

Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОШПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНІЧ М.А.,
кандидат історичних наук, ректор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
ЛУБКІВСЬКИЙ Д.Р.,
Заступник Міністра закордонних справ України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
НОБІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПЕРЕПЕЛИЦЯ Г. М.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України;
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут всесвітньої історії НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ШЕРПІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, протокол № 01 від 30.09.2015 р. для «З.С.» №10 (історичні науки).

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Леся Савчин, Галина Яворська, Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.

Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

«Зовнішні справи», науковий журнал

2015, № 10. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство «Журнал Міністерства закордонних справ України «Політика і час».

Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.

Телефон/факс: 38 044 279 39 18

Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com

Видавець: ДП «Політика і час»

Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.

Друк: ТОВ «Вістка». Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 30 гривень. Передплатний індекс: 74402. «Зовнішні справи», 2015.

Україні пощастило зі своїм народом. І навіть зі своїми сусідами, інакше – звідки народ узяв би силу і де навчився мужності перемагати в боротьбі за свою свободу.

Україна 70 років тому стала одним із засновників Організації Об'єднаних Націй.

Чому?

Хтось скаже, що того хотів Радянський Союз, прагнучи отримати відданого васала.

Хтось пошлеться на вплив Заходу, хтось на східні акценти. Однак тільки вагою власних зусиль можна пояснити чергове обрання України неспійним членом Ради Безпеки ООН.

Нам випало щастя жити в цій країні. Радити їй. Примножувати її багатства. І пишатися нею.

Є документальні свідчення того, що Україна була, є і буде однією з найавторитетніших держав.

У 1704 році Жан Валуа, французький дипломат, написав таке: «Гетьмана Мазепу дуже шанують у козацькій країні, де народ вільнолюбний і гордий і не любить, щоб хто-небудь панував над ним...»

У 1710 році датський посол Ю. Юст писав своїм керманічам: «Не тільки українська шляхта, митрополит, а й ченці Києво-Печерської лаври мають високу освіту та культуру, європейську поведінку і розмовляють бездоганною латиною».

У 1729 році де Монті, французький посол у Варшаві, у листі до свого уряду зазначав: «Ми знаємо Пилипа Орлика як людину дуже ворожу до московитів. Розумну, відважну, шляхетну і дуже поважану в Україні. Московський цар відібрав від України всі старі вольності ..., козаки енергійно шукають нагоди, щоб повстати проти гнобителів-москвитів і повернути свою втрачену свободу».

У 1769 році Й.Г. Гердер, німецький письменник, дослідник, етнограф, записав у своєму щоденнику: «Україна стане колись новою Елладою».

Прекрасне підсоння цієї країни, погідна вдача народу, його музичний хист, плодюча земля – колись пробудиться. Із малих племен, якими були колись греки, постане велика культурна нація. Її межі простягнуться до Чорного моря, а відтіля ген у широкий світ».

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити «Зовнішні справи» ви можете у наших партнерів:

- ДП «Преса» Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
- ТОВ «НВП „Ідея“, вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;
- ООО Фірма «Періодика» Тел. + 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі «24 nonstop» та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;

або придбати в роздріб у редакції журналу «Зовнішні справи» за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18. Відпускна ціна видання – 30 гривень.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 21 листопада 2013 р. №1609 «З.С.» включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «Історичні науки».

Вимоги до матеріалів – на сайті www.uaforeignaffairs.com

8

10

14

18

21

22

26

30

32

34

38

42

49

32 Майстер-клас для студентів Дипломатичної академії України з нагоди 70-річчя ООН

СУСПІЛЬСТВО

34 Віталій Косміна. Куба: інституційні струси у XX столітті

38 Ірина Крупеня. Стратегія безпеки Малайзії після подій 9/11: ідеологія завоювання «сердця і розуму» чи узаконення політичного статус-кво країни?

42 Денис Башлик. Феномен японської офіційної допомоги розвитку (на прикладі взаємин із КНР)

44 Аркадій Тузяк. State regional policy in the age of globalisation

БЕЗПЕКА

49 Олександр Соснін, Марія Кононець. Кібербезпека і безпека інформаційно-комунікаційної діяльності держави

АРХІВАРІУС

54 Ірина Матяш, Ірина Константук. «Дипломатична історія України» Євгена Слабченка (продовження публікації)

ГДП

60 Подорож у гетьманську столицю

КУЛЬТУРА

62 Польський консул – на ювілеї села Ставки

54

62

Україна стала непостійним членом Ради Безпеки ООН на 2016-2017 роки

На 70-й сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй Україну обрали непостійним членом Ради Безпеки ООН на 2016-2017 роки. Результати оголосив головуючий на сесії Могенс Люккетотф. Усього в голосуванні взяли участь 192 країни. Один бюлетень визнано недійсним. Необхідна кількість голосів повинна була становити мінімум 118. Україну підтримало 177 країн, 14 утрималося. Також до непостійних членів Ради Безпеки ООН обрали Єгипет (179 голосів), Сенегал (187), Уругвай (185) та Японію (184). Вони разом з Україною замінять Йорданію, Нігерію, Литву, Чад і Чилі.

У Зверненні з нагоди обрання України непостійним членом Ради Безпеки ООН на 2016-2017 роки Президент України **Петро Порошенко** зазначив, що це – результат спільної роботи його як керівника держави та українських дипломатів. Це є безумовним визнанням непересічного внеску України, як засновниці Організації, у забезпечення базових принципів Статуту ООН, захисту прав і свобод, процес ядерного роззброєння та міжнародну миротворчу діяльність. Президент сказав, що факт обрання України свідчить про глибоку міжнародну солідарність з нашою країною в умовах триваючої зовнішньої агресії з боку постійного члена Ради Безпеки ООН. Кожен зі 177 голосів – це голос на підтримку державного суверенітету, політичної незалежності та соборності України.

«Це голосування продемонструвало справді глобальний

рівень міжнародної підтримки України. Спочатку нам вдалося створити європейську коаліцію, потім розширити її межі до трансатлантичної, і сьогодні на 70-й Генеральній Асамблеї ООН перетворили її в глобальну», – зазначив Президент України.

Петро Порошенко підкреслив, що ця перемога є особливо цінною, оскільки її досягнуто в ситуації, коли світ постав перед найскладнішими викликами за останні десятиріччя: Україна стала об'єктом зовнішньої агресії, частину її території окупувала Росія.

«Саме тому членство в Раді дає нам нові можливості для відстоювання свого суве-

ренітету і територіальної цілісності, але водночас накладає на Україну додаткову відповідальність за підтримання миру та стабільності у цілому світі.

Ключовою місією нашого членства в Раді Безпеки буде рішення відстоювання Цілей і Принципів Статуту ООН, розроблених за провідної ролі України ще 70 років тому.

Йдеться про безумовні та незмінні цінності, покладені в основу нашого світоустрою – мирне врегулювання конфліктів, повагу до принципів справедливості та міжнародного права.

Значну увагу Україна приділятиме реформуванню Ради Безпеки і протидії зловживанню правом вето постійними членами, один з яких став агресором проти України.

Удосконалення миротворчої та миробудівної діяльності ООН, боротьба з тероризмом та його проявами, надання юридично зобов'язуючих гарантій безпеки країнам, що добровільно позбулися ядерної зброї – все це буде серед пріоритетів майбутньої роботи України в Раді Безпеки.

Президент України висловив тверду впевненість у тому, що цей міжнародний і дипломатичний здобуток допоможе

принести нашій країні довгоочікуваний мир, сприятиме відновленню українського суверенітету над усіма окупованими Росією територіями на Донбасі та в Криму.

Міністр закордонних справ **Павло Клімкін**, який перебував у цей час у Нью-Йорку, напередодні заявив, що Україна має багато пропозицій щодо глобальних проблем, але її ставлення до дій Росії «безумовно, не буде примирливим».

«Уперше ми маємо абсолютно унікальну, неймовірну ситуацію, коли постійний член Ради Безпеки ООН є агресором в Україні, веде гібридну війну проти України», – сказав Павло Клімкін.

Він заявив, що Україна наполягатиме на обмеженні права вето в Раді Безпеки, яке мають не тільки Росія, а також Велика Британія, Китай, Франція та США.

За підсумками засідання Генеральної Асамблеї ООН, Павло Клімкін наголосив, що світова спільнота повинна повернутися до цінностей Статуту ООН.

«Ми пишаємося такою справжньою підтримкою України, що є справжнім знаком світової солідарності з Україною. І звичайно, вирішальне значення має для нас зараз розпочати роботу в якості надійного партнера. Такого партнера, який буде реалізовувати порядок денний ООН і порядок денний Ради Безпеки ООН у надійний, заповзятливий та творчий спосіб. Тому ми повинні повернутися до цінностей та принципів Статуту ООН», – наголосив Павло Клімкін. Окрім того, він зазначив, що «ми повинні повернути ООН до вирішення поточних викликів».

Україна є лінією фронту боротьби за свободу в Європі

США визнали Україну як незалежну державу 25 грудня 1991 року. Дипломатичні відносини між двома країнами було встановлено 3 січня наступного року. Із часу відновлення незалежності України Сполучені Штати надають практичне сприяння її утвердженню як сучасної демократичної та економічно розвиненої європейської держави.

Розвиток стратегічного партнерства між Україною та США є одним із головних пріоритетів зовнішньої політики нашої держави.

Протягом останніх років суттєво розширено договірно-правову базу співпраці. Загалом укладено 143 міжнародно-правових документи між Україною та США.

Серед пріоритетних для української сторони питань співпраці зі Сполученими Штатами є мобілізація міжнародної спільноти на захист суверенітету та територіальної цілісності нашої країни, зміцнення її обороноздатності й енергетичної безпеки, залучення міжнародної допомоги для реалізації всеосяжних політичних, економічних і соціальних реформ, а також зміцнення верховенства права в державі.

США – найбільший донор технічної допомоги Україні, зокрема щодо ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. Її обсяги, починаючи з 1992 р., сягають більше 3 млрд дол., що

перевищує сумарні показники інших країн-донорів за цей період. Внесок Сполучених Штатів у чорнобильські проекти становить понад 360 млн дол.

США є надійним партнером України у справі протистояння російській агресії. Тільки у вересні цього року Агентство зменшення загрози обороні США (DTRA) передало Державній прикордонній службі України (ДПСУ) в Києві вісім гідравлічних телескопічних екскаваторів вартістю 1,9 млн доларів. Екскаватори буде використано для земляних оборонно-захисних робіт на кордонах України.

У квітні минулого року DTRA надало обладнання для оперативної роботи та тренінги на майже 40 млн дол., аби допомогти ДПСУ швидко реагувати на виникнення прикордонних загроз і забезпечити охорону кордону

України, зокрема й на ділянках, де засобів охорони й інфраструктури було мало чи зовсім раніше не існувало. Це має вирішальне значення в умовах анексії Росією Криму та її військової агресії в Східній Україні. Надане ДПСУ устаткування дало змогу вжити заходів проти загроз зброї масового ураження в Східній Україні, а також випадків незаконного обігу хімічних і вибухових матеріалів на адміністративній межі з Автономною Республікою Крим.

У вересні 2015 р. Сполучені Штати оголосили про надання додаткових 7,5 млн дол. у рамках життєво необхідної гуманітарної допомоги для постраждалих унаслідок війни на Сході України. Кошти буде використано на підтримку зусиль Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ) у забезпеченні таких нагальних потреб, як возз'єднання сімей, забезпечення продовольством, предметами гігієни, медикаментами, матеріалами для будівництва і предметами домашнього вжитку, наприклад, ковдрами. Відтак загальна сума гуманітарної допомоги США нашій країні від початку конфлікту становить 69 млн дол. Сполучені Штати постійно звертаються із закликом про повний і безперешкодний доступ для

забезпечення гуманітарною допомогою всіх цивільних осіб, які її потребують.

Співпраця України та США в різних напрямках життєдіяльності стала головною темою інтерв'ю журналіста Павла Хоменського з Надзвичайним і Повноважним Послом Сполучених Штатів Америки в Україні Джеффри Пайеттом, підготовленого за сприяння Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв.

Павло Хоменський: У яких сферах нині сфокусовано співпрацю між нашими країнами? Чи є вона ефективною?

Джеффри Пайетт: У нас налагоджено чудову співпрацю з урядом України, і ми, як і раніше, вражені завзятістю українського народу рухатись уперед шляхом реформ, навіть в умовах російської агресії на Сході. Ми намагаємося всіляко підтримувати зусилля України, спрямовані на зміцнення демократичних інститутів, викорінювання корупції, побудову європейського майбутнього, якого українські люди прагнуть і на яке заслуговують. Ми шукаємо способи поліпшити умови тут, щоб американські та інші іноземні інвестори могли впевнено приходити сюди зі своїм бізнесом. Ми були одним із найважливіших партнерів у впровадженні нової патрульної поліції. Крім

того, нині ми продовжуємо заохочувати реформування Генеральної прокуратури та судоустрою України. Ще ми надали майже 250 млн дол. на допомогу у сфері безпеки (зокрема й на навчання в Яворові), аби підвищити здатність України захищати свою суверенну територію.

Павло Хоменський: Як органи державної влади США – гаранта української безпеки в рамках Будапештського меморандуму 1994 р. – допомагають відновити територіальну цілісність і мир в Україні?

Джеффри Пайетт: Ми працюємо за кількома напрямками, щоб допомогти Україні боронити власний суверенітет і територіальну цілісність. Передусім продовжуємо наполягати разом із нашими партнерами та союзниками на повній реалізації Мінських угод. Маршрут до рішення, що припинило б цю страшну війну, пролягає саме через повну реалізацію Мінських угод. Україна виконує Мінські домовленості. Російська Федерація та її маріонетки – ні. Ми ввели далекосяжні санкції проти Росії та підконтрольних їй сил, і

дали зрозуміти: якщо РФ не виконає Мінські угоди, її втрати наростатимуть.

Ми не вважаємо, що існує військове рішення цього конфлікту, але переконані в тому, що Україна має суверенне право захищати власну територію, і такою є логіка нашої допомоги у сфері безпеки. Від початку конфлікту ми надали близько 245 млн дол., зокрема й для підготовки Національної гвардії та сил Міністерства оборони, більше 100 джипів, мобільний військово-польовий госпіталь вартістю 7,6 млн дол., розвідувальні безпілотні літальні апарати, устаткування для захищених комунікацій, бронезилюми, окуляри нічного бачення та продовольство.

Однак, що ще важливіше, ми досі непохитно підтримуємо Україну в її наполегливому розвитку шляхом реформ та виконанні прагнень Майдану – тоді як Путін хоче, щоб український реформаторський проект зазнав краху. І, зрештою, успіх України буде поразкою Кремля.

Павло Хоменський: Висловіть, будьте ласкаві, слова підтримки Україні, яка наразі захищає свою незалежність і виборює

ліпше майбутнє в цивілізованій Європі.

Джеффри Пайетт: Україна є лінією фронту боротьби за свободу в Європі. Ми хочемо бачити її вільною державою, територіальна цілісність якої залишається непорушною. Хочемо бачити Україну, яка рухається в напрямі тіснішої узгодженості з європейськими цінностями й інститутами.

Український народ має право визначати власне майбутнє, він чітко дав зрозуміти – і на Майдані, і за допомогою виборних бюлетенів, – що обрав новий шлях для своєї країни. Шлях, який наближає до Європи. Шлях, який відкидає корупцію та 25 років поганого управління. Це бачення об'єднує людей по всій Україні, від Львова до Луганська.

І це не просто слова. Реальний прогрес є помітним для кожного. Ідеться про чистку фінансового сектору, реалізацію нового закону «Про Національну поліцію» та створення нових поліцейських сил, упровадження реформ щодо боротьби з корупцією, реформи прокуратури й оздоровлення енергетичного сектору шляхом зменшення субсидій «Нафтогазу», які коштують Україні неприйнятних 7% ВВП. Це складні питання, і ми розуміємо, що українському уряду потрібна була неабияка сміливість, аби перейти в наступ на всіх фронтах водночас.

Міжнародне співтовариство вражене тим, що вже зроблено в Україні. Ми закликаємо Україну продовжувати рухатися вперед. І ми вважаємо, що

ця формула реформ є правильною для побудови такої сучасної демократичної держави, на яку український народ заслуговує та за яку він одностайно висловився на кількох виборах.

Павло Хоменський: Якими будуть Ваші подальші кроки на дипломатичному шляху покращення двосторонніх відносин між нашими країнами?

Джеффри Пайетт: Думаю, що ми повинні й надалі розвивати наші значні досягнення у співробітництві. У міру того, як Україна продовжує реформування, Сполучені Штати будуть продовжувати її підтримувати.

Павло Хоменський: Із яких питань Посольство Сполучених Штатів Америки зазвичай звертається до Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв? Чи задоволена Ваша дипломатична місія рівнем обслуговування?

Джеффри Пайетт: Ми дуже вдячні за всю допомогу, що надає нам ГДІП. Надзвичайно корисними були її послуги в питанні придбання нашим посольством ділянки для нової будівлі кілька років тому. ГДІП також постійно сприяє організації зустрічей з іншими представниками української влади, щоб допомогти вирішувати практичні питання забезпечення нашого функціонування в міру їх виникнення. Ми розраховуємо на продовження міцних відносин посольства з ГДІП у майбутньому.

Військовий потенціал Росії: міфи та реалії

— *Трансформація безпекової концепції Росії: оборонна форма, наступальний зміст.*

— *Стан стратегічних озброєнь Росії: чи є підстави для ядерного шантажу?*

— *Чи готова Росія до фронтального наступу?*

На ці запитання дали відповіді члени міжнародної конференції «Військовий потенціал Росії: міфи та реалії», що відбулася у стінах Дипломатичної академії України при МЗС.

Організаторами зібрання є Центр дослідження Росії та Центр інформації й документації НАТО в Україні. За словами директора центру НАТО Наталі Немилівської, подібні форуми дадуть змогу зрозуміти Росію та її нову політику, зокрема, у військовій сфері.

Організатори запросили експертів з України, Великої Британії, Норвегії, Австрії та Росії. Проте, як наголосив керівник Центру дослідження Росії, відомий український дипломат **Володимир Огризко**, російські експерти приїхати не змогли.

«Я особисто запросив двох російських аналітиків. Їхня відповідь мене просто вразила. У своєму листі вони подякували за запрошення, але приїхати відмовилися. Сказали, що на батьківщині їх можуть звинуватити в державній зраді», — поінформував громаду пан Огризко. За його словами, експерти надіслали витяг із закону

РФ, згідно з яким консультативна допомога може розглядатися як державна зрада.

Ректор Дипломатичної академії **Микола Кулініч**, а нині Надзвичайний і Повноважний Посол України в Австралії, зазначив у своєму короткому виступі, що це вже третій захід Інституту вивчення Росії в стінах академії. «Тут обговорюють питання, від яких залежить доля не тільки України, а й Заходу. У квітні 2014 р. на першій конференції обговорювали питання глобальної та регіональної безпеки в умовах російської агресії. Формується новий порядок безпеки і міжнародних відносин. Усе сказане тут сприймається актуально для нас, дипломатів, і громадян України», — наголосив пан Кулініч.

«Військова доктрина Росії передбачає захисну війну, але чомусь захист РФ завжди розпочинається в інших країнах. Це неконкретні військові дії, може бути і конфлікт на рівні контррозвідок чи

інформаційних ударів», — відкрив першу панель конференції провідний аналітик Четтем хаус (Chatham House, Велика Британія) **Джеймс Шерр**.

На його думку, західні експерти роблять висновки про анексію Криму з російської військової публіцистики. Отже, на переконання пана Шерра, Україні треба робити те ж саме — писати та видавати військові монографії, збірки статей із власною позицією.

Джеймс Шерр вивчає у

фонді Chatham House проблематику Росії. Із 2008 до 2010 р. він очолював цей напрям. Раніше викладав у Оксфордському університеті та співпрацював із Міністерством оборони Великої Британії.

Експерт наголосив, що військова доктрина Росії дозволяє війну заради захисту так званих прав і законних інтересів російських громадян в інших країнах.

«У стратегії національної безпеки Російської Федерації, документі, який вийшов у 2009 р., є дуже цікава теза — про загрозу національній безпеці у сфері культури. Це абсолютно незрозуміло для європейців чи англосаксонців, але, якщо користуватися такою схемою, то, наприклад, українці повинні розглядатися або як співвітчизники для Росії, або як вороги її співвітчизників», — заявив Шерр. Аналітик упевнений, що з таким підходом будь-кого можна перетворити на ворога та виправдати бойові дії будь-де.

«Те ж саме було під час операції НАТО в Югославії в 1999 році. Тоді в газеті «Червона зірка» вийшла стаття, у якій зазначено, що російські військові щиро говорили — сьогодні бомблять Сербію, але справжня ціль — Росія. Потім президент Дмитро Медведєв заявляв, що «Арабська весна» також спрямована проти Російської Федерації — нібито такий самий сценарій хочуть повторити в них. У військовій доктрині Росії

2014 р. в переліку загроз є не лише зовнішня зміна правлячого режиму, а також скидання законно обраного уряду», – розповідає британський аналітик. На його думку, цих документів було повністю достатньо для виправдання вторгнення в Україну.

Шерр зазначив, що після грузинської війни російська армія пройшла довгий шлях і наразі стоїть на позиціях навіть не ядерного, але конвенційного стримування.

«Вони навчилися непомітно вторгтися в інші країни та досягати поставлених цілей ще до того, як уряд іншої країни зрозуміє, що війна вже розпочалася. Дуже важливим є інформаційне протистояння – це формулюється як примушування держави ухвалювати рішення в інтересах противника», – вважає Шерр.

Британський аналітик заявив, що Росія досягла високого рівня в підготовці загонів спецпризначення, підтримує в задовільному стані ядерні війська, однак досі має проблеми з військами загального призначення.

«Росія розглядає ядерну зброю як засіб деескалації – це можна побачити, наприклад, по навчаннях «Запад-2009». Ядерну зброю можуть застосувати в локальному конфлікті,

щоб не допустити ескалації з боку армій НАТО. Російська армія навіть структурно не пристосована для конфлікту з ними», – наголосив Шерр.

На думку керівника Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння, військового експерта й автора кількох монографій **Валентина Бадрака**, сильною стороною російської армії та РФ у цілому є психологічні переваги.

Відповідаючи на запитання, чи готова Росія до фронтального наступу, фахівець підкреслив, що ще у 2009 р. дві третини російського населення підтримували можливу агресію проти України.

«Ми можемо визнавати, що військовий потенціал НАТО перевищує, причому, за деякими оцінками, навіть у 10 разів, російський військовий потенціал, але в психологічному сенсі є перевага Росії. Вона базується на довготривалій пропагандистській обробці – ще у 2009 р. дві третини російського населення підтримували можливу агресію проти України. Крім того, ідеологічна база в Росії нагадує німецьку після Першої світової війни – повернення втраченої сили для росіян є дуже важливою темою», – заявив В. Бадрак.

«Із 2008 до 2012 р. був дуже серйозний етап

трансформації російських конвенційних сил. Саме тоді фактично відбулася відмова від мобілізаційної складової. Наш російський колега Руслан Пухів дійшов висновку, що відмова від мобілізації є свідченням підготовки до військових дій на пострадянському просторі, а не до глобальної війни».

Він нагадав, що станом на 2013 р. Росія створила сили постійної готовності, які повинні замінити велику мобілізаційну армію. За даними військового експерта, наприкінці 2014 р. контрактників у російській армії вперше стало більше, ніж призовників – 295 тис. проти 273 тисяч. При цьому, вакансій в армії було менше, ніж охочих вступити на контракт.

«Останніми роками підвищена увага була приділена мобільним силам та силам спеціального призначення, і на сьогодні в Росії налічується 121 тис. спецназівців. У 2010-2015 рр. розпочалася дуже серйозна хвиля переозброєння. Наприклад, якщо у 2010 р. в армію постачили 11 бойових і навчально-бойових літаків, то у 2014 – 101, а на 2015 р. заплановано 120. Із 2010 р. поставки вертольотів відбуваються на рівні 100 одиниць на рік», – заявив пан

Бадрак. Відповідно, з 2009 до 2015 р. видатки на армію зросли на один відсоток ВВП – з 2,84 до 3,7%.

«Я переконаний, що Росія не готувалася до глобальної війни. Якщо треба протистояти Росії, то ми можемо запропонувати унеможливлення отримання верстатів для літаків, унеможливлення отримання технологій, економічний тиск і санкції, намір політично ізолювати верхівку Кремля», – наголосив експерт.

Як зауважив Валентин Бадрак, нині Росія у військовій сфері робить акцент на здатності ведення локальних воєн. Про це свідчать різні факти: і те, що вперше кількість контрактників у російській армії перевищила кількість призовників, і те, що базовою структурою в ній є бригада, і активне використання повітряно-десантних військ та спецпризначенців.

«Сьогодні українська армія здатна чинити опір агресорові. Але це не повинно нас розхолоджувати. Росія значно збільшує видатки на військову сферу. Навіть після припинення постачання запчастин з України та співпраці з нашими оборонними підприємствами, РФ значно нарощує випуск, проводить модернізацію військової техніки і до кінця 2018 р. матиме незрівнянно більший потенціал, ніж сьогодні», – заявив В. Бадрак.

Тому експерт наголосив на надзвичайно важливому завданні порядку денного – недопущенні передачі Росії провідними державами світу передових промислових технологій.

Инф. «З.С.»

Проблеми миру та безпеки в діяльності міжнародних організацій:

до 40-річчя Гельсінського заключного акта

Десять засадничих принципів Гельсінського заключного акта, а саме: суверенна рівність, незастосування сили, непорушність кордонів, територіальна цілісність, мирне врегулювання суперечок, невтручання у внутрішні справи, повага прав людини та основних свобод, рівноправність і право народів розпоряджатися своєю долею, співробітництво між державами та сумлінне виконання зобов'язань з міжнародного права, — протягом 40 років були фундаментом не тільки європейської системи безпеки та співробітництва, а й усієї конструкції міжнародних відносин. Перебіг останніх подій у світі та Україні трагічним чином демонструє і нагадує лідерам світової спільноти про необхідність дотримання цих принципів, підтвердження їх легітимності заради миру та безпеки на землі.

Про основні принципи Гельсінського заключного акта та сучасні проблеми міжнародних відносин у Європі та світі, проблеми миру та безпеки в діяльності міжнародних організацій, питання безпеки в порядку денному 70-ї сесії ГА ООН, стан, можливості та перспективи ОБСЄ та безпекові перспективи майбутнього говорили учасники **круглого столу, який відбувся наприкінці вересня в ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України».**

У заході взяли участь

фахівці Інституту всесвітньої історії НАН України, українські дипломати, викладачі Київського національного університету імені Тараса Шевченка, представники інших вищих навчальних закладів та науково-експертних установ.

Олег Машевський, доктор історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка у своєму виступі зазначив, що Гельсінський заключний акт, підписаний 1 серпня 1975 р., став подією світової ваги, символом розрядки і започаткував нову епоху в системі міжнародних відносин після Другої світової війни. 33 європейські держави, США і Канада започаткували нові напрями довгострокової співпраці заради перетворення Європи на континент непорушного миру і взаємовигідного співробітництва. Важливість події полягає й у тому, що до цього часу документ залишається символом гарантування і захисту прав людини. СРСР, отримавши і закріпивши бажаний розподіл повоєнних кордонів у Східній Європі, довелося піти на поступки Заходу в так званому третьому кошику, який на міжнародному рівні гарантував права і свободи людини. Так, у I розділі VII параграфа держави-учасниці

зобов'язувалися шанувати права людини. У II розділі стверджується, що вони сприятимуть ефективному впровадженню громадянських, політичних, економічних, соціальних та інших прав і вольностей. IV параграф зобов'язує членів шанувати права національних меншин, яким гарантується беззастережне користування всіма людськими правами й вольностями. VIII параграф Гельсінського заключного акта присвячений праву на самовизначення народів, за яким «усі народи мають право та свободу встановлювати, коли і як вони бажають визначати свій внутрішній і зовнішній політичний статус, і без зовнішнього впливу вирішувати питання свого політичного, економічного, соціального й культурного розвитку». У СРСР такі заяви оцінювали як втручання у внутрішні справи, і повною мірою Гельсінський акт на підрадянській території не реалізовувався. Це стало своєрідним поштовхом для активізації правозахисної та «критичної» діяльності найкращих представників інтелігенції Радянського Союзу. У період Гельсінського процесу 1975 р. дисидентство дістало новий імпульс, оскільки СРСР підписав Гельсінську заяву й офіційно погодився визнати права і свободи трудящих. У травні 1976 р. в Москві було засновано перший Гельсінський комітет, а в листопаді 1976 р. в Києві з'явилась Українська

Гельсінська група (УГГ), яку очолив Микола Руденко. УГГ мала контакти з подібними організаціями в інших республіках. Вони поставили собі за мету легальну боротьбу законними методами за справжню свободу і демократію, за незалежність України, здійснену шляхом використання її конституційного права на вихід з СРСР. Тому можна говорити, що певною мірою Гельсінський акт посприяв розпаду радянської імперії зсередини. Крім того, він став політичним документом, у якому держави-учасниці визнавали, що права людини й основні свободи є складовою безпеки й миру в Європі та запорукою дружніх відносин між державами-учасницями Гельсінського заключного акта.

Сергій Толстов, кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу трансатлантичних досліджень ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», говорячи про історичне значення Гельсінського заключного акта 1975 р. в розвитку міжнародної взаємодії на теренах «Великої Європи», зазначив, що «Декларація принципів, якими держави-учасниці будуть керуватися у взаємовідносинах», зберігає своє політичне значення й сьогодні. Такі базові принципи документа, як визнання суверенної рівності держав і повага до прав, притаманних суверенітету, незастосування сили чи погрози силою, непорушність кордонів і територіальна цілісність,

Проблеми миру та безпеки в діяльності міжнародних організацій: до 40-річчя Гельсінського заключного акта

мирне врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи, повага до прав людини та основних свобод, рівноправ'я та право народів розпоряджатися своєю долею, співпраця між державами та добросовісне виконання зобов'язань з міжнародного права повинні й надалі становити основу як європейської безпеки, так і безпеки у світі. Незважаючи на це, Гельсінська нарада з питань безпеки і співробітництва в Європі (1973-1975 рр.) і подальші саміти та наради в межах НБСЕ/ОБСЕ виявилися неспроможними визначити конкретні зобов'язуючі механізми, що передбачали б застосування узгоджених цілей і принципів у повсякденній практиці. Сьогодні питання про неконфліктне суміщення ціннісно-аксіологічних підходів та індивідуальних інтересів країн з різними політичними системами та формами державного устрою залишається головною суперечністю міжнародних відносин, що особливо чітко простежується на етапі становлення багатополосності. Якщо ця суперечність буде вирішена, то можна буде говорити і про безпеку, якщо ні, то безпеку можна буде гарантувати лише

тому, хто має або стратегічну воєнну перевагу, або паритет.

Розглядаючи Гельсінський заключний акт у контексті сучасних геополітичних реалій і подій в Україні, Сергій Толстов зазначив, що для нас ідея заключного акта має рятівний характер. Іншої перспективи для держави без зовнішніх гарантій безпеки немає. Тому що ні членства в ЄС, ні членства в НАТО, ні союзницького договору з США Україна за нинішніх обставин не отримає. Це лише пропагандистські ідеї української зовнішньої політики на внутрішню аудиторію.

Дискутуючи на тему можливості Гельсінки-2 в умовах кризи сучасних міжнародних відносин та міжнародної безпеки, **Олександр Потехін**, доктор історичних наук, науковий співробітник відділу теорії та методології всесвітньої історії ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», зазначив, що про таке вирішення проблеми зараз не йдеться, оскільки на сьогодні немає яскраво виражених двох блоків протистояння. На його думку, як би нас не лякали БРІКСом, ШОСом і Ташкентським договором, на їх базі неможливо побудува-

ти фронт антиамериканських сил. Весь цей фронт складається з 11 країн, які й проголосували проти Резолюції Генеральної Асамблеї ООН про підтримку територіальної цілісності України 27 березня 2014 року.

Аналізуючи Гельсінський заключний акт, історик також сказав, що документ мав важливе значення для стабілізації обстановки на європейському континенті, створював досить сприятливі передумови для розширення й активізації міждержавного співробітництва в економічній, науково-технічній, природоохоронній галузях, забезпеченні прав людини та основних свобод. Однак факти доводять, що протягом усього Гельсінського процесу аж до розпаду Радянського Союзу йшла величезна дипломатична боротьба в рамках цього процесу за кожному кому в документах. Про ставлення лідерів СРСР до заключного акта свідчить і той факт, що документ вийшов у багатомільйонний тираж без рекомендаційної частини і без «гуманітарного кошика».

На думку **Олександра Шморгуна**, кандидата філософських наук, доцента, провідного наукового співробітника відділу теорії та методології всесвітньої історії ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», підписуючи заключний акт у Гельсінці, Радянський Союз мав чітку мету і виступав з позиції сили. Адже протягом 60-70-х років він вводив по 200 ядерних боєголовок щороку. У січні 1975 р. став на бойове чергування перший полк ракет СС у моноблочному варіанті. Реакція США і НАТО була відпо-

відною. Міністр оборони США Дж.Р. Шлезінгер приймає рішення про розгортання ракет середнього базування, тобто приймається концепція на рівні американської військової доктрини, що випереджувальний удар все-таки можливий. На думку доповідача, насправді Гельсінська угода – це декларація про наміри і скоріше «промацування» ситуації. 40% документа – це безкінечні пункти про співробітництво в галузі економіки, науки і техніки, які Радянський Союз намагався ефективно використати на свою користь. Тому можна зробити висновок, що насправді рушійною силою всього Гельсінського процесу аж до розпаду СРСР були страх, сила й інтерес. У цьому контексті можна розглядати і актуальне сьогодні питання про позбавлення права вето Росії в Раді Безпеки ООН. За словами Олександра Шморгуна, це питання почнуть обговорювати тоді, коли остаточно вийдуть з ладу ядерні боєголовки Росії. Адже ані технологій, щоб відновити їх, ані фінансових ресурсів, ані кваліфікованої робочої сили в Росії зараз нема.

Про системне протистояння глобальних полюсів сили продовжив **Ігор Хижняк**, доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу теорії та методології всесвітньої історії ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Він зазначив, що середина другої декади ХХІ ст. ознаменувалася виникненням іншої невідповідної конфігурації тому світовому порядку, що існував до кризових подій в Україні. Росія виступає з імперативною

вимогою включення її до центру головних світових сил, що визначають стратегічні напрями світової політики. На думку кремлівського керівництва, в основі подібного бажання лежить фактор наявності в неї достатньої військової потужності та мотивів повного підпорядкування так званих окреслених зон впливу, мається на увазі насамперед Україна. На думку науковця, процес формування сучасної конфігурації протистояння глобальних полюсів сили визначається комплексом нових системних факторів. Насамперед, це спроба штучного одноосібного переформатування організації центрів сили на світовій арені. За однією з версій В. Путіна, це має означати не зовсім повний реверс до фактичної біполярності, а точніше — до її певного гібриду створення структури світу згідно зі схемою uni-multipolar-system+Russia, що може транслюватися терміном **п і в т о р а п о л я р н а система+Росія**. У такій архітектурі для Москви може стати прийнятною претензія на стале місце у світовому лідерстві між двома гегемонами США і країнами ЄС та другим альтернативним полюсом, який наближається до статусу організовуючої парадигми світової системи, — Китаєм. Такий формат і повинен стати системним модератором, який своїми базовими ресурсами (газо-нафтовими поставками, постійним нарощуванням військової потужності) має намір посісти місце одночасно спрямовуючого і зрівноважуючого вектора збереження балансу сил у світі. Хоча останнім часом, особливо після параду до Дня Перемоги в травні цього

року в Москві, спостерігається спроба Президента Росії подати наступну досить незвичну побудову сучасного світопорядку на кшталт силового блокового розвитку в складі Росії, Китаю, можливо, за певних обставин країн Західної Європи, з певною участю Індії як базового глобального полюсу. США в такому розкладі повинні розглядатися як світовий полюс опозиції. Доповідач вважає, що В. Путін планує створити особливу міжнародну структуру, більш плюралістичну і багатопольярну. На думку професора, у контексті формування полюсів сили не можна оминати проблему біженців з регіону Північної Африки та Близького Сходу, хоча вона і виникла роком пізніше подій в Україні. Так, останніми днями стала простежуватися тенденція спроб створення за ініціативи Москви невеликого мілітарного союзу у складі Росії, Сирії, Ірану проти ІГІЛ. І це при тому, що у своєму виступі з трибуни Генасамблеї ООН російський очільник офіційно заявив, що Росія не має особливих імперських амбіцій відносно світового лідерства. Підсумовуючи, науковець зазначив, що процес створення нового глобального центру сили став визначатися через функцію реалізації власної військової сили. А прямим результатом цього виявився принципово новий формат ведення бойових дій — гібридна інформаційна війна.

Ігор Турянський, Надзвичайний і Повноважний Посол, говорячи про безпековий фактор у зовнішній політиці України, зазначив, що Україні треба більш рішуче заявляти про себе

на міжнародній арені, обстоювати свої національні інтереси в ООН та інших міжнародних організаціях. І саме цього річчя 70-а ювілейна сесія Генасамблеї ООН, на думку доповідача, мала стати прекрасним шансом для України, щоб привернути увагу світового співтовариства до дій агресора на території нашої держави. Однак, на думку дипломата, натомість Україна поки що неналежним чином працює в цьому плані. Серед 170 питань порядку денного цього річчя сесії Генасамблеї ООН немає питання про ситуацію в Україні або захист її суверенітету, територіальної цілісності й непорушності кордонів. Колишній Радянський Союз щороку вносив на сесію Генасамблеї в «якесь питання, щоб заявити про себе і надати собі більш сильного політичного звучання. Так, протягом 2014 р. українське питання двічі розглядалося Радою Безпеки ООН і двічі Росія використовувала право вето. Спочатку РФ заблокувала проект резолюції, яка засуджує «фейковий референдум» щодо анексії Криму в березні 2014 року. Удруге Росія наклала вето на проект резолюції про створення Міжнародного трибуналу для розслідування і при-

тягнення до відповідальності всіх винних у катастрофі малайзійського літака МН17. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН про підтримку територіальної цілісності України була прийнята 27 березня 2014 р. відкритим голосуванням країн-членів ООН, 100 з яких висловилися «за», 11 — «проти», а 58 — «утрималися», 24 країни-члени ООН не брали участь у голосуванні. Але у зв'язку з такими результатами голосування, на думку колишнього співробітника Постійного представництва УРСР при ООН, виникають питання до роботи представництва і всієї дипломатичної служби України.

З іншого боку, посол погоджується, що сучасні політичні реалії показали давно назріле реформування самої ООН, особливо Ради Безпеки. За 70 років свого існування в статут ООН було внесено лише три поправки, які стосувалися чисто технічних питань. Щодо обмеження використання права вето в Радбезі ООН, яке на сьогодні є одним із ключових питань для України, то, на думку посла, країни-постійні члени Ради Безпеки ніколи не погодяться з таким рішенням. До речі, Росія протягом 70 років 103 рази

Проблеми миру та безпеки в діяльності міжнародних організацій: до 40-річчя Гельсінського заключного акта

застосовувала право вето, більше ніж будь-яка країна постійний член Ради Безпеки ООН.

Дипломат також зазначив, що зараз Україна має прекрасну можливість стати непостійним членом Радбезу ООН. Такий дворічний статус дасть українській дипломатії певні можливості, адже Рада Безпеки є дуже зручною медійною платформою. Членство в ній дасть змогу ненастанно нагадувати про факт російської агресії та окупації частини української території.

Думку про реформування Ради Безпеки ООН продовжила **Наталія Городня**, доктор історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Так, в умовах нового світового порядку кардинальних змін потребує Рада Безпеки у вирішенні таких питань, як розширення її складу за рахунок нових постійних і непостійних країн-членів і рівномірного регіонального представництва країн Африки, Азії, Латинської Америки, удосконалення методів роботи та прийняття рішень, фінансова реформа, формування миротворчих сил ООН і право голосу держав, які роблять найбільший внесок у її миротворчі операції. Однак найбільш гостро обговорюється питання застосування права вето при голосуванні в Радбезі. Так, вето Росії блокує будь-які рішення Ради Безпеки ООН щодо України. Безкарність таких дій стала каталізатором наступних трагічних подій в Україні. За останніми даними моніторингової

місії ООН в Україні, оприлюдненими на початку вересня, в нашій країні з середини квітня 2014 р. загинуло близько 8 тис. осіб, у тому числі велика кількість цивільних людей. Але, на думку науковця, проблема застосування права вето є неоднозначною. З одного боку, постає питання про розширення права вето на нових постійних членів Ради Безпеки ООН, якщо її буде розширено. У 90-х роках претендентами були Японія та Німеччина, а тепер ще й Індія, Бразилія, Нігерія, Південна Африка, Єгипет. Три основні пропозиції: не поширювати на них право вето; поширювати, якщо вони мають відповідальність, то вони повинні мати відповідні механізми; поширювати, але через певний період часу. З іншого боку — застосування права вето нинішніми п'ятьма постійними членами Радбезу. На сьогодні не існує механізмів позбавлення їх права вето або обмеження його застосування. Для цього потрібно вносити зміни до статуту ООН.

Прихильники реформ пропонують поступові кроки, включаючи послідовну критику застосування права вето й обмеження його використання через процедурні зміни, які не потребують змін до статуту ООН. Так, пропонується встановити принцип прав двох вето, коли одній державі не достатньо буде накласти вето, а потрібно буде два голоси проти, або й три. Найбільш обговорюваною є ідея про добровільне утримання від використання права вето в певних ситуаціях. Свого часу її висловили колишній Міністр оборони США і колишній держсекретар

США Вільям Коен і Мадлен Олбрайт. Вона передбачає добровільне обмеження права вето постійних членів Ради безпеки ООН у випадках криз з можливими масовими жертвами. З такою ж ідеєю виступив Президент Франції Франсуа Олланд, яку підтримав Президент Мексики Пенья Ньето — щодо Політичної декларації утримання від права вето постійних членів РБ у випадках масових убивств. У своєму виступі на Генсамблеї ООН Президент України заявив, що Україна виступає за поступове обмеження права вето з наступним його скасуванням. Вето не може бути застосовано, якщо рішення Ради Безпеки ООН блокує агресію проти іншої держави-члена ООН. Крім того, постійний член Ради Безпеки ООН не повинен брати участь у голосуванні, якщо він є частиною конфлікту.

Про діяльність ОБСЄ з дотримання положень Гельсінського акта та її роль у сучасній системі європейської безпеки говорив **Олександр Вонсович**, кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Київська гуманітарна академія». Учений зазначив, що попри критику діяльності ОБСЄ продовжує існувати і навіть має конкретний план дій щодо подальшого функціонування згідно з викликами XXI століття. Після завершення 24 Парламентської асамблеї ОБСЄ, що відбулася 5 липня цього року, було видано документ «Helsinki+40: Building the OSCE of the Future», що складається з кількох роз-

ділів. В одному з перших ідеться про роль ОБСЄ в деконсолідованому суспільстві європейської безпеки і зазначається, що вона є найбільшою у світі регіональною організацією за змістом Глави VIII Статуту ООН, що спеціалізується на питаннях безпеки і повинна залишатися такою надалі. Важливо те, що окремий розділ цього документа присвячений Україні. У ньому сказано, що криза в Україні стала черговим викликом для ОБСЄ і показала застарілість підходів у її роботі, однак наголос зроблено на тому, що це єдина міжнародна організація, яку на сьогодні сприймають усі сторони конфлікту. ОБСЄ буде робити все можливе для політичного врегулювання кризи на основі поваги до суверенітету та територіальної цілісності країни. У документі також зазначено, що всі країни-учасниці ОБСЄ повинні бути зацікавлені в тому, щоб не допустити появи ще одного затяжного конфлікту на європейському континенті. Потрібно зробити все можливе, щоб Україна не стала « новою Берлінською стіною » між Росією та Заходом. Акцентується увага й на більш тісному співробітництві ОБСЄ з ООН, ЄС, НАТО, ОДКБ. Звичайно, ідеться в документі й про структурні реформи ОБСЄ, а також модернізацію її механізмів. У цілому документ зводиться до того, що й надалі ОБСЄ повинна залишатися організацією того формату, який існує сьогодні та діє на основі принципів заключного акта.

*Инф. «З.С.»
За матеріалами
круглого столу*

Друга «холодна війна»: попередні підсумки

УДК 327:94

Вираз «холодна війна» в політичному лексиконі з'явився з подачі американського підприємця та політика Б. Баруха в 1947 р. і незабаром став популярним завдяки статтям американського публіциста У. Ліппмана.

Термін вживається у двох значеннях. У широкому – як синонім слова «конфронтація» і застосовується для характеристики всього періоду міжнародних відносин від закінчення Другої світової війни до розпаду СРСР. У вузькому розумінні під поняттям «холодна війна» маємо на увазі гостру фазу конфронтації, тобто протистояння на межі війни. Сенса «холодної війни» полягає в тому, що держави, які протистоять одна одній, вдаються до демонстративних ворожих кроків і погрожують застосуванням сили, але водночас стежать за тим, щоб ескалація не призвела до стану «гарячої» війни. Така конфронтація була в цілому характерна для міжнародних відносин у період від блокади Західного Берліна 1948-1949 рр. до Карибської кризи 1962 р., конфронтація меншої інтенсивності мала місце і в наступні часи. Вважається некоректним вживати термін «холодна війна» щодо періоду розрядки середини – другої половини 70-х рр. XX століття.

Еволюція міжнародних відносин після 1945 р. відбувалася, за А. Богатуровим, у рамках двох порядків – спочатку ялтинсько-потсдамського біполярного

(1945–1991 рр.), потім плюралістично-однополярного, який сформувався після розпаду СРСР [1, с. 18, 20-23]. Другий порядок змінювався, на нашу думку, у рамках чотирьох етапів і вже пройшов три з них: 1992-2001, 2002-2008 та 2009-2013. На першому та другому етапах справи до конфронтації між РФ та США не доходили, на третьому адміністрація Б. Обама зробила заздалегідь приречену спробу «перезавантаження». Четвертий етап розпочався з уторгненням РФ в Україну 20 лютого 2014 року. Є підстави вважати його змістом спробу Кремля реінкарнувати «холодну війну». Очікувати його закінчення до зміни правлячої кліки в Росії підстав немає. З іншого боку, будь-яка наступна адміністрація США може змінити у 2017 р. свій підхід до американсько-російських відносин у бік ужорсточення, аж до визнання того, що вже відбулося друге видання «холодної війни» – з ініціативи Москви та всупереч бажанню Вашингтона.

Ялтинсько-потсдамський порядок прийнято вважати біполярним. Хоча це надзвичайне спрощення, надвисока абстракція, оскільки, наприклад, велика група держав – більше 70-ти – відносили себе до «руху неприєднання». Тобто, офіційно відхрещувалися від статусу чийогось союзника, тим більше сателіта, включно з такими гігантами, як Китай, Індія та ін. Біполярний порядок дійсно відображав той еле-

Summary

The content, genesis, main stages of the Cold War as confrontation, zero sum game and balancing on the eve the war are examined in the article. V. Putin's attempt to reincarnate Cold War as a mean to press West for Yalta-2, i.e. to recognize exclusive sphere of Russia's influence on post-Soviet space and her 'right' to change borders against her international obligations. This policy is against Russia's national interest and doomed to quick defeat.

Keywords: Cold War, confrontation, Yalta-Potsdam order, geopolitics, political realism the USA, the USSR, Russia, West.

ментарний факт, що після Другої світової війни виник відрив США і СРСР від інших держав за сукупністю військово-силового, політичного, економічного та ідеологічного потенціалів. Хоча досить поширеним серед радянських і вітчизняних дослідників донедавна був міф про близькість двох наддержав за сукупним потенціалом, що надавало їм буцімто можливість для змагань на рівних. Насправді Сполучені Штати завжди вели перед на дистанції, а СРСР намагався «наздогнати та перегнати», що спричинило його виснаження й розпад через вичерпання життєвих сил. До створення міфу про дві наддержави на початку 60-х рр. XX ст. доклали зусиль майбутні класики американської політології З. Бжезінський і С. Хантінгтон у спільній книзі, що пропонувала шляхи конвергенції двох світових лідерів і цілком серйозно доводила окремі відносні переваги радянської моделі над американською. З невідомих причин зараз якось не модно навіть згадувати про її існування. Для нашої теми найцікавішим є те, що за назви «Політична влада (сила) США/СРСР» у цій написаній за часів Карибської кризи спільній порівняльній праці взагалі не

вживається словосполучення «холодна війна» [2]. Тобто створюється враження, що або дві країни взагалі не взаємодіяли одна з одною на світовій арені, що важко уявити хоча б через ту саму Карибську кризу 1962 р., або що, вдало вийшовши з небезпечного загострення, держави повернулися одна до одної обличчями, передбачивши розрядку, що неодмінно мала прийти на зміну конфронтації.

Однак цього треба було чекати ще довгих дванадцять років. У цілому ялтинсько-потсдамський порядок був переважно конфронтаційним – за виключенням короткої розрядки – від Заключного акта Наради в Гельсінкі (1975 р.) до радянського вторгнення задля виконання «інтернаціонального обов'язку» перед своїми маріонетками в Афганістані (грудень 1979 р). Цікаво, що у своєму прагненні довести спадкоємність кращих традицій радянського експансіонізму часів «холодної війни» В. Путін не погребував на початку 2015 р. заявити, що «були й реальні загрози, які в той час радянське керівництво намагалося закрити введенням військ до Афганістану» [3].

В умовах конфронтації міжнародні відносини

набували часом гостро конфліктного характеру через постійну підготовку до відбиття гіпотетичного нападу супротивника та мало-вірогідної спроби вижити в полум'ї ядерної війни. Це стимулювало у другій половині ХХ ст. гонку озброєнь небачених до цього масштабів. Конфронтація під час «холодної війни» – це відносини між країнами, за яких дії однієї сторони систематично протиставляються діям іншої, тобто так звана гра з нульовою сумою.

Це не виключає періодичного співробітництва між ворогуючими суб'єктами за окремими напрямками відносин. Наприклад, Захід продав труби великого діаметру, необхідні для побудови Радянським Союзом до Європи нафто- та газогонів, а в результаті європейські країни-члени НАТО опинилися на радянській, а згодом російській енергетичній голці. Майже водночас із будівництвом нафтопроводу «Дружба» відбулося розміщення близько тисячі ядерних зарядів у Західній Європі для стримування радянської загрози. Отже, подекуди економічному співробітництву не ставало на заваді політико-ідеологічне протистояння між «вільним світом» на чолі з США та «соціалістичним табором», комендантом якого призначив себе Радянський Союз. Як зазначає А. Богатуров, хоча в основі «холодної війни» був страх перед першим ударом супротивника та недовіра до його «справжніх» намірів, зовні суперництво сторін виглядало, насамперед, як протистояння ідеалів і моральних

цінностей [1, с. 23]. Ідеалів рівності та соціальної справедливості – у «світі соціалізму» і свободи, конкуренції та демократії – у «вільному світі». Радянська пропаганда приписувала Сполученим Штатам потяг до світового панування, на шляху до нього їм треба було знищити СРСР, а американська переконувала громадськість у намірах Москви поширити комунізм на весь світ. Найбільш сильно ідеологізація позначилася в міжнародних відносинах у 1940-1950-х роках. Пізніше ідеологія та політична практика наддержав почали розходитися таким чином, що на рівні офіційних установок глобальні цілі суперників продовжували інтерпретуватися як непримиренні загарбницькі, а на рівні дипломатичного діалогу сторони навчилися вести переговори, керуючись не ідеологічними поняттями, а аргументами про досягнення ситуації взаємної безпеки в ядерну епоху.

СРСР та США були безумовними наддержавами за критерієм здатності знищити життя на Землі. У 1945-1949 рр. Сполучені

Штати монопольно володіли ядерною зброєю, однак утримувалися від шантажу щодо загрози її застосування, зокрема коли СРСР встановлював свій «новий порядок» у Східній Європі [4]. Показово, що вже після Фултонської промови В.Черчілля 5 березня 1946 р., яка вважається офіційним оголошенням «холодної війни» Заходом, більшість американців висловлювалися за передачу ядерної зброї під міжнародний контроль [5]. Коли під час війни в Кореї генерал Д. Макартур публічно закликав застосувати атомну бомбу, щоб зупинити «китайських добровольців», президент Г. Трумен негайно відкликав його з усіх керівних посад, що поклало край його військовій кар'єрі, а з політичною у нього не склалося. Взагалі американська стратегічна ядерна перевага проіснувала близько 10-ти років після Хіросіми.

Ядерна зброя з початку 50-х рр. додавала конфліктності у світові процеси в умовах «холодної війни». Зокрема, коли Радянський Союз тимчасово набув

лідерство в ракетах-носіях ядерної зброї («ефект супутника» 1957 р.) і випробував термоядерну бомбу. Тільки у другій половині 1960-х рр. поступово створюються механізми попередження світової ядерної війни – модель «конфронтаційної стабільності». Її негласні правила, що склалися між 1962 і 1985 рр., справляли стримуючий вплив на міжнародну конфліктність глобального рівня. СРСР і США

стали уникати ситуацій, здатних спровокувати ядерний збройний конфлікт між ними. У ці роки склалися концепції взаємного ядерного силового стримування і заснована на ній доктрина стратегічної стабільності на базі «рівноваги жаху». Ядерна війна стала розглядатися лише як крайній, малореальний засіб вирішення міжсистемних суперечок [1, с. 20-23]. Вдаючись до ядерного шантажу сьогодні, РФ намагається повернути світ у часи класичної «холодної війни» 50-х – початку 60-х рр. ХХ ст., але навряд чи це є реалістичним завданням.

У ХХІ ст. вперше конфронтаційні мотиви були недвозначно артикульовані В. Путіним у його мюнхенській промові в лютому 2007 р. [6]. Його вимога до Заходу вдатися до Ялти-2, тобто в сучасній ситуації визнати право РФ на «виключну сферу впливу на пострадянському просторі» (зараз уже з країнами Балтії, незважаючи на їхнє членство в НАТО та ЄС), від початку страждає відсутністю реалізму в баченні того, як улаштува-

ний і працює сучасний світ. Парадоксальним чином на Заході саме прихильники теорії «політичного реалізму» в міжнародних відносинах і близької до неї геополітики висловлюють «розуміння законних безпекових інтересів Росії в життєво важливих для неї регіонах, згідно з визначеними Москвою національними інтересами». Ані агресія Росії проти Грузії у 2008 р., ані анексія Криму та розв'язування війни на сході України не мали наслідками політичні перемоги Москви. Навіть якщо деякі русофіли з Інституту Кеннана у Вашингтоні вже у вересні 2014 р. поспішили оголосити про перемогу В. Путіна у війні проти України [7]. Для Ялти-2 у путінської Росії не вистачає союзників по уявних перемогах, хоча «мюнхенський синдром 1938 р.» спостерігається в політичному керівництві західних держав – колишніх союзників Москви по антигітлерівській коаліції. Лідери держав-членів сучасної антипутінської коаліції по обидва береги Атлантики за усього бажання були не в змозі не відреагувати на російську агресію, як це їм вдалося після вторгнення РФ до Грузії 2008 року. Однак насамперед вони прагнуть уникнути будь-яким чином перемоги у другій «холодній війні», що її РФ прагне нав'язати, починаючи зі знов-таки мюнхенської промови російського мінідиктатора 2007 року. Україна повністю відчуває на собі наслідки такої «дивної війни» Заходу проти російської навали, яка має, на жаль, історичні аналоги в 1939-1940 роках. Умланд цілком

доречно вважає, що Захід міг миттєво зупинити російську агресію, якби не мляво уводив у дію надто обережні санкції, щоб, не дай Боже, не роздратувати маніяка у Кремлі, який вдається до ядерного шантажу. Для цього треба було б просто відмовитися від закупівель російських нафти й газу вже у березні 2014 р. [8]. Замінити їх є чим на світових ринках. Звісно, постраждала б економіка Західної Європи, але в першу чергу – інтереси нафтогазових трейдерів. Дозволити собі це політичні лідери Заходу не в змозі, оскільки економіка визначає політику, а не навпаки. Ось такий простий секрет Мюнхена-2.

Споріднені між собою хибні теорії геополітики та «політичного реалізму», із так званими балансом сил і національними інтересами містичного походження, завдали невинуватих втрат подоланню нагальних проблем міжнародної безпеки. Саме вони завадили своєчасному пошукові адекватних відповідей на виклики екзистенційного характеру та масштабу, які несе російська загроза, й винні у відсутності у світових лідерів конкретних оцінок глобальних процесів та у зволіканнях із пошуком адекватної інституційної відповіді на них [9]. Саме геополітики-реалісти стояли біля колиски мертвонародженої Кремлем другої «холодної війни», незалежно від кількості повторюваних ними мантр про «неприпустимість» її реінкарнації та заклики піти на будь-які поступки її матінці – путінській Росії, тільки б оця потвора з дешевого гінйолу не зіп'ялася на власні ноги.

«Російське керівництво бреше, — констатує А. Умланд, — коли заявляє, що Захід йому не потрібний, що санкції серйозно не вплинули на Росію, що у Кремлі є запасні варіанти, що Росія достатньо сильна, щоб вижити без співробітництва з Заходом та таке інше. З погіршенням ситуації для країн-експортерів енергоносіїв та фундаментальними змінами у ставленні Заходу до Росії російська економіка втрачає ґрунт під ногами [...]. Російське суспільство опинилося у стані перманентної кризи, що триватиме» [8].

Спробуємо стисло сформулювати причини, з яких путінській Росії не знадобиться 50 років як Радянському Союзу, щоб програти другу «холодну війну», у якій РФ, на погляд її населення, відтягнулася на всю свою силу і міць, — від Криму аж до Арктики. А Захід усе роздивляється, а чи варто взагалі воювати, чи посилювати санкції, чи загроза їх подальшого посилення вагоміший аргумент, ніж вони самі. Тобто, доктрина «визволення поневолених Росією територій Грузії, України та Молдови» (на кшталт класичної доктрини Д. Ейзенхауера часів першої «холодної війни») поки що не сформувалася – надто Захід піклується про благоденствие московської клептократії – щоб не довелося втручатися. Але якщо В. Путін та його команда докладуть достатньо зусиль, то можлива поява й такої доктрини. При оцінці шансів Москви на поразку утримаємося від апеляцій до міжнародного права, статуту ООН, міжнародних договорів РФ, які досі є чинними,

суду в Гаазі, трибуналу ООН або його замітника тощо, а тим більш таких завжди сумнівних для диктаторів категорій, як світова громадська думка, репутація, міжнародні рейтинги, перспективи для розвитку та інші забавки лібералів. Будемо твердими реалістами, які поважають і підтримують національні інтереси Росії, як їх розуміють деякі угруповання, що мають доступ до марень кремлівського геополітичного мрійника. Отже:

- замість того, щоб відбудовувати «руській мір» на теренах близького та далекого зарубіжжя, Російська Федерація зав'язла в Україні та надто глибоко притягнула Україну до себе додому – ані довести війну до перемоги (бо вона не може бути іншою, ніж піррова), ані відмовитися від української авантюри (бо на неї зроблена ставка в боротьбі за продовження перебування путінського клану при владі) Москва вже не в змозі. Тобто, ситуація цугцвангу, коли кожен наступний крок тільки погіршує позицію Кремля;

- позиція Москви з інтервенції до українського Донбасу є надзвичайно суперечливою, що не може в кінцевому рахунку не руйнувати свідомість росіян: з одного боку – військ РФ на сході України немає, Росія не є стороною у конфлікті, тобто не бере участь у т.зв. громадянській війні в Україні. З іншого – глобальне протиборство з США та поневоленою Вашингтоном Європою відбувається саме зараз на Донбасі, де розгортається тотальна вирішальна екзистенційна битва православного духовного добра з вселенським жидо-

масонським злом. Виникає закономірне запитання: якщо друге істинне, то чому боголюбиве кремлівське воїнство залишається осторонь? І далі: чи не на часі вдарити по злу всією непереможною модернізованою військовою машиною добра? Чому керівництво РФ не хоче, щоб за кримською моделлю «земля російська приросла донбаськими степами»? Де геополітика визволення російськомовних братів з укрського рабства? Для русофільської частини населення Донбасу, як і для великоруських шовіністів-імперців, спроба Кремля заштовхати самопроголошені «республіки» назад в Україну – це повна зрада їхніх прагнень, руйнування мрій і сподівань;

- Росія прагне розв'язати другу «холодну війну», не маючи інших союзників, крім традиційних – армія та флот. Спроби Москви зобразити Ташкентський пакт як щось подібне контрбалансу НАТО – сміхотворні. «Дружній нейтралітет» до російського агресора, що його дотримуються країни, які вирішили підзаробити у стилі «бізнес як зазвичай» – Китай, Індія, Бразилія та ін., аж ніяк не здатен перетворитися на глобальний антиамериканський альянс. Безпідставно у якості платформи для нього розглядати аморфні ШОС або БРІКС – навряд чи їхні лідери, окрім самогубців із РФ, зацікавлені в підриві системи глобальних світогосподарських відносин, яким загрожує друга «холодна війна»;

- своєю агресією Росія надала нового життєдайного поштовху євроатлантичній солідарності, НАТО врешті отримала те,

чого їй не вистачало чверть століття – ворога, а ВПК Заходу – стимули для прискореного розвитку. Країни Балтії та Східної Центральної Європи – члени Альянсу отримали гарантії безпеки, підкріплені розміщенням нових збройних контингентів на кордонах із РФ. Путін своєю «гібридною війною» з усіх сил заштовхує «братську» Україну до НАТО, ніколи досі більшість українців не прагнула такою високою мірою опинитися під безпековою парасолькою Альянсу. Нам не потрібні поради на кшталт тих, що їх надає З. Бжезінський, – обміняти мир на Донбасі на власні гарантії не вступати до НАТО. Надто дорого обійшлися Україні «запевнення» Будапештської декларації про «повагу до її територіальної цілісності, суверенітету, відмову від застосування сили чи загрози її застосування» з боку Москви. Водночас РФ продемонструвала нездатність вести конвенційну сучасну війну з серйозним противником, а на її ядерний шантаж ганебно піддаються тільки ті, хто розраховує отримати в такий спосіб політичні або інші дивіденди. Врешті-решт, незважаючи на зволікання Заходу з наданням Україні оборонної зброї, Російська Федерація отримає сусіда з сучасними досвідченими збройними силами, високо мотивованими на помсту московським «братом» за пролиту загарбниками кров українців, зруйнований Донбас, понівечені долі кілька мільйонів людей – Європа не знала злочинів загарбників проти людяності таких масштабів на нашій землі за часів гітлерівської окупа-

ції та сталінських репресій. І це повинні побачити та належним чином поцінувати у Брюсселі.

Наостанок запитання: які національні інтереси Росії було реалізовано завдяки крокам Москви, спрямованим на розв'язування другої «холодної війни»? Відповідь однозначна: жодних. Ставка Кремля на «гру з нульовою сумою», якою власне є «холодна війна», здатна лише обнулити політичні рахунки російських можновладців.

Список використаних джерел:

1. Системная история международных отношений в двух томах, под редакцией А.Д. Богатурова. Том второй. События 1945-2003 годов. М.: Культурная революция, 2007. – 720 с.

2. Brezinski Zb. Political Power: USA/USSR by Zbigniew Brzezinski and Samuel P. Huntington.- New York: the Viking Press, 1963 (11th printing Feb 1974). – 461 p.

3. Путин оправдывает ввод советских войск в Афганистан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: inosmi.ru/russia/20150218/226330939.htm

4. Потехин Александр Дипломатия США в Восточной Европе / Александр

Потехин. – К. : Наукова думка, 1992. – 128 с.

5. Потехин Александр Общественное мнение США и создание ООН / Александр Потехин, Иван Беттяр. – К.: Наукова думка, 1993. – 136 с.

6. Выступление президента В. Путина на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности 10 февраля 2007 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://izvestia.ru/news/321595>

7. Kofman Michael Ukraine's Battle for the East is Over. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/ukraine%E2%80%99s-battle-the-east-over-11227>

8. Umland Andreas The Global Impact of the "Ukrainian Crisis": Russia's Decline and Euro-Asiatic Security in the Early 21st Century.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://krytyka.com/en/print/global-impact-ukraine-crisis-russia...>

9. Мотиль Олександр Сюрреалізм реалізму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/31528>

Олександр ПОТЕХІН,
доктор історичних наук,
головний науковий співробітник відділу теорії та методології всесвітньої історії ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

АНОТАЦІЯ

У статті йдеться про зміст, генезу та основні етапи «холодної війни» як конфронтацію, гру з нульовим результатом, балансування на межі. Спроба В. Путіна загрозувати другою «холодною війною» має за мету примусити Захід до Ялти-2, тобто визнати виключну сферу впливу РФ на пострадянському просторі та право Москви змінювати кордони всупереч власним міжнародним зобов'язанням. Ця політика суперечить національним інтересам Росії та приречена на швидку поразку.

Ключові слова: «холодна війна», конфронтація, ялтинсько-потсдамська система, геополітика, політичний реалізм, США, СРСР, Росія, Захід.

АННОТАЦИЯ

В статье говорится о содержании, генезисе и основных этапах «холодной войны» как конфронтации, игры с нулевым результатом, балансировании на грани войны. Попытка В. Путина угрожать второй «холодной войной» имеет целью склонить Запад к Ялте-2, то есть признать исключительную сферу влияния РФ на постсоветском пространстве и право Москвы изменять границы в противовес собственным международным обязательствам. Эта политика противоречит национальным интересам России и обречена на быстрое поражение.

Ключевые слова: «холодная война», конфронтация, ялтинско-потсдамская система, геополитика, политический реализм, США, СССР, Россия, Запад.

Росія contra України

УДК 327.7 (477)+351.88

Метою автора було проаналізувати і дати характеристику визначеним хронологічним етапам становлення і реалізації політики РФ щодо України.

Історія «стратегічного партнерства» Росії – України за російським сценарієм доби незалежності вкладається у відомі хронологічні межі.

Ельцинський період розвитку Росії – 1991–1999 рр., у якому виокремлюються два хронологічні відтинки часу: 1991–1995 рр. та 1996–1999 рр.

Перший характеризується динамікою пострадянського розлучення. Політика Росії щодо України розвивається на тлі односторонніх для обох країн кризових процесів та внутрішніх проблем, вирішення яких накладає відбиток на характер і рівень двосторонніх відносин.

Формування державних інститутів триває на тлі глибокої економічної кризи паралельно з всебічною трансформацією зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних відносин; осмисленням історичної ситуації, що склалася після біполярності; пошуком і формуванням національної ідентичності в кожній країні. Складність процесів державотворення позначається й на розбудові російсько-українських взаємин, що потребує від обох сторін поступовості, осмислення, компромісності та врівноваженості – часу.

Така нестійка і кризова політична й економічна ситуація призводить до проявів загострення двосторонніх відносин, неспо-

діваної для українського середовища появи в російській політиці «пробних» куль, спрямованих на перевірку нашої країни на міцність. Ідеться про територіальні зазіхання (Севастополь). Непростими для розв'язання були й питання ядерної спадщини, поділу Чорноморського флоту, комплекс питань по Криму, борги й активи СРСР, гуманітарні проблеми тощо [1].

Під час загострення відносин Україна відчувала себе вразливою та незахищеною, намагалася знайти підтримку у інших світових потуг і міжнародних організацій. Росія, навпаки, володіючи нафтовими і газовими ресурсами, відчувала впевненість, демонструючи зневагу до слабких конкурентів на світовому політичному та економічному ринку, у тому числі – України, спостерігаючи за її політичними «іграми» – наближенням до НАТО та ЄС.

У 1991–1995 рр. окреслилися дві тенденції в політиці РФ. Перша – намагання перетворити Росію на провідну могутню економічно незалежну і самодостатню державу через упровадження ліберальної економічної та політичної моделі, сформувати демократичне суспільство тощо. Цей процес дуже важко давався тогочасному керівництву. Адже такому курсові протистояли антиельцинські сили, що сформувалися за часів керівництва СРСР М. Горбачовим. Саме вони намагалися скерувати суспільство до імперських засад, відновити Радян-

Summary

The article summarizes the author's view on the stages of formation and development of Russian policy on Ukraine, which is destructive for Russia. Analyzing the facts, the author focuses on the history of the so-called "Strategic partnership" Russia - Ukraine russian scenario - anti-Ukrainian policy of Russia. Key words: policy, stages of formation, partnership.

ський Союз, денонсувати Біловезькі угоди, повернути Росії втрачені землі колишньої російської імперії. Саме вони не визнавали незалежність України і блокували підписання Великого договору. Про це нагадують події у Вільнюсі, азійських республіках, Грузії, Вірменії, а також у самій Україні.

В усіх колишніх республіках СРСР точилася гостра боротьба за владу між промосковською елітою, яка впроваджувала критерії верховенства РФ на пострадянському просторі, і демократичними паростками, які тільки-но зароджувалися. Зазначимо, що Росія у цьому питанні значно вигравала, оскільки там були зосереджені (не враховуючи економічний потенціал) найталановитіші кадри з усіх республік і, переважно, з України.

Стали виразніше проявлятися відмінності між елітними політичними групами Росії й України. Значна частина російської еліти не відійшла від своєї зверхності. Усе українське піддавалося критиці й неприйняттю, подавалося як другорядне й менш цінне. Російське ж, за московським сценарієм, мало виключно світове значення. Особливо гостро на порядку денному поставилася **проблема історичної пам'яті**. Росіяни виступають у ролі старшого брата з «єдиної колиски трьох

народів – російського, українського та білоруського», чому, на превеликий жаль, підіграють і деякі відомі українські вчені.

Другий відрізок часу першого етапу припадає на 1995–1999 роки. З досягненням Росією відповідного рівня розвитку, певними ознаками долаття кризових явищ після критичного 1998 року, її владна і політична еліта перестає бути залежною від інших республік. Кремль нагадав про свою першість і могутність, що вилилося в появі важливого документа російської зовнішньої політики: «Стратегічний курс Російської Федерації щодо країн-учасниць СНД» від 14 вересня 1995 р., затверджений Указом президента Єльцина [2]. Цей документ проголосив і закріпив інтереси Росії на пострадянському просторі в цілому і в тому числі через захист своїх «співвітчизників», до яких було зараховане все російськомовне населення та особи, які сповідують «російську ідею».

Нагадаємо також, що зміни в політиці Росії щодо України уможливилися лише після того, як Київ передав північному сусідові власну тактичну й стратегічну ядерну зброю. Такий поворот російської політики був несподіваним для України, яка розглядала РФ як першого і надійного партнера. Про

критерії заявленого стратегічного партнерства між державами слід було забути.

Напряму не втручаючись у внутрішні справи Української держави, Росія вибудовувала начебто відсторонену політику – типу «спостерігай, однак не дозволяй». Фактично, Україна зробила в міжнародному вимірі саме стільки, наскільки її «відпустив» Кремль. Українські економічні та зовнішньополітичні успіхи поки не дратували, однак також не давали спокійно жити російському політичному істеблішменту.

Лише після виконання Україною російських умов щодо Чорноморського флоту, які досягалися поступово і наполегливо, РФ у 1997 р. **підписала Великий договір**, за яким офіційно визнала територіальну цілісність і суверенітет України. **Однак не ратифікувала документ**, доки не закріпила власні інтереси в українському просторі: ратифікація угод по Чорноморському флоту, Угода про «нульовий» варіант, членство України в Міжпарламентській асамблеї СНД, утворення ЄврАзЕС тощо.

Економічний колапс РФ (дефолт) у 1998 р. дещо відволік владні російські

структури від розв'язання «українського питання». І до початку 2000-х років можна спостерігати активізацію України на євроатлантичному та євроінтеграційному напрямках.

Другий етап розвитку політики Росії щодо України, або «путінський» складається з двох підетапів, які хронологічно охоплюють 2000–2008 рр. та 2009–2013 роки.

Перший пов'язуємо з початком нової стратегічної концепції політики Путіна/Медведева. На цьому історичному відрізку часу також виокремлюються два періоди: 2000–2003 рр. та 2004–2008 роки. На першому відрізку часу спостерігається апробування сил новим російським президентом, ламаю «внутрішніх» правил гри всередині самої Росії, переформатування владних гілок, фінансових потоків, жорстка централізація влади.

У зовнішній політиці спостерігається досягнення незаперечних успіхів, як результат високих цін на нафту і газ: розмова зі світовими потугами одним голосом, завоювання місця у «вісімці» та «двадцятці», перетворення РФ на одного з провідних акторів у світі та першого гравця на теренах СНД. **Росія не**

втручається активно в українські справи, робить це через економічні і політичні важелі, що підтверджується курсом на можливе розчленування України через утворення на її території незалежних республік [3].

Український президент Л. Кучма знаходить необхідний тимчасовий компроміс із російським керівництвом, паралельно ухвалюючи державні документи щодо євроінтеграційного та євроатлантичного курсу України (2002 р., 2003 р.). Наша країна отримує можливість стати повноправним учасником Північноатлантичного Альянсу, а також наблизитися до ЄС.

Однак «епопея», розв'язана Росією навколо острова Коса Тузла, нагадала Києву про московські інтереси в українському просторі, які були чітко виражені в російській сентенції, озвученій «рупором Кремля» В. Жириновським: от скинемо на вас одну ядерну бомбу і подивимось, хто в домі хазяїн...

Як наслідок, Україна знову балансує між Росією і Заходом, обіцяючи першій Керч-Єнікальську протоку, а другому – не дратувати Росію.... Український президент – ізолюваний через справу з кольчугами, провідні європейські країни ігнорують Київ, зосередившись на взаєморозумінні з РФ, оскільки вже на носі 2004 рік – рік прийняття в ЄС десяти нових учасників, більшість із яких є вихідцями з колишнього радянського блоку. **Європа до останнього моменту не була певна, що їй вдасться так легко «вирвати» колишніх сателітів з про-радянської зони впливу.**

Україна не в змозі самотужки пробити стіну свого замовчування та ізоляції. Концепція «ширша Європа», запропонована ЄС, яка охопила також країни Середземномор'я, тобто Африки й Азії, не задовольняє Київ. Однак іншого на той час не пропонувалося, а термін чинності угоди України та ЄС про партнерство і співробітництво добігав кінця (1998–2008 рр.).

Тим часом, 2004 р. у результаті свого розширення ЄС географічно та стратегічно досяг кордонів України і став виявляти більший інтерес до її справ. З посиленням цього інтересу (особливістю політики Росії щодо України часів президента В. Ющенка) починається новий відлік часу – **другий хронологічний період другого етапу: 2004–2008 роки.**

Революції в пострадянських республіках, не контрольовані російською стороною зміни влади розглядаються Кремлем як провали власної зовнішньої політики (за що карають перших російських чиновників, позбавляючи їх відповідних посад). Відносини з Україною переведено на прагматичні рейки; ведуться різнопланові торговельні та інформаційні війни; Україна через великі борги по газу та нафті поступово ізолюється від західних партнерів. Москва все замикає на себе і через економічні важелі енергоносіїв прив'язує також Євросоюз.

Росія розгортає співпрацю з НАТО (Рада Росія – НАТО), широко співпрацює з ЄС, активізує азійський вектор зовнішньої політики, знайшовши спільну мову і під-

тримку з боку Китаю (2005 р.). Ситуацію добре ілюструє висловлювання В. Путіна, про те, що Росія – «ведмідь, якого не можна заганяти у глухий кут...». І далі за змістом – ведмідь шаленіє, коли відчуває безвихідь [4].

Реалізується стратегія В. Путіна – курс на економічну самодостатність Росії, що означає розбудову в країні замкненого виробничого циклу та незалежність від імпортованих поставок. У результаті різко скорочується товарооборот з Україною та всіма іншими державами СНД, урізаються російські замовлення з нашої країни, яких РФ уже не потребує. Ведеться курс на згортання російсько-української співпраці. Однак, зростає товарообіг з іншими регіонами світу і, у першу чергу, з ЄС, якому В. Путін пообіцяв у 2005 р. довести зазначений щорічний показник до 50 млрд. дол.

Тактика і стратегія Росії щодо України, трактування подій в останній та її зовнішньої політики визначається інтересами великого російського капіталу. Тобто – російським олігархатом, який править «бал» на владному олімпі РФ. Саме газонафтові капітали перших осіб російської влади є підґрунтям керування українськими справами, збереження впливу на український політикум, посилення присутності власного капіталу на українському ринку. При цьому слід враховувати, що на офіційному – найвищому рівні і для закордону – РФ неодноразово підкреслювала свою безумовну відданість «стратегічному» партнерству, підписаним угодам і

«глибоку повагу» до чинних, юридично оформлених і визнаних нею кордонів України. Слід брати до уваги також і те, що переважна більшість основних стратегічних документів, на яких будується сучасна зовнішня політика Росії, а саме: «Концепція зовнішньої політики РФ», «Концепція національної безпеки РФ», Стратегія національної безпеки РФ та «Військова доктрина РФ» тощо містять чіткі орієнтації щодо російських інтересів в Україні.

Наступний етап політики Росії щодо України – 2009-2013 рр. вирізняється остаточною підготовкою плацдарму для певного «стрибка» і святкування перемоги – перехід України в повне підпорядкування Російської Федерації або поглинання України Росією. Усе для цього підготовлено: український президент провадить політику «что прикажете?», український політикум куплений і спільними підприємствами, і значними хабарами, і часткою російської власності. Усе о'кей!

Майдан розставив крапки над «і», повернувши Україну надію на розвиток самостійності та незалежності.

Найскладнішими виявилися післямайданівські проблеми, час очищення, час відновлення, час повернення до себе.

Список використаних джерел:

1. Чекаленко Людмила. *Зовнішня політика України: Підручник*. – К.: «LAT&K», 2015. – 477 с., 8 с. іл.; її ж: Чекаленко Людмила. *Україна – Росія : проблемне питання «стратегічного» партнерства // Магістеріум: Політичні студії*. – К.: НаУКМА, 2008. – Вип. 31. – С. 85-90.

2. Б.Н. Ельцин. *Указ Президента РФ от 14.09.95 N 940 «Об утверждении стратегического курса РФ с государствами-участниками СНГ»*. – zakonbase.ru/content/nav/15088.

3. Янукович и Лужков приехали в Северодонецк ..grani.ru > Политика > Мир > Европа > Украина. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ru.tsn.ua/.../luzhkova-nazvali-pochetnym-zhitel...; https://www.google.com.ua/?gws_rd.

4. «Россия – загнаный в угол медведь!» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.apсны.ge/2014/pol/1392153682.php

Людмила ЧЕКАЛЕНКО,
професор, завідувач
кафедри зовнішньої
політики і дипломатії
Дипломатичної академії
України при МЗС

АНОТАЦІЯ

У статті стисло викладено авторську точку зору стосовно етапів становлення і розвитку політики Росії щодо України, політики, яка є руйнівною для першої. Аналізуючи відповідні факти, автор зосереджується на історії так званого стратегічного партнерства Росії – України за російським сценарієм доби незалежності України – антиукраїнській політиці РФ.

Ключові слова: політика, етапи, партнерство.

АННОТАЦИЯ

В статье излагается авторская точка зрения на этапы становления и развития политики России по отношению к Украине, политики, которая является разрушительной для первой. Анализируя соответствующие факты, автор сосредотачивается на истории так называемого стратегического партнерства России – Украины по российскому сценарию эпохи независимости Украины – антиукраинской политике РФ.

Ключевые слова: политика, этапы, партнерство.

ЮНЕСКО прийняла рішення по Криму

У жовтні в Парижі працювала 197-а сесія Виконавчої ради ЮНЕСКО, у ході якої учасники обговорили ситуацію в окупованому Криму та підготовку до 30-ї річниці трагедії на Чорнобильській АЕС.

У рамках політичних дебатів 12 жовтня з промовою виступив голова делегації України, заступник Міністра закордонних справ України Сергій Кислиця, який є очільником Національної комісії України у справах ЮНЕСКО, представником України у Виконавчій раді ЮНЕСКО.

У своєму виступі глава делегації України наголосив на важливому значенні здолання викликів політичного, економічного, природоохоронного та гуманітарного характеру, з якими сьогодні зіштовхується людство, що вимагає від світового співтовариства рішучих, злагоджених та конкретних дій. У цьому контексті було відзначено, що наша держава всіляко підтримує зусилля, спрямовані на зміцнення ролі та міжнародного лідерства ЮНЕСКО як однієї з найвпливовіших організацій системи ООН.

Доповідач розповів учасникам сесії про масштабні та системні порушення російською владою прав людини на окупованому півострові, підтримання нею політики нетерпимості та дискримінації за національними й релігійними ознаками. У зв'язку з цим українська делегація разом

з партнерами внесла посилений проект відповідної резолюції Виконавчої ради ЮНЕСКО стосовно продовження моніторингу ситуації в АРК та місті Севастополь з боку Організації.

Пан С. Кислиця підкреслив, що Україна буде робити все можливе для реалізації цілей Порядку денного розвитку після 2015 року, зокрема щодо зміцнення миру та безпеки, а також дотримання й забезпечення основних прав людини, і відзначив, що процес виконання цих цілей не буде успішним без здолання наслідків екологічних і техногенних катастроф.

Увага учасників сесії була привернута до відзначення наступного року 30-ї річниці трагедії на Чорнобильській АЕС і висловлена надія на посилення міжнародного співробітництва з соціально-гуманітарних питань, спрямованих на досягнення цілей Декади відродження та розвитку постраждалих регіонів (2006-2016 рр.)

На засіданні Комісії з питань програми та зовнішніх зносин 14 жовтня було ухвалено ініційоване Україною, у співавторстві з 12 країнами-членами цього керівного органу Організації рішення «Моніторинг ситуації в Автономній Республіці Крим (Україна)». Проект рішення письмово підтримали 26 із 28 членів ЄС (крім Мальти та Хорватії), а також Канада, Норвегія, США, Туреччина, Швейцарія та Японія. Документ було представлено на розгляд Виконради головою Меджлісу кримськотатарського народу, народним депутатом України Рефатом Чубаровим.

У ході дискусії на підтримку України виступили США та Швеція, які оцінили документ як конструктивний і спрямований на конкретну діяльність із забезпечення на півострові прав людини у сферах компетенції ЮНЕСКО. Було висловлено беззастережну підтримку положень, на яких

базується позиція ООН з питання АРК, викладена в резолюції Генеральної асамблеї ООН 68/262 від 27 березня 2014 року. Крім того, було оприлюднено спільну позицію Євросоюзу з цього питання з високою оцінкою практичного характеру ініційованого Україною рішення. Опонентом виступила Росія з традиційними аргументами щодо неприпустимості політизації діяльності ЮНЕСКО та втручання у справи суверенних держав. «Проти» проголосували 4 країни: РФ, Індія, КНР, Куба.

Зазначене рішення містить низку нових елементів, покликаних забезпечити безпосереднє залучення ЮНЕСКО, включно з конвенційними органами Організації, до моніторингу ситуації в АРК та м. Севастополі в межах мандату ЮНЕСКО. Документ передбачає продовження збору та аналізу відповідних даних з усіх наявних джерел, а також розроблення, за сприяння Генерального директора ЮНЕСКО, механізмів спостереження за становищем на півострові. Ухвалене рішення передбачає також звітування Гендиректора на засіданні 199-ї сесії Виконради про здійснену роботу та плановану діяльність ЮНЕСКО з цього питання.

За матеріалами інформаційних агентств

Українська асоціація зовнішньої політики – інтерфейс між громадянським суспільством і владними структурами

У минулому номері «З.С.» ми розповіли про вересневу презентацію Української асоціації зовнішньої політики (УАЗП) для дипломатичного корпусу, що працює в Україні, у якій взяли участь голови дипломатичних представництв, українські та іноземні журналісти, представники вітчизняних державних органів і політичних кіл, наукового середовища України та зарубіжних країн, члени Ради директорів асоціації, а також її почесні члени. На презентації йшлося про те, що асоціація, на відміну від інших неприбуткових громадських об'єднань, що діють у сфері публічної дипломатії, має на меті не пасивний моніторинг зовнішньої політики держави, а активний вплив на неї. У статутному документі чітко визначено її головне завдання: посилення ролі громадянського суспільства в реалізації державної політики у сфері зовнішніх зносин України. Пріоритетом визначається «інтерактивна взаємодія представників громадянського суспільства та експертного середовища з державними структурами у визначенні вектора зовнішньої політики України та прийнятті важливих зовнішньополітичних рішень в інтересах усього суспільства».

Більш докладно про перспективи діяльності Української асоціації зовнішньої політики, перші кроки, які намічено здійснити, власну позицію з принципових питань міжнародного життя кореспондентові «З.С.» розповів її президент, Надзвичайний і Повноважний Посол **Володимир ХАНДОГІЙ**.

— Ми лише нещодавно сформувалися і перебуваємо в процесі становлення. Як довго він триватиме – залежить від багатьох факторів. Але підкреслюю: ми – незалежна організація, не є афілійованими до жодної політичної сили або бізнес-структури. Наші скромні фінансові ресурси формуються за рахунок членських внесків. І це для нас принципово. За Статутом – будь-хто з громадян України чи громадян

інших країн, які поділяють наші цілі, можуть стати членами асоціації.

На сьогодні сформовано керівні органи. На чолі асоціації – Рада директорів, яка складається з десяти осіб. Троє з них – засновники, Надзвичайні і Повноважні Посли, які стояли біля витоків. Зокрема, Олександр Михайлович Купчишин, Андрій Іванович Гончарук і ваш покірний слуга. Нас підтримали і долучилися до роботи ще ряд послів, які входять до складу Ради директорів і Ревізійної комісії асоціації.

Утім, ми не плануємо обмежуватися цим вузьким колом ентузіастів. Зараз одним з практичних завдань є розширення числа наших прихильників.

«З.С.» Володимире Дмитровичу, чим зумовлена Ваша ініціатива?

— Перш за все, необхідністю підвищення загального рівня дискусії в суспільстві з міжнародних питань, формування поінформованої громадської думки щодо зовнішньополітичних пріоритетів держави, яка базувалася б на оцінках професіоналів. З одного боку, ми будемо займатися роз'ясненням суті зовнішньої політики держави як серед населення України, так і за кордоном. З іншого – здійснювати вивчення та аналіз, скажімо так, запиту суспільства на ті чи інші зовнішньополітичні пріоритети. Постараємося доводити ці результати до керівництва країни та зовнішньополітичного відомства. Таким чином, створюється, так би мовити, інтерфейс між громадянським суспільством і владними структурами, які займаються питаннями міжнародних відносин. Ми намагаємося відігравати роль майданчика для подібної співпраці. Адже інколи буває так: зовнішня політика, а точніше – конкретні зовнішньополітичні кроки залишаються незрозумілими для пересічних громадян. Вони можуть бути незрозумілими з двох причин: або не відповідають інтересам людей, або люди просто не поінформовані про суть цих кроків. От ми й спробуємо ліквідувати цю прогалину. Наразі

– в основному шляхом виступів, інтерв'ю, публікацій, коментарів у медійному просторі. У нас є власна сторінка у фейсбуці – це важливий канал взаємодії з громадянським суспільством. Тому в соціальних мережах беремо активну участь.

Ще одним важливим напрямом нашої діяльності в найближчій перспективі стане допомога державі й усім, хто займається підготовкою та перепідготовкою кадрів для дипломатичної служби. Ми бачимо, враховуючи великий особистий досвід, певні недоліки у фаховій підготовці нашого дипломатичного корпусу. Пропрацювавши багато років у різних країнах, члени ради директорів чітко визначають, де висловлено професійний коментар, здійснюються професійні кроки, а де виявляється елементарне нерозуміння того, як певні механізми повинні працювати. Тому це є дуже важливим елементом нашої діяльності.

У цьому плані співпрацюємо з університетом штату Аризона (США), зокрема, деканом факультету історії, філософії та релігієзнавства, професором Марком фон Хагеном. Коли він перебував у Києві, ми зустрічалися і, зокрема, предметно обговорювали розроблення проекту з підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації працівників української дипломатичної служби. З цією метою маємо намір за рахунок спонсорів запровадити стипендії нашої асоціації. Плануємо також наприкінці нинішнього року на базі Львівського університету про-

вести круглий стіл з проблем підготовки кадрів для дипломатичної служби.

Звичайно, й надалі практикуватимемо традиційні форми роботи громадських організацій з конкретних питань зовнішньої політики України або світових проблем, такі як проведення конференцій, семінарів. Будемо залучати до цієї роботи представників дипломатичних служб, експертів, щоб виробляти певні рекомендації. Чи будуть вони затребувані або використані – час покаже.

«З.С.» Напрошується запитання про конструктивний зв'язок із МЗС України, Дипакадемією, де працює чимало Ваших колег.

– Ми від початку заявили, що не створюємо жодних альтернативних структур, не бачимо себе в опозиції до когось. Навпаки, ми об'єдналися для того, щоб було використано інтелектуальний ресурс членів нашої асоціації в інтересах вітчизняної зовнішньої політики, для досягнення зовнішньополітичних цілей нашої держави. Тому ми відкриті до співпраці передусім з Міністерством закордонних справ України. Будемо запрошувати колег на наші заходи і сподіваємося, що МЗС помітить нашу діяльність і буде зацікавлене в розбудові співпраці. Однак це не означає, що ми «йтимемо у руслі». Знову ж таки, ми – незалежна організація. Думаю, що це навіть було б корисно – слухати об'єктивні коментарі. Навіть якщо вони будуть критичні. Це

– конструктивна критика, що базується, перш за все, на фаховому підході.

«З.С.» Зрозуміло, що Вас і Ваших колег не влаштовує професійний рівень дискусії в суспільстві з проблем зовнішньої політики...

– Дійсно, якось я сказав, що якість дискусії з міжнародних питань на рівні експертному чи в засобах масової інформації – занадто низька. З усією повагою ставлячись до коментаторів, які називають себе політологами-міжнародниками, не розумію, звідки у них досвід міжнародної роботи? Де вони вчилися, що бачили? Тому фахово пояснити ті чи інші проблеми вони, на жаль, не можуть. Сподіваємося, що наша діяльність підніме рівень публічної дискусії.

Суспільство повинно мати власну думку щодо тих чи інших кроків держави в галузі зовнішньої політики. Однак ця думка повинна бути результатом поінформованості, а не стереотипів, які насправді не відповідають дійсності.

Можемо взяти за приклад те ж НАТО. Ми весь час говоримо про референдум, на якому громадяни мають змогу висловитися на користь того чи іншого свого вибору. Але вони повинні це зробити тоді, коли будуть чітко й неупереджено поінформовані з цього питання. Коли уявлятимуть – що ж таке НАТО? З цього приводу давно і багато ламають списи, але цілеспрямовано ніхто по-справжньому цим не займався.

Були лише спроби. Я, зокрема, брав участь у так званій роз'яснювальній

роботі у 2008-2009 рр., коли активізувалася ця компанія. Але ми щоразу зустрічали серйозну опозицію. Громадянське суспільство не в змозі було зрозуміти – чому чубляться на горі (пам'ятаєте категоричні позиції на кшталт «НАТО НІ!» з усіма цими повітряними кульками в сесійній залі Верховної Ради?) А спрацьовує роз'яснення в суспільстві тоді, коли є консенсус політичних еліт. Якщо парламент, уряд, президент, владні структури мають одну думку – о'кей, треба просуватися до НАТО. Нам для цього необхідна підтримка громадян. Тоді роз'яснення буде ефективним. А коли немає консенсусу серед політиків, коли одні розповідають одне, інші – протилежне, це не сприяє формуванню свідомої загальної позиції.

Тому підкреслюю, ми предметно, якщо є запит суспільства не це, можемо пояснити, що таке НАТО. Зокрема, я 5 років був главою місії України в НАТО і готовий про це розповісти з особистого досвіду. Крім того, чимало років керував питанням співпраці з НАТО в МЗС. Навіть у найреакційніші часи. Тоді вже існувала міжвідомча комісія з підготовки України до вступу в Альянс. І ми конкретно йшли за планами виконання затвердженої у Брюсселі річної національної програми. Однак, знову-таки, зустрічали протидію, коли на засідання комісії приходили представники (був квотний принцип в уряді) опозиційних сил і фактично зривали її діяльність.

Проте сьогодні ситуація

поліпшилася, якщо можна так сказати, «не було б щастя, та нещастя допомогло». Відверта агресія Росії проти України сформувала позицію суспільства дуже швидко. Якщо ми раніше боролися зі стереотипом – «натівський чобіт топтатиме наші землі», лякалися цього, то сьогодні в суспільстві навпаки є побоювання, що НАТО не прийде. Це ж як перевернулася загальна свідомість! Яке переосмислення відбулося!

Тому підвищення рівня фахової дискусії в суспільстві, в експертному середовищі, в ефірі та на шпальтах газет сприятиме ясному розумінню людьми принципів питань.

«З.С.» Чимало сьогодні є заяв, політичних кроків, загалом поведінка Росії, що за ментальністю нагадують радянські методи впливу. Як позиціонує себе асоціація до цих проявів?

— Не раз і не два говорив, що Росія по суті своїй стала правонаступницею Радянського Союзу не тільки формально, отримавши представництво у різних міжнародних організаціях. Вона виявилася правонаступницею ментально. Нещодавній виступ Путіна з трибуни Генасамблеї ООН нагадав промови кремлівських керівників часів «холодної війни» (скажімо, Громико), головна мета яких полягала в тому, щоб показати себе білими і пухнастими – миролюбною державою, яка виступає проти збройних конфліктів. А насправді – мати, як англійці кажуть, – «hidden agenda...» («прихований порядок

денний»). Іншими словами, справжні цілі відрізняються від реальних дій. І цей цинізм сьогодні характерний для зовнішньої політики Росії. Там, де озброєним оком видно, що є абсолютно конкретне, підтверджене фактами втручання, російський президент розводить руками і говорить, що не має до цього жодного відношення. От у цьому є абсолютна матриця поведінки Радянського Союзу.

Світ до цього не готовий, зокрема, з причини своєї багатогранності. 190 держав, у кожній з яких свої проблеми. Насправді – це ми живемо в цьому сконцентрованому середовищі – Крим, Донбас, диверсії по всій Україні. У світі ж конфліктних ситуацій дуже багато. І якщо європейські держави ще більш-менш уявляють, що у нас відбувається, то для світу – це щось далеке й незрозуміле. І тут, знову ж таки, ми недопрацюємо в плані роз'яснення. Ми не використовуємо всі можливості; не вкладаємо ресурси для фахового роз'яснення того, що насправді відбувається. Як можна було втратити можливість влаштувати конкретні дебати в Генеральній Асамблеї ООН щодо Криму!

Я пропрацював у системі ООН 10 років, брав участь щонайменше у 20 сесіях Генеральної Асамблеї. На одній з них – очолював делегацію. Тож, у принципі, добре розумію, як працює ООНівський механізм. Треба адекватно сприймати те, що цей орган може, а чого від нього навіть чекати не варто. Адже завищені очікування врешті-решт

матимуть негативний вплив на розвиток ситуації. Головне, за що ми всі цінуємо ООН, – це можливість заявити про себе, про державу, про її зовнішню політику. Окреслити її пріоритети, показати механізми. Це повинно бути у межах можливого. Дипломатія – це взагалі мистецтво можливого. Треба працювати не від заявленої мети, а від того, що може чи не може та або інша організація. Так от, те що дійсно може ООН, що ми втратили, це – можливість розгляду Генеральною Асамблеєю питання анексії Криму. Питання, яке знаходить широку підтримку і де симпатії міжнародного співтовариства на нашому боці. Тут явно порушені норми міжнародного права, норми Статуту. А це – головне в діяльності організації.

Повертаючись до поставленого запитання – справді, сьогодні Росія демонструє радянський менталітет у підходах до вирішення міжнародних проблем. Її б дуже влаштувала ситуація, яка свого часу існувала, – двополярний світ. Є Америка, є Росія. Є ті ж зони впливу. Тоді РФ була б щаслива, перебуваючи у стані боротьби двох систем, погодитися на якісь компроміси – за умови продовжувати традиції радянських часів домінування на певній території.

«З.С.»: Свою чорну справу в цій історії робить російська пропаганда, розрахована на підсвідомість аудиторії, що веде до розриву на міжлюдському рівні, відкрито звинувачуючи

українських громадян у зраді.

— От у цьому якраз і заритий корінь зла. Адже вся кремлівська пропаганда, і не лише останнім часом, а від початку розпаду СРСР, була спрямована на дискредитацію України як суб'єкта міжнародного права. І вся українсько-російська «типу» дружба базувалася на одному: «Ми ж одна сім'я, що ви там сіпаєтеся! Ми брати, але я старший!» Ось такий підхід менш-вартості весь час культивувався, допоки Україна не обрала шлях справжньої реальної незалежності. І коли це стало очевидним – виявилось, по-перше, для певної частини російського суспільства неприйнятним; по-друге, несподіванкою для російського політикуму. І соціуму, у тому числі.

Звичайно, велику роль у тому, що відбувається з пересічними людьми, відіграє зомбування. Як точно було сказано, їх поставили у стан «вибору між телевизором і холодильником». Начебто там існує стабільність, якісь зарплати платять, і люди задоволені. Якщо тобі щодня вкладають у голову, що то бандерівці, глядач починає в це вірити.

Утім, як казав класик, «від любові до ненависті – один крок». І мені здається, що варто буде перемкнути важіль, певний час даючи людям об'єктивну інформацію, і ця, так звана, тотальна підтримка політики Путіна дуже швидко зміниться. Однак для цього потрібно, звичайно, щоб відбулися внутрішні зміни в Росії.

При цьому й Україна зі свого боку повинна

демонструвати послідовність і бажання до реального проведення реформ, боротьби з корупцією і встановлення справжнього верховенства права, демократії, свободи ЗМІ тощо. А у нас, на жаль, багато відбувається подій, які слугують прекрасною картинкою для пропагандистських цілей першого російського телеканалу. З трагічними подіями під Верховною Радою ми можемо розбиратися ще довго – хто винний, хто кого привів тощо. Але на загал це був шалений іміджевий удар по Україні, мовляв, подивіться, з ким ви маєте справу!

Тому слід продовжувати роботу з населенням із залученням міжнародних експертів. У тому числі й російських. Адже там є певна частина адекватних аналітиків, які зробили собі щеплення проти зомбування і зовсім не поділяють те, що відбувається у їхній країні. Ми ж дуже мало використовуємо можливість почути адекватну думку з боку Росії. Зрозуміло, що нині це – закрите суспільство. Але людей, які зробили там свій вибір, треба частіше залучати до нашої внутрішньої дискусії. Тоді і в Росії їх краще почують і слухатимуть уважніше.

«З.С.» Судячи з Ваших слів, це входить і в плани організації. Цікаво, в інших країнах існують подібні громадські інституції?

— Ось про це дуже важливо сказати! Коли я перебував у США, ознайомився з роботою організації «Асоціація зовнішньої політики» із штабквартирою в Нью-Йорку. Вона була створена майже 100 років тому відставними співробітниками державного департаменту, які вирішили започаткувати цю справу, аби пояснити американському народові зовнішню політику тодішнього президента Теодора Рузвельта. Це було після Першої світової війни, коли існували різні думки щодо напрямів подальшого розвитку. Дехто закликав до самоізоляції, замкнення у власному просторі. Інші – навпаки, до експансії, намагання впливати на події у світі.

І от ця група людей, колишніх дипломатів, працівників державного департаменту взяла на себе функцію роз'яснення зовнішньої політики країни. І їхня робота виявилася ефективною. Це лише один з камінчиків, але на загал зовнішня політика

США стала користуватися підтримкою народу. Головне – була створена така ситуація в суспільстві, коли громадяни почали довіряти урядові. Звичайно, скрізь є опозиційні сили, які ставлять під сумнів ті чи інші кроки керівництва країни, але головне – повинен існувати той-таки інтерфейс. Щоб зовнішня політика відповідала запиту суспільства.

Врешті-решт ця організація стала дуже поважною інституцією. Фактично всі президенти Сполучених Штатів вважали за честь виступити на майданчику асоціації із своїми заявами та продемонструвати зовнішньополітичні пріоритети. Свого часу Франклін Рузвельт (це вже за часів завершення Другої світової війни) написав президентові цієї організації про те, що «уряд функціонує за згодою усього народу. А народ повинен керуватися фактами. Асоціація зовнішньої політики здійснює свою високу місію, сприяючи представленню народу чітких фактів світових проблем і їхнього впливу на Сполучені Штати».

У цьому полягає квінтесенція того, що ми хочемо в Україні досягти: оперувати правдивим фактажем. Відповідно аудиторія сприйматиме, а далі йтиме ретрансляція інформації до владних структур. І таким чином коло замикається. Сьогодні важливо чути один одного на рівні країни!

І в багатьох країнах є такі громадські організації, що опікуються зовнішньополітичними проблемами. Вони можуть по-різному називатися,

але вони є. Ми, до речі, розіслали, принаймні відомим нам організаціям, свої листи-презентації з пропозиціями співпрацювати. Від деяких уже отримуємо відповіді. Тож, гадаю, це також стане «нетворком», співпрацею з організаціями подібного типу в інших країнах для проведення спільних заходів тощо. І цей шлях – серед наших пріоритетів.

«З.С.» Ви сказали про недостатню поінформованість у світі щодо подій навколо України. Наскільки важливою в цьому плані стала презентація асоціації для представників зарубіжного дипломатичного корпусу, який працює в нашій країні?

— На мій погляд, це був дуже вдалий захід. На презентації було багато послів і представників посольств, у тому числі неєвропейських держав. Їм було цікаво почути про наші плани, зрозуміти, хто ми є, кого представляємо. Гадаю, що нам вдалося привернути до себе увагу і показати, що в Україні роль громадянського суспільства зростає. Усі члени ради директорів спілкувалися з послами індивідуально. І ми вже маємо певні пропозиції щодо зацікавлення та бажання посольств цих держав продовжувати співпрацю з нами. У свою чергу, ми зацікавлені в тому, щоб встановити горизонтальні партнерські зв'язки з аналогічними організаціями в цих країнах – як європейських, так і інших.

*Інтерв'ю провів
Володимир СЕМЕНОВ*

ООН у політико-дипломатичній системі координат (1945-2015 рр.): глобальна ефективність та інституційний вимір багатосторонньої дипломатії

УДК 94:341.123:327

Трансформація системи міжнародних відносин, глобалізація, нові виклики та загрози ХХІ ст. обумовили перегляд підходів до низки принципових положень теорії та практики діяльності Організації Об'єднаних Націй.

На перший план вийшла проблема інституціональної реформи ООН для сучасного світу з метою адаптації цієї універсальної міжнародної організації до політичних реалій сьогодення як одного з важливих акторів багатосторонньої дипломатії ХХІ ст., зміцнення довіри до неї з боку міжнародного співтовариства в політико-дипломатичному діалозі держав світу в умовах його поліцентричності. Адже цілком логічно, що саме в рік свого 70-річного ювілею питання інституціонального розвитку та реформування ООН набувають особливої значущості та перебувають у

центрі уваги світової громадськості та міжнародної спільноти, стають одним із пріоритетів сучасної світової дипломатії провідних країн світу. Актуальність проблематики ООН підсилюється сучасним станом, інституціональним розвитком і перспективами реформування організації в сучасному глобалізованому світі в контексті реалізації Цілей розвитку тисячоліття (ЦРТ) (8 цілей, 21 завдання розвитку, 60 індикаторів для кількісної оцінки прогресу). Генеральний секретар ООН Бан Кі Мун зазначив, що: «Досягнення ЦРТ до 2015 року є складним, але можливим завданням. Багато залежить від виконання восьмої цілі – досягнення ефективного глобального партнерства задля розвитку. Спіраймося на успіхи, яких уже досягнуто, і не зупиняймося, допоки всі Цілі розвитку тисячоліття не будуть

Summary
The role, place and features of UN activities in terms of new challenges and threats of the XXI century in the context of its institutional development and formation of a polycentric system of international relations, as well as changes in geopolitical realities of today were analyzed. The attention was focused on political and diplomatic dialogue, the international cooperation in the UN and on the upgrade of diplomatic tools of cooperation for successful implementation of the UN Millennium Development Goals (MDGs).
Keywords: foreign policy, diplomacy, institutionalization, institutional arrangements, multilateral diplomacy, UN, Ukraine.

досягнуті».

ООН й у ХХІ ст. зберігає величезний потенціал і можливості обстоювати свою позицію як найважливішої міжнародної організації, що ось уже сім десятиріч прагне об'єднувати зусилля майже двохсот держав світу задля миру, міждержавного ефективного діалогу, міжнародної безпеки й співпраці, боротьби з тероризмом та діалогу цивілізацій. За умов глобалізованого світу ХХІ ст. неухильно зростають важливість і роль ООН, її здатність реагувати на новітні виклики, що мають доленосне значення для всього людства.

Сучасна політична й історична науки визначають роль і місце міжнародних організацій у системі міжнародних відносин як одного з ключових суб'єктів світової політики поряд із державами.

Міжнародні організації зародилися з практики роботи міжнародних конференцій – форми міжнародної співпраці, що має давні традиції та історично обумовлені інституціональні основи. Організації подібного типу особливо інтенсивно формуються під впливом розвитку продуктивних сил, розширення і поглиблення економічних, політичних та культурних відносин між народами і державами, формуванням світового ринку, інтенсифікації торговельних та інших відносин між країнами й народами, усвідомлення спільності інтересів усіх народів у тому або іншому питанні глобального розвитку. Спочатку укладаються відповідні міждержавні договори, угоди, створюються інституціональні механізми їх реалізації, а потім – економічні, культурні та інші організації (інституції). Системного характеру цей процес

набуває за доби раннього Нового та Нового часу. Виникають інститути для налагодження співпраці в різних сферах діяльності суспільства.

Початковим етапом становлення та розвитку світового порядку вважається так званий Вестфальський порядок, що встановився в Європі, а згодом і поза її межами після підписання Вестфальського трактату від 24 жовтня 1648 року. Величезне значення Вестфальського договору (з урахуванням подальших змін, пов'язаних із Віденським конгресом 1815 р., Версальським мирним договором 1919 р. й створенням Організації Об'єднаних Націй у 1945 р.) визначається тією обставиною, що саме він сформував деякі загальні фундаментальні принципи, інституціональні основи світових політичних порядків, що існували протягом трьох із половиною століть. За цей час у Європі та світі змінили один одного кілька таких порядків, які за багатьма параметрами суттєво різнилися один від одного. Однак усі вони – Версальський і Ялтинсько-Потсдамський порядки – вписувалися в контури «Вестфалії», яка ідентифікувала суверенну націю-державу в якості головного суб'єкта міжнародних відносин.

На сьогодні вважається, що Вестфальський порядок поступається, або й уже поступився, новим принципам формування політики і дипломатії. Свідчення початку процесу відходу націй-держав із міжнародної арени вбачають у так званий релятивізації принципу національно-державної сувереннос-

ті, яка здійснюється в «інтернаціональній», «транснаціональній» і «наднаціональній» формах. До того ж за точку відліку беруть 1945 р., коли з появою Статуту ООН «на нормативному рівні були ліквідовані суверенні повноваження держав стосовно воєн і застосування сили» [1, с. 111].

Ідея створення універсальної міжнародної організації виникла в історії політичної думки в середньовічну епоху, однак була в повному обсязі реалізована лише у XX столітті.

І в історичному минулому, і в теперішній час різні в рамках міжнародних організацій держави реалізовували свої національні інтереси. На сьогодні очевидним є збільшення чисельності міжнародних організацій і підвищення їх ролі у світовій політиці. Міжнародна організація – це інструмент спільного вирішення міжнародних проблем, що стосуються інтересів декількох держав або груп їхніх громадян. На сьогодні основоположною міждержавною міжнародною організацією загальної компетенції є саме Організація Об'єднаних Націй. ООН – найуніверсальніша міжнародна організація (інституція), й існує необхідність пристосувати її діяльність до сучасних умов глобалізованого світу.

Україна була однією із засновниць ООН – найбільшої універсальної міжнародної організації, яка об'єднує практично всі держави світу. Питання ефективності її діяльності набуває все більшої актуальності для світової спільноти, у тому числі й України, що як член ООН

несе відповідальність за міжнародну стабільність і сталий економічний розвиток. Збройні конфлікти й економічна нестабільність створюють сприятливий ґрунт для тероризму, торгівлі зброєю, виробництва та збуту наркотиків. Україна докладає всіх зусиль, щоб у ХХІ ст. ООН діяла оновленою й продовжувала залишатися надійним інструментом співробітництва, гарантом миру та безпеки [2].

В Україні добре усвідомлюють виняткове значення ООН як рушійної сили миру й розвитку, забезпечення кращого майбутнього для людства. Тому свої головні завдання в ООН українська дипломатія вбачає у тому, щоб усіляко сприяти підвищенню ролі та авторитету ООН, надавати практичну підтримку справі досягнення цілей Організації Об'єднаних Націй як координатора розв'язання світових проблем. Як один із засновників ООН Україна неухильно дотримується цілей та принципів Статуту Організації, робить внесок в її діяльність у сферах підтримання миру та безпеки, економічного та соціального розвитку, захисту прав людини, деколонізації, зміцнення міжнародного права, глобальних проблем людства тощо [3].

ООН називають універсальною організацією по забезпеченню миру й безпеки на Землі шляхом сприяння встановленню відносин всебічної співпраці між державами і народами на основах рівноправності, усунення сили і загрози силою як засобів вирішення міжнародних проблем, а також – створенню умов, за яких

лізуватися всі права та свободи людини. Вирішенню окремих аспектів цих глобальних завдань покликана сприяти велика кількість міжнародних організацій, що входять у систему ООН і погоджують свої цілі й завдання із цілями й завданнями цього універсального інституту.

ООН відіграла більш помітну роль в історії, ніж її попередниця Ліга Націй. Великим досягненням стало саме об'єднання всіх народів світу й держав під загальним прапором забезпечення міжнародного миру й безпеки.

Щорічні сесії Генеральної Асамблеї, що збирають разом керівних діячів майже всіх держав світу, дають можливість кожній країні звернутися до міжнародного співтовариства зі своїми проблемами, застереженнями та стривоженістю, а жителям планети – своєчасно дізнатися про те, що в першу чергу турбує людство.

Нові пріоритети в питаннях зовнішньої політики України підтвердили взаємозалежність найважливіших світових проблем у всій їх суперечності, у тому числі й глибокий органічний зв'язок питань забезпечення миру й прав людини. У відомому розумінні тема гуманітарного співробітництва є такою ж складовою процесу політичного роззброєння, як і системи контролю – неодмінної частини будь-якої угоди із роззброєння, оскільки як і в одному, так і в іншому разі йдеться про поглиблення клімату взаємної довіри, без якого неможливе зближення в питаннях взаємної та колективної безпеки.

Саме нові пріоритети в питаннях зовнішньої полі-

тики і дипломатії дають змогу побачити у відкритості суспільства передбачуваність зовнішньої політики держави, креативність дипломатії та її стратегічних намірів. Закритість же, необґрунтована втаємниченість викликають у партнерів і суперників підвищену підозру, допомагаючи силам, що протистоять роззброєнню й взаєморозумінню, виправдовувати нагнітання напруженості й підтримку з їх боку нових локальних збройних конфліктів.

Ми реалісти й розуміємо, що кожна держава, як і кожна особистість, має свої пріоритети стосовно забезпечення прав людини. Проте вирівнювання асиметрії в цій сфері можливе. Для цього необхідно дотримуватися простих умов, які й спробуємо сформулювати.

На думку автора, міжнародному співтовариству та самій ООН потрібно знайти відповідь на головне запитання: чи зможе Організація ХХІ ст. стати справжнім центром гармонізації інтересів та узгодження дій держав заради зміцнення миру та прискорення соціально-економічного розвитку, основні завдання якого задекларовано в Цілях розвитку тисячоліття, чи вона як і в роки «холодної війни» переживе період пасивності та обмеження її можливостей і вже не через блокову конфронтацію, а через зіткнення національних егоїзмів [4, р. 381].

Стає зрозумілим, що світ ХХІ ст. є світом не одного чи двох полюсів, а багатополярним (поліцентричним), перш за все тому, що сам характер сучасних міжнародних проблем

зумовлює життєву необхідність пошуку рішень на багатосторонніх засадах. Діючи поодиночі, жодна, навіть найміцніша держава, жоден, навіть найефективніший воєнно-політичний союз, не в змозі подолати загрозу розповсюдження зброї масового знищення, вирішити транскордонні екологічні проблеми, викоринити міжнародний тероризм і наркобізнес. Є необхідним пошук спільних колегіальних і політико-дипломатичних рішень. Цього потребує тенденція до взаємозалежності держав, діалогу взаємопорозуміння різних цивілізацій, і все більш очевидним стає неможливість існування закритих суспільств із автаркічною економікою.

Відродження та процеси реформування ООН, які розпочалися останніми роками, пожвавили дискусію щодо її нинішньої природи та призначення.

Організація Об'єднаних Націй була створена сім десятиріч тому і нині потребує реформування. Сам факт інституціональної реформи ООН сприяв би підвищенню авторитету й рівню легітимності цієї організації, позбавив би аргументів тих, хто виправдовує порушення Статуту ООН, стверджуючи, що він застарів. Але як не

парадоксально, у досягненні своїх головних цілей ООН має не найбільші успіхи. Незважаючи на те що ООН називають міжнародним інститутом миру, попри існування низки політичних інститутів різних рівнів, створених спеціально для запобігання конфліктам, слід констатувати неналежну ефективність діяльності ООН із запобігання конфліктам та їх урегулювання.

Комплексна оцінка діяльності ООН дає підстави для впевненості, що, переступивши свій сімдесятирічний рубіж, організація здатна відродитися й стати реальним центром узгодження позицій світового співтовариства з нинішніми й майбутніми загрозами. Альтернативи цьому немає.

Міністерство закордонних справ України у 2015 р. з нагоди 70-річного ювілею ООН вперше відкрило доступ до документів із відомчого архіву для загального користування, з розміщенням їх на своєму сайті. У цих документах міститься унікальна інформація про участь української делегації в конференції в Сан-Франциско 1945 р., що заслуговує на увагу дослідників історії створення та інституціоналізації ООН.

У вересні 2000 р. Україна, підписуючи Декларацію тисячоліття на саміті ООН, взяла на себе зобов'язання досягти Цілей тисячоліття в галузі розвитку в період до 2015 року. Для України ЦРТ – це 6 орієнтирів і 13 конкретних завдань на довгострокову перспективу, а саме: подолання бідності; забезпечення доступу до якісної освіти впродовж життя; забезпечення сталого розвитку доквілля; поліпшення здоров'я матерів і зменшення дитячої смертності; обмеження поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу та туберкульозу і започаткування тенденції до скорочення їх масштабі; забезпечення гендерної рівності.

При цьому варто зазначити, що вони адаптовані з урахуванням особливостей національного розвитку нашої держави. Підписання Україною Декларації тисячоліття ООН є визнанням нашою країною першочерговості розв'язання проблем людського розвитку та їх важливості для подальшого процвітання української нації, а також ознакою прийняття державою відповідальності за стан і перспективи розвитку людського потенціалу в цілому в політико-дипломатичному просторі [5, с. 69-71].

Провідна роль ООН у сучасному світовому співтоваристві третього тисячоліття як основного інструмента збереження миру й безпеки не викликає заперечень ні в кого, незважаючи на кризові моменти, що проявилися в діяльності ООН наприкінці ХХ століття.

Отже, можемо констатувати, що ООН у перші десятиріччя ХХІ ст. обслу-

Вячеслав Циватий. ООН у політико-дипломатичній системі координат (1945-2015рр.): глобальна ефективність та інституційний вимір багатосторонньої дипломатії

гове зовсім інше співтовариство держав, ніж те, яке створило та оформило цю Організацію після Другої світової війни. Розвиток глобальних процесів, цілком зрозуміло, потребує більш гармонійної системи співтовариства з урахуванням регіональних і цивілізаційних особливостей та традицій.

Організація Об'єднаних Націй на сучасному етапі сприяє становленню нового світового правопорядку, відіграє провідну роль у вирішенні глобальних проблем сучасності, адаптується до умов глобалізованого сучасного світу й у відповідь на його виклики готова інституціонально реформуватися, щоб відігравати провідну роль і посідати належне місце в системі сучасних міжнародних відносин. На порядку денному її діяльності залишаються: цивілізаційні відносини ООН у світі, що глобалізується; реформа правозахисних механізмів ООН; реформа ООН, проблеми безпеки та інші.

Загалом у процесі інсти-

туціональної реформи ООН повинен бути лише один інтерес, що домінує над іншими, – відповідність Організації вимогам глобалізованого світу XXI ст. та її можливість більш дієво й ефективно зустрічати нові загрози та виклики. У відповідь на них ООН пропонує нові інституціональні зміни, нову цивілізовану парадигму – світ, збудований на дійсно демократичному міжнародно-правовому фундаменті, який представляє синергізм досягнень усіх цивілізацій і функціонує за допомогою багатосторонніх, а не односторонніх дій.

Незважаючи на відмінні політичні погляди, лідери світових націй проявили готовність одностайно працювати для вирішення глобальних проблем сучасного світу. Така одностайність є запорукою надійності ефективної діяльності Організації у XXI столітті. ООН є однією з найпотужніших складових сучасної багатосторонньої дипломатії й посідає осо-

бливе місце в зовнішній політиці України.

Здійснивши комплекс заходів з реформування ООН, було б можливо повернути їй інституційну роль провідної планетарної політико-дипломатичної інституції, яка потенційно готова і спроможна забезпечити мир, толерантність, безпеку, міжцивілізаційний діалог і підвищення ефективності міжнародної співпраці, яка для України на сьогодні має принциповий характер.

Організація Об'єднаних Націй, продовжуючи процеси свого інституціонального розвитку та реформування, упевнено крокує XXI століттям. Одним із головних її завдань є створення належних умов, реалізація конструктивного міждержавного діалогу та створення ефективних інституціональних механізмів міждержавної взаємодії в рамках Цілей розвитку тисячоліття ООН. Перспективами подальших наукових досліджень є пошук глобальної ефективності та ефективного інструментарію діяльності ООН у політико-диплома-

тичній системі координат сучасності.

Список використаних джерел:

1. Герхард В. Угасание национального государства / В. Герхард // *Connections. The Quarterly Journal.* – 2002. – Т.1. – № 3. – С. 111-116.
2. Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. Україна в Організації Об'єднаних Націй: 60 років участі у розв'язанні найважливіших проблем. – К., 2005. – 240 с.
3. Сучасна дипломатія: світовий досвід, національна специфіка. ООН у світовій політиці. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 19 листопада 2000 р.) / За ред. В.Г. Циватого, Л.С. Тупчієнка. – К.: «ДЕМІД», 2000. – 184 с.
4. Delpech Th. Trois principes pour l'Europe au Moyen-Orient / Th. Delpech // *Commentaire.* – Été, 2005. – Volum 28. – Numéro 110. – P. 381-386.
5. Цілі розвитку тисячоліття. Україна: 2000-2015. Національна доповідь. – К., 2015. – 73 с.

Вячеслав ЦИВАТИЙ,
перший проректор
Дипломатичної академії
України при МЗС, кандидат
історичних наук, доцент
кафедри дипломатичної та
консульської служби,
заслужений працівник
освіти України

АНОТАЦІЯ

Проаналізовано роль, місце та особливості діяльності ООН в умовах нових викликів і загроз XXI століття в контексті її інституціонального розвитку та формування поліцентричної системи міжнародних відносин, а також змін геополітичних реалій сьогодення. Акцентовано увагу на політико-дипломатичному діалозі, міждержавному співробітництві в рамках ООН та оновленні дипломатичного інструментарію цієї взаємодії з метою успішної реалізації Цілей розвитку тисячоліття ООН.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, інституціоналізація, інституціональні механізми, багатостороння дипломатія, ООН, Україна.

АННОТАЦИЯ

Проанализированы роль, место и особенности деятельности ООН в условиях новых вызовов и угроз XXI века в контексте её институционального развития и формирования полицентричной системы международных отношений, а также изменений геополитических реалий нынешнего дня. Акцентируется внимание на политико-дипломатическом диалоге, межгосударственном сотрудничестве в системе ООН и обновлении дипломатического инструментария этого взаимодействия в контексте успешной реализации Целей развития тысячелетия ООН (ЦРТ).

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, институционализация, институциональные механизмы, многосторонняя дипломатия, ООН, Украина.

Засідання редакційної колегії «України дипломатичної»

**«Ми народжені, щоб
об'єднатися з
нашими братами-
людьми і з усім родом
людським»**

**Марк Туллій
Цицерон**

Саме цю місію, на думку творців видання «Україна дипломатична», яке з 2000 р. є науковою візитівкою української дипломатії, покликана виконувати дипломатія всього світу. У приміщенні Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв 15 жовтня 2015 р. відбулося засідання редакційної колегії наукового щорічника «Україна дипломатична», видання, засновниками якого є Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при МЗС України, Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв і громадська організація «Історичний клуб «Планета».

Традиційно до Дня працівників дипломатичної служби вже 15 років поспіль відбувається урочиста презентація цього унікального наукового щорічника. Його автори системно на високому науково-теоретичному рівні висвітлюють цікаві віхи міжнародного життя нашої країни та світу. Видання є значним внеском у формування української дипломатичної

У президії зліва направо: Володимир Хандогій, Надзвичайний і Повноважний Посол України, президент Української асоціації зовнішньої політики; Павло Кривонос, генеральний директор ГДП; Анатолій Денисенко, головний редактор видання, заслужений журналіст України, кандидат історичних наук; Наталія Татаренко, проректор Дипломатичної академії України при МЗС України, кандидат економічних наук, професор

школи, воно сприяє академічній науці в пропагуванні й утіленні своїх розробок з низки актуальних

проблем дипломатії та зовнішньої політики. На його сторінках опубліковано більше тисячі статей, досліджень, аналітичних розвідок з історії та сьогодення української дипломатії.

Незважаючи на складнощі, які супроводжують нашу державу під час нинішньої війни з агресором, що не соромиться використовувати як сучасну гарячу зброю, так і новітні розробки ведення інформаційної війни, у грудні 2015 р. побачить світ 16-й випуск «України дипломатичної». Це запевнення на засіданні редакційної колегії прозвучало з вуст беззмінного видавця щорічника, генерального директора ГДП

Павла Кривоноса.

Із властивим йому оптимізмом, відкривши зібрання, Павло Кривонос запропонував присутнім також обговорити плани вже на наступний, 17-й випуск, що має вийти друком у рік святкування 25-ї річниці Незалежності України; а також намітити перспективи підготовки до друку інших видань (збірок спогадів дипломатів, архівних документів дипломатичної служби тощо), які, на переконання Павла Олександровича, обов'язково побачать світ наступного року. Тож присутні висловили пропозиції щодо наповнення майбутнього сімнадцятого випуску видання, присвяченого ювілейній даті.

Як констатував головний редактор щорічника Анатолій Денисенко, 16-те число «України дипломатичної», що незабаром побачить світ, попри трагічний для України час виявилось надзвичайно

різноманітним і об'ємним. Уперше з моменту виходу книги у світ нинішнє видання містить 70 наукових публікацій. Анатолій Васильович побачив добрий знак у тому, що засідання редакційної колегії відбулося наступного дня після того, як православні всього світу відзначили свято Покрови Пресвятої Богородиці, а громадяни України та солідарні з нашою державою в боротьбі з агресором представники інших країн – День захисника України.

Головний редактор висловив щирі слова подяки видавцю «України дипломатичної» – Генеральній дирекції з обслуговування іноземних представництв, що за будь-якої економічної скрути знаходить фінансову можливість підтримати щорічник; він адресував теплі слова всім членам редакційної колегії, а особливо ветеранам дипломатичної служби Надзвичайним і Повноважним Послам Юрію Богаєвському та Ігорю Турянському, а також – невеличкому, але відданому справі колективу редакції.

Плодом спільних зусиль

стануть нові рубрики в 16-му томі видання. Так, Генеральний директор ГДІП Павло Кривонос запропонував запровадити рубрику «Паралельний погляд», яка реалізувалася в публікації точок зору Надзвичайного і Повноважного Посла Великої Британії в Україні Саймона Сміта та Надзвичайного і Повноважного Посла України у Великій Британії (2010-2014 рр.) Володимира Хандогія; а також Надзвичайного і Повноважного Посла Республіки Польща в Україні Генріка Літвіна та Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща Андрія Дешиці.

Окрім того, редакційною колегією рекомендовано до друку низку матеріалів, підготовлених як вітчизняними, так і зарубіжними дипломатами й провідними експертами-міжнародниками. Ці сторінки з першого дня свого оприлюднення стануть часткою історії нашої та світової дипломатії, а за кільканадцять десятиріч – надійним джерелом наукових розвідок для наступних поколінь учених.

На переконання Анатолія Денисенка, інтернет-видання, соціальні мережі, цифрове телебачення ніколи не зможуть замінити слова друкованого. Слово друковане і книга завжди були, є і будуть. Оскільки це – наше життя, наша історія, наше майбутнє. І через 200 років ми звертатимемося до книги. «Споконвіку було слово», – записано в Євангелії від Івана. Завершуючи своє слово, Анатолій Васильович запропонував пригадати слова уродженця Києва Іллі Еренбурга – Україна є там, де є хоча б один вільний українець.

Обговорення пройшло зацікавлено і предметно. Зокрема, президент Української асоціації зовнішньої політики, Надзвичайний і Повноважний Посол України Володимир Хандогій та проректор Дипломатичної академії, професор Наталія Татаренко запевнили учасників засідання редакційної колегії у всьому професійно-практичному та науково-теоретичному сприянні підготовці наступних випусків «України дипломатичної».

Наприкінці засідання

Михайло Ільїн, голова Всесвітньої федерації миру в Україні

Юрій Богаєвський, Надзвичайний і Повноважний Посол України, ветеран дипломатичної служби

Леонід Шкляр, заступник головного редактора, доктор політичних наук, професор

ветеран дипломатичної служби України Микола Макаревич презентував видання «Сторінки мого життя», редакційну підготовку якого виконали представники ГДІП; як і видання «Україна миротворна», яке представив голова Всесвітньої федерації миру в Україні Михайло Ільїн.

Тож із вірою в мир у нашому вільному домі чекаємо на вихід друком 16-го тому «України дипломатичної».

Инф. «З.С.»

Пропозиції виголосив Ігор Турянський, Надзвичайний і Повноважний Посол України, ветеран дипломатичної служби, член Національної спілки журналістів України

Майстер-клас для студентів Дипломатичної академії України з нагоди 70-річчя ООН

День ООН традиційно відзначається 24 жовтня. Сімдесят років тому 51 країною, які були сповнені рішучості зберегти мир за допомогою розвитку міжнародної співпраці й забезпечення колективної безпеки, була створена Організація Об'єднаних Націй. Цей колективний намір держав-членів відобразив Статут ООН, що починається фразою: «Ми, народи Об'єднаних Націй, сповнені рішучості позбавити прийдешні покоління нещастя війни, яка двічі в нашому житті принесла людству невимовне горе, і знову утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків та жінок і в рівність прав більших та малих націй, та створити умови, за яких можуть дотримуватися справедливості і повага до зобов'язань».

З нагоди ювілею ООН 8 жовтня в Дипломатичній академії України було проведено майстер-клас з досвіду роботи української дипломатії.

Його організували Надзвичайний і Повноважний Посол І.М. Турянський, ректор академії Надзвичайний і Повноважний Посол М.А. Кулініч і завідувач кафедри зовнішньої політики і дипломатії, професор Л.Д. Чекаленко.

У ході майстер-класу визнані фахівці, ветерани української дипломатії І.М. Турянський, О.С. Сліпченко, С.В. Рева та

Ю.В. Богаєвський, які в різні роки брали безпосередню участь у роботі Організації Об'єднаних Націй, поділилися досвідом, розповіли про своє бачення майбутнього ООН та ролі України в ній.

Виступаючи зазначили, що історія нашої держави неподільно пов'язана з історією Організації Об'єднаних Націй від її заснування в 1945 році. Особливе значення має великий досвід міжнародного спілкування, що пізніше відіграв позитивну роль у розбудові та становленні міжнародної політики суверенної України. Державами-засновницями ООН стали СРСР в цілому, Українська РСР і Білоруська РСР, що було заслуженим визнанням внеску українського та білоруського народів у перемогу над фашизмом, зміцнення миру в усьому світі. Серед радянських республік Україна єдина була обрана до Ради Безпеки ООН, була непостійним членом у 1948-1949, 1984-1985, 2000-2001 роках.

Закономірно, що Україна вкотре стала непостійним членом Ради Безпеки ООН. Цій події, в успіхові якої є велика заслуга сьогоднішніх українських дипломатів, дали свою оцінку Президент України П.О. Порошенко та Міністр закордонних

справ України П.А. Клімкін.

Учасники майстер-класу, який проходив напередодні цього історичного голосування, підкреслили постійну участь українських дипломатів у роботі ООН. Представники України неодноразово обиралися на керівні посади головних комітетів і сесій Генеральної Асамблеї. Так, 1997 р. Міністра закордонних справ України Г.Й. Удовенка було обрано на посаду Голови 52-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН. Саме вона увійшла в історію як «сесія реформ», схвалила всеохопну програму реформування

Організації, запропоновану тодішнім Генеральним секретарем К. Аннаном. За словами Міністра закордонних справ України А.М. Зленка: «Україна протягом усієї історії ООН робила вагомий внесок у сприяння процесу роззброєння, розгляду широкого комплексу економічних, соціальних, гуманітарних проблем, питань боротьби з колоніалізмом, расизмом, апартеїдом, підтримувала боротьбу поневолених народів за своє визволення».

Про історичні кроки України в ООН слухачів ознайомив Надзвичайний і Повноважний Посол І.М. Турянський.

Виступаючи перед слухачами, Надзвичайний і Повноважний Посол О.С. Сліпченко зазначив, що за 70 років до Статуту ООН не було внесено жодної поправки. На думку дипломата, нині особливої уваги потребує питання реформування Організації, а також розширення членства в Раді Безпеки. Адже рішення про включення до Радбезу 12 держав-членів було прийняте багато років тому. Тоді до ООН входила лише 51 держава. Нині, коли кількість держав-членів Організації зростає до понад 190, викликає сумніви ефективність участі такої непропорційно малої кількості

делегатів у прийнятті найважливіших рішень Ради Безпеки.

Реформування, на думку О.С. Сліпченка, потребує і сама структура ООН. Він вважає, що доцільно було б видозмінити Організацію, чітко розподіливши функції за відповідними підструктурами: безпековою, економічно-соціальною (ЕКОСОП), культурною тощо. Це сприяло б більш ефективному використанню наявних ресурсів Організації.

Непростим питанням, на думку учасників майстер-класу, залишається й право «вето», яким активно користуються деякі з постійних членів Ради Безпеки ООН. Особливо ганебним, як підкреслили дипломати, було голосування в Раді Безпеки ООН російського представника щодо розгляду Міжнародним судом питання стосовно збитого малайзійського літака. Підраховано, що після розпаду СРСР Російська Федерація використала в ООН право «вето» 13 разів. Із них двічі

– безпосередньо стосовно України.

Одним з головних завдань Організації Об'єднаних Націй є підтримка миру у всьому світі. Згідно зі Статутом, держави-члени повинні вирішувати міжнародні суперечки мирними шляхами, утримуватися від погроз силою або її застосування проти інших держав. Однак досі не вироблено чіткого механізму виключення з ООН держав-агресорів, які порушують Статут тими чи іншими діями. Історично можна згадати прецедент із виключенням СРСР з Ліги Націй за напад на Фінляндію. Однак питання про позбавлення держави права членства в ООН, використання цього як важеля впливу і спонукання до мирного вирішення конфліктів усе ще залишаються відкритими.

Відомі дипломати С.В. Рева та Ю.В. Богаєвський поділилися досвідом просування кандидатури України до складу непостійних членів Ради

Безпеки ООН на період 2000-2001 рр. від групи Центрально- і Східноєвропейських країн. Ситуація на той час ускладнювалася тим, що на вказане місце претендувала й Словацька Республіка. Інформація дипломатів була доволі корисною з точки зору вміння оперативно приймати рішення і досягати успіху.

Ветерани дипломатичної служби України підкреслювали, що наша держава спрямовує значні зусилля на розвиток співробітництва з міжнародними організаціями з метою захисту інтересів країни на міжнародній арені, утвердження її позитивного іміджу як надійного, передбачуваного партнера, прискорення інтеграції у світову систему господарства та вирішення гострих проблем у сфері охорони довкілля тощо. Необхідність розв'язання зазначених завдань обумовила зростання ролі багатосторонньої дипломатії як одного з найбільш дієвих

інструментів реалізації національних інтересів України.

Дипломати підкреслили, що актуальним напрямом діяльності в рамках ООН повинні стати питання захисту об'єктів всесвітньої культурної спадщини на території незаконно анексованого Російською Федерацією Криму (зокрема, була розглянута ситуація з Херсонесом), а також порушення проблеми військових дій на сході України в загальносвітовому контексті.

Упродовж багатьох років Організація Об'єднаних Націй відігравала важливу роль у сприянні запобігання міжнародним кризам і врегулюванню тривалих конфліктів. Вона здійснювала комплексні операції, пов'язані з установленням та підтримкою миру й наданням гуманітарної допомоги. Їй також доводилося запобігати назріваючим конфліктам. Стосовно складної ситуації, у якій опинилась Україна, ООН як головний миротворець світу повинна докласти максимум зусиль для стабілізації ситуації в регіоні та збереження незалежності однієї зі своїх держав-засновниць.

Подібні майстер-класи, на спільне переконання слухачів і ветеранів дипломатії, є необхідними для поглиблення знань і розуміння поточної зовнішньополітичної ситуації. Студенти висловили сподівання, що такі заняття увійдуть на постійній основі в систему підготовки професійних кадрів у стінах Дипломатичної академії України при МЗС.

Юлія СОКОЛ,
студентка першого року
навчання Дипломатичної
академії України при МЗС

Куба:

інституційні струси у ХХ столітті

УДК: 94:327

Дипломатичні відносини між США і Кубою офіційно були відновлені 20 липня 2015 року – через 54 роки після їх розриву в 1961 році. Якщо надалі відбудеться ще й помітне економічне та політичне зближення двох країн, то кубинське суспільство може очікувати справжній інституційний шок, як це вже мало місце починаючи з того ж 1961 року. У цій статті спробуємо окреслити зміст і наслідки фундаментальних інституційних змін на Кубі після революції 1959 року.

Інституційним шоком (від англ. Shock – удар) називають потрясіння для цілого суспільства, викликане необхідністю адаптації до політичних, економічних тощо інститутів, упроваджуваних згори і покликаних реорганізувати суспільне життя на нових ціннісних засадах.

У нещодавно виданій колективній монографії Ф. Фукуяма відставання країн Латинської Америки від США пов'язує саме з інституційними негараздами. Однак для нас методологічно важливо, що він чітко розрізняє формальні інститути, наприклад, «макрополітичні механізми» – президентську владу, виборчі системи, федералізм тощо, чи такі ж економічні інститути – права власності, надійне виконання договорів, верховенство закону, механізми розв'язання конфліктів; і неформальні інститути – ніким цілеспрямовано не утворювану «нефор-

мальну матрицю норм, переконань, цінностей, традицій і звичок, що становлять суспільство».

У сучасній політології лише формальні інститути йменують «інститутами», прирівнюючи до «організацій», у той час як неформальні називають «інституціями». Отож, інституційний шок виникає тоді, коли в суспільстві з власними традиціями (інституціями) впроваджують інститути, породжені в іншій традиції.

У Латинській Америці усталеними інституціями були й залишаються близькі до східного типу надмірно велика роль держави в суспільному житті та поширена серед населення схильність до корпоративізму й колективістських дій, неприйняття цінностей індивідуалізму. Дається взнаки давня системна диференціація суспільства на багатофункціональний центр (патримоніальний тип державності) і таку ж периферію (общинність) із проявами стратифікації. Водночас на Заході, починаючи з XVI ст., стався перехід до диференціації суспільства на функціональні системи політики, права, економіки, науки, мистецтва, освіти тощо. У контексті відповідних стилів комунікацій там і були утворені формальні політичні, економічні, правові, наукові, освітні, інші інститути, що вже давно довели свою ефективність.

Після здобуття в XIX ст. незалежності латиноа-

Summary
The article analyzes the problem of striking institutional change in Cuba in the twentieth century. The author comes to the conclusion, that the regime of Fidel Castro had a populist nature. Formal institutions of communist (soviet) origin only partially supplemented it.
Key words: institute, institution, caudillismo, populism, the Cuban revolution, F. Castro's regime.

риканськими республіками правляча креольська верхівка, яка намагалася наслідувати досвід Західної Європи та США, запозичила практично всі політичні, правові, економічні інститути, перейняла ідеологічні системні цінності. Та перереформувати по-західному латиноамериканське суспільство з його патерналістськими та стратифікаційними характеристиками ці інститути, звісно, не могли. У їх тіні продовжувала функціонувати життєздатніша форма суспільної організації – каудильїзм. Він являв собою укорінену з колоніальних часів традицію об'єднання груп людей навколо сильного лідера у сподіванні на його покровительство і просування слідом за ним ієрархічною суспільною драбиною. Такими каудильйо (від ісп. caudillo – вождь, прово-дир) найчастіше виступали великі землевласники, власники рудників, торговці-експортери, керівники збройних загонів, інші лідери, які мали в очолюваних ними угрупованнях необмежену владу й авторитет. Та й політичні партії поставали скоріше олігархічними об'єднаннями різних каудильйо, а їх «електоральну базу» становила залежна від своїх патронів клієнтела. Із середини

XIX ст. з'являлися й загальнонаціональні каудильйо, зазвичай генерали-президенти, які придушували місцевий каудильїзм і встановлювали власні патримоніальні режими.

У соціокультурних, політичних, економіко-технологічних умовах ХХ ст., особливо після кризи 1929-1933 рр., що підірвала архаїчні устої й активізувала широкі робітничі маси, виникли режими, які спиралися на популізм – ідеологію й практику масових («народних») націоналістичних рухів, керованих загальноновизнаним вождем і призначених для мобілізації населення на підтримку його політичної влади. Це було нове видання каудильїзму, пристосованого до умов ХХ ст., коли завдяки новим засобам комунікації та поширення інформації (радіо тощо) каудильйо міг сформувати собі «клієнтелу» загальнонаціонального масштабу. «Класичними» вважають підтримувані профспілками популістські режими Ж. Варгаса в Бразилії (1930-1945 і 1951-1954 рр.) і Х.Д. Перона в Аргентині (1946-1955 рр.).

Популістські режими ставили за мету оновлення під керівництвом вождя всієї економічної й соціально-політичної структури суспільства. Найбільш

довершеним був перонізм в Аргентині. Він проголошував гасла економічної незалежності, політичного суверенітету та соціальної справедливості. Головними його опорами проголошувалися «вождь/провідник» – «керівні кадри» – «народ як організована маса». Їх роль виконували сам Х.Д. Перон, утворена в 1946 р. Пероністська (Хустисіалістська) партія, масові пероністські профспілки. Унаслідок наростання економічних труднощів і політичних суперечностей режим Перона в 1955 р. був повалений військовими. До популістських політичних та організаційних принципів вдалися й інші режими. Одним із них став режим Фіделя Кастро.

На Кубі слабкі політичні інститути західного зразка були зруйновані в 1952 р. диктатором Ф. Батистою. Антидиктаторська революція перемогла 1 січня 1959 р. після двох років збройної боротьби, яку вела Повстанська армія та її політичний авангард «Рух 26 липня» (Р-26). Засновником і лідером обох був Ф. Кастро. Цілями боротьби оголошувалися завоювання «політичної

демократії» і вирішення 6 проблем: «Земля, індустріалізація, житло, безробіття, освіта й охорона здоров'я». Виконання цієї програми традиційними способами могло зав'язнути в парламентській рутині, особливо з урахуванням специфіки країни – господарської (цукрової) монокультурності, економічної залежності від США (60% кубинського експорту та 80% імпорту, величезна американська власність на острові тощо), значного соціального розшарування і масового сезонного безробіття. Однак у повному розпорядженні Ф. Кастро були реальна військова сила та широка народна підтримка, що забезпечило йому політичних союзників в особі комуністів (Народно-соціалістична партія, НСП) і радикального студентства (Революційний директорат 13 березня, РД-13). Тож замість поновлення інститутів представницької демократії, на що розраховували політики в Вашингтоні й Гавані, він пішов на повну їх ліквідацію.

Розпочалося створення популістського режиму, набагато усталенішого,

ніж пероністський, але «скроєного» за такими ж лекалами. Формула Х.Д. Перона «вождь – керівні кадри – організована маса» була реалізована так, що «організованими» виявилися не лише профспілки, а ледь не всі кубинці. За два роки була сформована всеохопна система, куди ввійшли як «старі» масові організації – Профцентр трудящих Куби та Федерація університетських студентів, так і новостворені – Комітети захисту революції, Національна асоціація дрібних хліборобів, Федерація кубинських жінок, Асоціація молодих повстанців (пізніше Союз молодих комуністів), Союз піонерів-повстанців (згодом Союз піонерів Куби), низка професійних (творчих) об'єднань. Роль «керівних кадрів» виконували віддані Ф. Кастро командири Повстанської армії й активісти Р-26. При цьому сам очільник країни спирався на таку сурогатну форму «безпосередньої демократії», як «народні асамблеї» та мільйонні мітинги в Гавані. Ключові рішення влади проходили «схвалення» мітингів після багатодинних виступів красномовного харизматичного вождя. «Керівним кадрам» не залишалось нічого іншого, як покірно виконувати його волю, що завжди поставала як «воля народу». Опонентам же протидіяли спецслужби.

Така показна «демократія» давала змогу режимові обходитися без будь-яких виборів. У вересні 1961 р. Ф. Кастро поставив у цьому питанні крапку: «Революція не має часу на вибори. У Латинській Америці немає демократичнішого уряду, ніж уряд

революційний». Влада утверджувала свою безальтернативність і незмінність. Для Куби, де навіть диктатор Ф. Батиста не відкидав виборів як таких, це був справжній інституційний шок. Опозиції місця в політичному житті країни вже не залишалося й вона вимушена була емігрувати.

Для достатньої легітимізації в очах кубинців режим ухвалював популярні рішення. Уже в 1959 р. було скорочено удвічі квартплату та ціни на низку товарів і комунальні послуги, передано в народне користування всі пляжі, конфісковано власність Ф. Батисти та його підручних, а головне – експропрійовано земельні володіння понад 400 га з передачею землі державі або безземельним трудівникам та орендарям.

Проте радикальніші суспільно-економічні зміни натикалися на серйозний економіко-правовий бар'єр у вигляді приватної власності (як національної, так і американської) та економічної прив'язки країни до Сполучених Штатів, які надавали Кубі вигідні преференції в цінах. Подолати його можна було лише за умови, що економічне донорство й військовий захист Куби перебере на себе інша країна, спроможна протидіяти США. І така країна знайшлася. Це був Радянський Союз, зацікавлений у появі «союзника» за 90 миль від узбережжя Сполучених Штатів.

У лютому 1960 р. в ході візиту на Кубу урядової делегації СРСР на чолі з А.І. Мікояном було підписано важливу торговельну угоду й гарантовано надання першій необхідної допомоги в разі переходу режи-

му до радикальних суспільних перетворень. Уже до листопада 1960 р. уряд Куби націоналізував власність як американських компаній, так і національного капіталу, прибравши до рук основні засоби виробництва. Оскільки США у відповідь оголосили економічну блокаду Куби, то вже СРСР і його сателіти в Східній Європі купували за підвищеними цінами цукор та інші її товари, водночас забезпечуючи її потреби в нафті та іншій продукції.

Відбулася радикальна ідеологічна еволюція режиму. Кастро називав себе послідовником Хосе Марті (ідей незалежності Куби, справедливості тощо) і ще в березні 1959 р. заявляв: «Діяльність Руху 26 липня не має нічого спільного з комунізмом, і ніякий я не комуніст». Та вже в листопаді 1960 р. (на здивування й чималий скепсис кубинських комуністів і Кремля) щиро доводив, що він – комуніст, що «був марксистом зі студентської лави» і що «Москва – це врешті-решт наш мозок і головний Керівник, і до її голосу треба прислухатися».

Кубинський народ тоді не був готовий до подібної переміни ідеалів. Та коли у квітні 1961 р. розпочалася збройна агресія підготовлених американцями антикастрівських сил, обурені учасники мітингу в Гавані підтримали Ф. Кастро, який проголосив кубинську революцію соціалістичною. Від СРСР та його сателітів надходила щедра і здебільшого безоплатна військово-технічна допомога (восени 1962 р. наслідком стала горезвісна Карибська криза) і менш щедра техніко-економічна.

Належало лише побудувати за радянським зразком «керівну й спрямовуючу силу».

Кастро 26 липня 1961 р. оголосив на мітингу створення Об'єднаних революційних організацій (ОРО). До ОРО ввійшли Р-26, НСП та РД-13. Старі комуністи (А. Ескаланте та ін.) почали було перебирати на себе керівництво структурами ОРО, відтіснивши ветеранів-повстанців із Р-26. Фідель Кастро, який втрачав контроль над ОРО, у березні 1962 р. домігся засудження «сектантства», усунення більшості комуністів від керівництва та створення фактично нової Єдиної партії соціалістичної революції Куби (ЄПСРК) під своїм одноосібним керівництвом. Лідерство в партійних осередках, а відтак – і в управлінні відповідними державними й господарськими структурами переходило до активістів колишнього «Руху 26 липня», багато з яких мали туманні уявлення про марксизм, зате були віддані вождю. А на початку жовтня 1965 р. Ф. Кастро оголосив рішення національного активу ЄПСРК про її перейменування в Комуністичну партію Куби (КПК), заснування

Центрального Комітету, Політбюро, Секретаріату, робочих комісій та офіційного друкованого органу – газети «Гранма». Першим секретарем ЦК партії став Ф. Кастро, а другим – його брат Р. Кастро.

Однак у кубинському суспільстві колишня революційна ейфорія поступово проходила. Адміністративне зниження цін на товари та послуги підняло рівень споживання найбідніших верств населення і з полиць магазинів зникали ті чи інші продукти харчування і товари першої необхідності. Уже на початку 1962 р. на Кубі була введена карткова система на низку продовольчих та інших товарів. Виробити дієву економічну політику режим не зумів і водночас тяжився нав'язливою опікою з боку СРСР, обумовленою отримуваною від нього допомогою.

Щоб не втратити цю допомогу і захист, а також підняти статус Куби як самостійного й важливого для СРСР стратегічного союзника, Ф. Кастро прагнув суттєво наростити її міжнародну «вагу» як лідера міжнародного повстанського («антиімперіалістичного») руху. Звідси – проголошення теорії «семи В'єтнамів» і розпалювання

«партизанських вогнищ», передусім у Латинській Америці, докори Москві за слабку допомогу революційним рухам і Кубі як їхньому авангарду, критика економічних реформ у Східній Європі як негідної «поступки капіталізму» тощо. Розходження на межі розриву досягли піку в 1967-1968 роках.

Тим часом у країні загострилась економічна криза, позаяк Радянський Союз уже відмовлявся допомагати, зокрема, постачати пальне. У 1968 р. за картками видавали навіть хліб (по 200 г на людину). Провалилась і стратегія розгортання партизанських рухів: вони так і не були підтримані керівниками з Москви компаніями латиноамериканських країн, а їхній організатор Е. Че Гевара в 1967 р. загинув у Болівії. Виникла загроза розколу і в самій КП Куби, де промосковськи налаштовані колишні члени НСП утворили напівопозиційну мікрофракцію (було ув'язнено понад 200 її учасників).

Виправляти відносини з СРСР Ф. Кастро почав уже в 1968 р., вчасно підтримавши радянську інтервенцію в ЧССР. А в 1970 р., після провалу спроби виробити рекордні 10 млн т цукру, було взято курс на інституціоналізацію режиму вже за радянськими «лекалами». Цей новий інституційний поворот був необхідний, зокрема, і для зменшення персоналізації режиму, а отже, особистої відповідальності вождя за можливі прорахунки та невдачі. Із залученням посланців із Москви створювався партійно-бюрократичний апарат, економічні та галузеві відділи в ЦК КПК та її

провінційних комітетів, а під їх контролем – управлінські структури в різних сферах суспільного життя. Популістський режим обростав розгалуженою бюрократією.

У грудні 1975 р., через 10 років після «утворення» КПК, було скликано за всіма правилами її перший з'їзд. Він обрав уже легальні партійні органи й затвердив Програмну платформу партії. У лютому 1976 р. на референдумі була ухвалена Конституція Республіки Куба, ст. 5 якої (аналог ст. 6 Конституції СРСР) проголошувала КП Куби «керівною силою суспільства і Держави». Восени 1976 р. (нарешті з'явився «час на вибори»!) було обрано регіональні Органи народної влади, а з їхнього складу – депутатів Національної Асамблеї Куби. А вже вона у грудні 1976 р. обрала Державну Раду та Раду Міністрів. Звісно, найвищі посади в ЦК партії, Державній Раді, Раді Міністрів, армії зайняв Ф. Кастро, а його першим заступником усюди ставав Р. Кастро. Зміст режиму надто не змінився, однак з'явилися нові формальні інститути з досвіду СРСР, де вони, до речі, ставали все менш дієздатними.

Яскравим прикладом цього було запровадження Системи управління і планування економіки (СУПЕ). Її за допомогою радянських фахівців створювали як цілісну систему одразу на всіх управлінських рівнях згори донизу з метою введення госпрозрахунку, відкинутого на Кубі в 1960-ті роки. Та очікуваного «дива» (економічної ефективності, економії ресурсів тощо) не сталося. Вона, як і в СРСР, фактич-

но працювала «сама на себе». Хіба що зменшилася кількість масових прогулів... Проте завдяки допомозі й преференціям від «союзників», на яких припадало 85% зовнішньої торгівлі Куби (у т.ч. 70% – на СРСР), середньорічні темпи зростання її економіки в 1976-1985 рр. перевищували 5%. За рівнем розвитку системи освіти та охорони здоров'я вона посіла лідируючі позиції в Латинській Америці.

Однак із середини 80-х років низка об'єктивних чинників у поєднанні з украй неефективним господарюванням зменшили до нульових показників середньорічні темпи розвитку економіки. Керівництво країни проголосило політику «виправлення» і взяло курс на повернення до командних методів управління, упровадження масової «добровільної» праці, всебічну пропаганду комуністичних принципів у єдності з кульгом Е. Че Гевари. У цій кампанії, очоленій безпосередньо Ф. Кастро, фактично відновлювалася попередня популістська («вождівська») схема державного управління.

У політичній, ідеологічній та інституційній сферах це був поворот у напрямі, протилежному до процесів, що в цей час розпочалися в СРСР. Повернення до традиційної каудильїстсько-популістської моделі управління супроводжувалося «комуністичною» риторикою і різкою критикою горбачовської «перебудови». Економічні втрати на Кубі в наступні роки були ще більшими, ніж у колишньому СРСР, однак інституційний режим зумів протриматися три десятиріччя. Та про нові виклики, що постали перед ним, у наступній статті.

Список використаних джерел:
1. Кастро Рус Ф. История меня оправдает – Гавана: Изд-во Хосе Матри, 1984. –

58 с.

2. Фукуяма Ф. Отставание / пер. с англ. А. Георгиева. – М.: Астрель, 2012. – 477 с.

3. Фурсенко А.А., Нафтали Т. Адская игра. Секретная история Карибского кризиса 1958-1964 гг. – М.: Гейя Итэрум, 1999. – 556 с.

4. Cuba - Universal Reconciliation - Dialoguewith.us // <http://www.dialoguewith.us/11.html>

5. Fernández-Rubio Legrá A. El proceso de institucionalización de la Revolución Cubana. – La Habana: Editorial de Ciencias Sociales, 1985. – 70 p.

6. Perón J. D. Conducción política. – Buenos Aires: Mundo Peronista, 1952. – 252 p.

Віталій КОСМИНА,
доктор історичних наук,
професор кафедри
регіональних систем та
європейської інтеграції,
Дипломатична академія
України при МЗС

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано проблему різючих інституційних змін на Кубі у XX столітті. Автор дійшов висновку, що режим Фіделя Кастро мав популістську природу, а формальні інститути комуністичного (радянського) походження лише частково доповнювали його.

Ключові слова: інститут, інституція, каудильїзм, популізм, Кубинська революція, режим Ф. Кастро.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализирована проблема разительных институциональных изменений на Кубе в XX веке. Автор приходит к выводу, что режим Фиделя Кастро имел популистскую природу, а формальные институты коммунистического (советского) происхождения лишь частично его дополняли.

Ключевые слова: институт, институция, каудильизм, популизм, Кубинская революция, режим Ф. Кастро.

Стратегія безпеки Малайзії після подій 9/11: ідеологія завоювання «сердця і розуму» чи узаконення політичного статус-кво країни?

Частина 2

Іслам Хадхарі: стриманий чи стримуваний іслам?

Абдула Бадаві очолив уряд Малайзії 31 жовтня 2003 р. після свого попередника Махатхіра Мохаммада. У своїй передвиборній програмі пообіцяв застосувати більш м'який підхід до питань безпеки, ніж його попередник, звертаючись до населення Малайзії «працювати зі мною, але не для мене». Тим не менш, Абдула також використовував у своїй політиці поєднання примусу та ідеології, як частину стратегії безпеки. Безпековий підхід Абдули був спрямований швидше на усунення загрози режимові, ніж національній безпеці. З точки зору національної ідеології, спостерігається багато спільних позицій у політиці двох прем'єрів. Відображаючи антиекстремістський акцент Махатхіра, Абдула наголосив у своєму першому виступі в якості прем'єра міністра на жорсткій протидії екстремізму, тероризму та будь-якій іншій формі воєнності. Він також розглядав ізраїльсько-палестинський конфлікт як ключовий фактор міжнародного тероризму. Різниця в риторичі двох прем'єрів – незначна. Якщо Махатхір бачив Малайзію як модель мусульманської країни для наслідування, то концепція Абдули Іслам Хадхарі (Islam Hadhari) була

на один крок далі, розрахована як на мусульманську, так і немусульманську аудиторію, а також на мусульманську громаду за кордоном. Абдула розглядав Малайзію як важливу мусульманську країну, на яку покладено місію експорту мусульманської ідеології.

Ідеологія Ісламу Хадхарі складається з 10 принципів. Перший принцип – це віра в Аллаха та вірність Аллаху. Незважаючи на те що Малайзія є мусульманською країною і, на перший погляд, спостерігається зневажливе ставлення до інших релігій, перший принцип наголошував на свободі релігій і відсутності примусу в релігії. Наступні принципи націлені на протистояння викликам глобалізації, систематизації та просування наукових і технічних знань за рахунок перенавчання людських ресурсів; збалансований і комплексний економічний розвиток країни, що поєднує моральні

УДК 351.861(595):323.285](045)

Summary

The article is devoted to the study of the concept of security policy of Malaysia after the events of 9/11, which combines the use of coercion and ideology of winning of «hearts and minds». Using the factorial and comparative analysis was found that national security in Malaysia has become synonymous with security regime, which is often focused on removing political and ideological opponents and continuation of dominance of pro-government coalition Barisan Nasional, and thus the concept of national security policy of Malaysia aimed at guaranteeing «status quo» of regime rather than on ensuring national security. Research is also consider the ideological concept of Prime Ministers of Malaysia Mahathir Mohammad and Abdullah Badawi in the form of «Islam Hadhari» or «Civilized Islam» as a unique vision of the ideological struggle against extremism and positioning Malaysia as a leading example of a progressive and tolerant Islamic state.

Keywords: ASEAN, Al-Qaeda, Barisan Nasional (BN), the ideology of winning «hearts and minds», «Islam Hadhari», United Malays National Organisation (UMNO), Organisation of the Islamic Cooperation (OIC), «status-quo».

практики з усеосяжним економічним розвитком; справедливий уряд, що заслуговує на довіру; вільні та незалежні люди; хороша якість життя для людей; захист прав меншин і жінок; охорона навколишнього середовища; сильна оборонна можливість. У більш вузькому розумінні, ці принципи намагалися вмістити у формулу: «Іслам – це релігія, яка сприяє розвитку». Використовувані терміни були досить загальними і могли б бути застосовані в інших контекстах. Іслам Хадхарі наголошував на змінах у

напрямі розуміння сучасної епохи в рамках ісламу. Абдулі вдалося добре закріпити у висловах державну ідеологію в легко «ідентифікованій і помітній ісламській термінології». Політик сподівався перефокусувати іслам на «прогресивну» релігію, яка підкреслювала особистий і соціальний розвиток. Поміркованість в ісламі повинна бути відновлена і на цьому потрібно наголошувати. Зрештою, концепція Ісламу Хадхарі була спрямована на полегшення багатьох проблем ісламського світу.

Іслам Хадхарі був спробою адміністрації Абдули продовжити політику Махатхіра та відмежувати іслам від тероризму. У своїй промові в Новій Зеландії 2005 р. Абдула пов'язав Іслам Хадхарі з антиекстремістським порядком денним, заявивши: «Я можу з упевненістю сказати, що ми в Малайзії досить успішно стримуємо прояви екстремізму та радикалізму». Високопосадовець стверджував, що ліквідація бідності та забезпечення

Абдула Бадаві

належного управління є ключем у боротьбі з радикалізмом і в цьому контексті представив Іслам Хадхарі в якості малайзійського підходу для досягнення національного порядку. Абдула наголошував: «Цей підхід також був натхненний твердою вірою в те, що хороше управління, здорові демократичні практики, розширення прав і можливостей громадян за допомогою освіти і справедливого розподілу доходів від економічного зростання призвів до видалення будь-яких форм радикалізму та тенденції до екстремізму.

Вплив Ісламу Хадхарі на внутрішньополітичний ландшафт

Для поширення філософії Ісламу Хадхарі уряд через Спеціальний департамент Міністерства інформації запустив п'ятирічну інформаційну програму перед черговими виборами. До її реалізації було залучено майже 600 лекторів, з-поміж них — релігійні лідери, журналісти, науковці, юристи та психологи, для поширення серед громадськості інформації про концепцію Ісламу Хадхарі через різні форуми. Наголошуючи на центральності цієї концепції в урядовій ідеології передвиборчої кампанії, Абдула у 2007 р. виписав чек на суму RM50,000 для кожного члена парламенту, як вихідця з мусульманської, так і немусульманської общини. Кошти необхідно було використати для розширення поінформованості про вказану концепцію в їхньому виборчому окрузі. Незважаючи на те що було використано зна-

чний капітал для просування концепції, сам уряд не повною мірою прийняв його. Як зазначав лідер опозиції Анвар Ібрагім у 2008 р., де-факто через чотири роки після запуску концепції результат міг бути кращим. Він звертався до своїх опонентів із таким запитанням: «Що це за так звана Ісламська модель Хадхарі, коли корупція стала ще більше процвітати? Ви затримуете людей без суду. Засоби масової інформації піддаються цензурі ...»

Критикуючи концепцію, Анвар Ібрагім порушив питання про її ефективність і справжню спробу трансформувати ісламське мислення як у Малайзії, так і за кордоном. Він наголошував на тому, що концепція була націлена на завоювання малайських голосів для формування черговий раз проурядової коаліції.

Іслам Хадхарі також використовувався для

виправдання подальших урядових суворих заходів, які стосувалися «девіантних сект», а також з метою забезпечення ідеологічної підтримки існуючого апарату примусу. За тиждень до успішних виборів на користь проурядової коаліції Barisan National у 2004 р. 70 членів мусульманської секти Tarikat Samaniah Ibrahim Bonjol були арештовані в Селангорі ісламськими релігійними органами влади. Було заявлено, що погляди секти в питаннях шлюбу не відповідали Корану, а Коран вважали звичайним історичним текстом. Такі погляди явно суперечили проекту концепції Ісламу Хадхарі, який використовував Коран як свою основу, розглядаючи його як святий документ. Така ідеологія допомагала пояснити видалення сект із публічної сфери. Після серії арештів було оголошено, що під підозрою

потрапляє 60 сект, які функціонували в Селангорі. Проурядова коаліція Barisan National вважала, що їй було надано мандат на виборах — і відповідне всенародне схвалення Ісламу Хадхарі. Ця ідеологія й виправдовувала подальше використання урядом апарату примусу.

Застосування суворих заходів урядом щодо секти Sky Kingdom укотре засвідчили наступ на ідеологічних конкурентів у трактуванні ісламу. У 2005 р. релігійна секта Sky Kingdom в місті Теренгану (Terengganu) була закрита державним комітетом із ісламського розвитку на підставі того, що установчі документи організації суперечили ісламу. Лідер секти Sky Kingdom Ayah Pin мав багато послідовників серед мусульман, християн, буддистів, індуїстів як усередині країни, так і за її межами. За попередніми оцінками експертів, секта налічува-

ла 5-10 тис. малайських послідовників і близько 30 тис. прихильників з інших етнічних груп.

Хоча представники групи стверджували, що їхня організація не є бойовничою за своєю природою, проте уряд наголошував, що Ayah Pin становить загрозу національній безпеці. Релігійний радник Абдули заявив: «Лідер релігійної секти повинен бути арештований, оскільки його вплив є загрозою як для релігії, так і для політичної стабільності. Хоча сама по собі секта не становить значної загрози для безпеки країни». Загроза, яку являла собою секта Sky Kingdom, була ідеологічною, оскільки репрезентувала спірні погляди в питаннях релігії та альтернативного способу життя порівняно з урядовою позицією.

Незважаючи на те, що Іслам Хадхарі зображувався як поміркований іслам усередині країни та на міжнародному рівні, однак поміркований профіль Ісламу Хадхарі був досить сумнівний і піддавався критиці. Так, малайзійський учений і коментатор Ху-Бу Тейк (Khoo Boo Teik) зазначав, що інтерпретація проурядовою партією Об'єднана національна організація малайців (ОМНО) «поміркового ісламу» нечітко визначена. Наприклад, як уряд співвідносить Закон про підбурювання, Закон про державну таємницю із філософією Ісламу Хадхарі?

Нетерпимість до інших інтерпретацій ісламу, наприклад, сектою Sky Kingdom, вказує не на поміркований іслам, а скоріше стримуваний іслам, як контрольовану

Ху-Бу Тейк

державою версію, що виключає будь-яку загрозу, реальну чи ймовірну, для політичного режиму, гарантуючи таким чином статус-кво.

Інтернаціоналізація поглядів Ісламу Хадхарі проурядовою партією Об'єднана національна організація малайців (ОМНО)

Незважаючи на плутанину в походженні та внутрішній інтерпретації Ісламу Хадхарі, уперше адміністрація Абдули ознайомила міжнародну спільноту з повним трактуванням цієї концепції. Розроблена концепція проурядовою коаліцією (ОМНО)/Barisan National розглядалась як модель розвитку, в основі якої є санкціонована державою версія ісламу. Іслам Хадхарі був зображений як модель розвитку для мусульманської общини на національному та міжнародному рівнях, а також духовно-ідеологічним інструментом, спрямованим проти екстремістських ідеологій Аль-Каїди

та її розгалужень.

Основною функцією Ісламу Хадхарі було укріпити місце Малайзії як моделі мусульманської нації та лідера ісламського світу. Під час головування Абдули в ОІК було здійснено спробу інтернаціоналізувати Іслам Хадхарі як модель національного розвитку. Абдула заявляв: «Обов'язок Малайзії — це продемонструвати словом і ділом, що мусульманська країна може бути сучасною, демократичною, толерантною та економічно конкурентоспроможною». Однак Абдула визнавав, що Іслам Хадхарі не є єдиним рішенням для тих, хто прагне побудувати успішну, прогресивну та сучасну мусульманську країну.

Науковець Теренс Чонг (Terence Chong) зазначав, що неоднозначність концепції «наділила Іслам Хадхарі гнучкістю, щоб адекватно реагувати як на локальному, так і на глобальному політичному рівнях, здійснюючи «війну проти тероризму».

У 2004 р., перш ніж були

проведені вибори, Абдула заявив, що кілька країн висловили свою зацікавленість в Ісламі Хадхарі та бажання адаптувати концепцію. Це було явною спробою прем'єр-міністра скористатися своїм міжнародним авторитетом як державного діяча мусульманської країни, щоб зміцнити передвиборче звернення до малайського населення.

У наступні роки після цієї заяви лише кілька країн проявили зацікавленість до Ісламу Хадхарі, не говорячи про його імплементацію. Прем'єр-міністр Індії Манмохан Сінгх зазначав, що його країна поділяє думку Малайзії про те, що іслам є «цивілізаційною силою» і описав Іслам Хадхарі як «своєчасний і необхідний» інструмент. У 2006 р. Бруней також висловив зацікавленість підходом Ісламу Хадхарі. Вказана концепція знайшла свою підтримку серед членів ОІК і була внесена в Меккську декларацію та Спільне комюніке саміту у 2005 році. Однак ці

заяви стали більше риторичною підтримкою, адже не всі країни реалізували Іслам Хадхарі на практиці. Концепція мала невелику кількість прихильників у сусідній Індонезії та Філіппінах.

З точки зору розширеної війни проти тероризму концепція мала успіх, хоча й обмежений. Під час робочого візиту до Малайзії у 2005 р. Роберт Зеллік (Robert Zoellick), заступник держсекретаря США, був поінформований про Іслам Хадхарі. Особливо зацікавила Зелліка практична реалізація концепції з огляду на ситуацію в Іраку та можливість використати досвід уряду Малайзії в боротьбі проти тероризму.

Американський спеціаліст із формування іміджу країни Карен Хьюз (Karen Hughes) під час візиту до Малайзії через рік наголосив у своїй заяві на тому, що модель ісламу, запропонована Barisan National, являє собою «видатну» модель для управління Іраком. Хьюз здобув підтримку з боку Малайзії поширювати Іслам Хадхарі для боротьби з тероризмом в Іраку.

Концепція Абдулі Іслам Хадхарі була спро-

бою повернути імідж ісламу, «виштовхнути ісламський світ із кризи і допомогти відновити колишню славу ісламу». Попри те що Іслам Хадхарі мав відносно мінімальний вплив на міжнародному рівні, на національному концепція позиціонувала Малайзію як лідера ісламського світу та в подальшому узаконила проурядовий режим Barisan National.

Отже, ідеологічну основу процвітаючої держави становила концепція Прем'єр-міністра Малайзії Абдулі Бадаві — «Islam Hadhari», або «Цивілізаційний Іслам», як державна версія інтерпретації ісламу, що не лише забезпечувала унікальне бачення ідеологічної боротьби з екстремізмом і позиціонування Малайзії як провідного прикладу прогресивної та толерантної ісламської держави, а й гарантувала забезпечення інтересів правлячого режиму. Водночас концепція «Islam Hadhari» позиціонувалася як релігія, що сприяє розвитку й може протистояти викликам глобалізації, просувати наукові та технічні знання за рахунок перенавчання людських ресурсів та забезпечувати збалансо-

ваний і комплексний економічний розвиток країни.

Список використаних джерел:

1. Humphreys Andrew *Malaysia's post-9/11 security strategy: winning «hearts and minds» or legitimizing the political status quo?* / Andrew Humphreys — Australia: University of Wollongong, Australia, 2010. — P. 21-52. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://web.usm.my/km/28\(1\)2010/KM%20ART%202%20\(21-52\).pdf](http://web.usm.my/km/28(1)2010/KM%20ART%202%20(21-52).pdf)
2. Лоссовський І. Зовнішня політика Малайзії: від колоніальної залежності до регіонального лідерства // *Зовнішні справи*. — 2010. — №2. — С.10-13.
3. *Malaysia passes controversial anti-terror bill* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bbc.com/news/world-asia-32194636>

4. *Malaysia court upholds Anwar Ibrahim sodomy conviction* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bbc.com/news/world-asia-31286824>

5. David E.Apter *The Politics of Modernization* - Chicago and London: University of Chicago Press, 1965, 314p. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1525/aa.1967.69.3-4.02a00530/pdf>

6. *Islam Hadhari* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Islam_Hadhari

7. Vaught B. *Terrorism in Southeast Asia* / Bruce Vaught, Emma Chanlett-Avery, Thomas Lum. - New York: Novinka Books, 2008.-94p.- ISBN 978-1-60876-258-3

Ірина КРУПЕНЯ,
аспірант Дипломатичної академії України при МЗС

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено вивченню концепції безпекової політики Малайзії після подій 9/11, що, як не парадоксально, поєднує використання примусу та ідеологію завоювання «серцець і розуму». Завдяки використанню факторного та порівняльного аналізів встановлено, що національна безпека в Малайзії стала синонімом режиму безпеки, який часто зосереджений на усуненні політичних та ідеологічних суперників і продовженні домінування проурядової коаліції Barisan National, а відтак національна концепція безпекової політики Малайзії спрямована швидше на гарантування статус-кво режиму, ніж на забезпечення національної безпеки. Робота розглядає також ідеологічну концепцію прем'єр-міністрів Малайзії Махатхіра Мохаммада і Абдулі Бадаві у формі «Islam Hadhari», або «Цивілізаційний Іслам», унікального бачення ідеологічної боротьби з екстремізмом та позиціонування Малайзії як провідного прикладу прогресивної та толерантної ісламської держави.

Ключові слова: АСЕАН, Аль-Каїда (Al-Qaeda), Barisan National (BN), ідеологія завоювання «серцець і розуму», «Islam Hadhari», Об'єднана національна організація малайців (ОМНО), Організація ісламська конференція (ОІК), статус-кво.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена изучению концепции безопасности Малайзии после событий 9/11, которая, как ни парадоксально, сочетает использование принуждения и идеологию завоевания «сердец и разума». Благодаря использованию факторного и сравнительного анализов установлено, что безопасность в Малайзии стала синонимом режима безопасности, который часто сосредоточен на устранении политических и идеологических соперников и продолжении доминирования правительственной коалиции Barisan National, поэтому национальная концепция безопасности Малайзии направлена скорее на обеспечение статус-кво режима, чем на обеспечение национальной безопасности. Работа рассматривает также идеологическую концепцию премьер-министров Малайзии Махатхира Мохаммада и Абдулы Бадави в форме «Islam Hadhari», или «Цивилизационный Ислам», уникального видения идеологической борьбы с экстремизмом и позиционирования Малайзии как примера прогрессивного и толерантного исламского государства.

Ключевые слова: АСЕАН, Аль-Каида (Al-Qaeda), Barisan National (BN), идеология завоевания «сердец и разума», «Islam Hadhari», Объединенная национальная организация малайцев (ОМНО), Организация исламская конференция (ОИК), статус-кво.

Феномен японської офіційної допомоги розвитку (на прикладі взаємин із КНР)

УДК: 94:327

Визначальний вплив на відносини між Китаєм і Японією у період до 1989 р. мала японська офіційна допомога розвитку (далі – ОДР) Китайській Народній Республіці, що тривала із кінця 1970-х рр. упродовж наступних трьох десятиріч. На сьогодні вже відомі показники обсягів ОДР, яка сприяла перетворенню Китаю на провідного партнера Японії у сфері зовнішньої торгівлі та прямих інвестицій, хоча й не зуміла забезпечити Токіо бажаний політичний вплив на КНР.

Умови та особливості японської допомоги Китаю мали значення не тільки для промислової й соціальної інфраструктури країни-реципієнта, а й зумовили певні трансформації у сприйнятті японським суспільством проблеми міжнародних контактів. Окремої уваги потребує метаморфоза переходу Китаю зі статусу одержувача допомоги з Японії в статус її масштабного конкурента в економічному секторі співпраці з країнами Африки, Південно-Східної Азії та інших регіонів.

Стрімкий економічний розвиток Китаю протягом останніх 30 років значною мірою залежав від іноземних інвестицій і запозичення технологій в економіці та сфері управління. До того ж, іноземні інвестиції мали значення не тільки як фінансовий ресурс і основа технологічних запозичень, а й як ґрунтівна запорука інте-

грованості Китаю у світове співтовариство. Одним із суттєвих, проте ще мало-досліджених каналів надходження іноземних інвестицій, насамперед, «заставного характеру», були інвестиції з Японії, надані у формі офіційної допомоги розвитку «Китайського економічного дива».

Як відомо, після Другої світової війни Японія, зобов'язана за умовами мирного договору виплачувати репарації жертвам японської агресії в Тихому океані, поступово стала перетворюватися на донора офіційної допомоги розвитку (official development assistance, ODA). Починаючи з 1950-х рр., коли ОДР стала відігравати роль доповнення до повоєнних репарацій, її розміри безперервно зростали, і вже з 1970-х рр. пільгові (ієнові, або низьковідсоткові) позики і гранти з Токіо перетворилися на важливе джерело міжнародного економічного динамізму, у першу чергу в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні в країнах, що розвиваються. До початку 1990-х рр. економічна співпраця у формі

Summary

This article analyzes the phenomenon of Japan to provide official financial assistance to China after the Second World War. Determined the amount, conditions and grounds for granting this assistance. Defined how this factor affected the bilateral relations between the countries.

Keywords: Japan, China, reparations, investments, grant, Asia, ODA, economy, diplomacy, foreign policy.

ОДР стало своєрідною візитівкою Японії. Японська ОДР належить до числа найважливіших феноменів сучасної історії, адже з 1954 до 2010 рр. 189 суверенних країн і залежних територій у той чи інший час входили до числа бенефіціарів японських пільгових кредитів і грантів (не охоплені ними були лише КНДР і кілька дрібних острівних формувань, зокрема острови Туркс і Кайкос, Сент-П'єр і Мікелон і так далі [1]). Навіть у 1990-х рр., коли західні держави-донори охопила так звана втома від допомоги (aid fatigue), Японія триваліший за інші країни час не підтримувала цю негативну тенденцію.

На тлі інших реципієнтів особливе місце займала Китайська Народна Республіка, частка якої в загальній сумі японської допомоги країнам, що розвива-

ються, становила майже 20%. Так, упродовж 1979-2008 рр. Китай отримав з цього каналу фінансування близько 45 млрд доларів (40,5 млрд – у вигляді довгострокових позик і 4,5 млрд – у вигляді грантів). Частка Японії в загальному обсязі коштів, наданих Китаю розвиненими державами-членами Комітету допомоги розвитку, у період із 1988 до 2007 рр. перевищувала 60%. Зокрема, більше 60% іноземних студентів і стажистів, які навчалися тонкощам технічного співробітництва в Японії за рахунок її уряду, становила китайська молодь.

Однак співпраця Японії та Китаю, заснована на прагненні використати можливості підвищення власної значущості в глобальній і регіональній політиці, спрямованої на посилення впливу на формування нової архітектури

Показники двосторонньої допомоги Японії Китайській Народній Республіці

Показник	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Обсяг японської допомоги в млн дол.	673,7	832,2	723,0	585,3	1050,8	1350,8	1479,4	1380,2	861,7	576,9
Частка Японії в усій допомозі Китаю, %	56,3	55,6	47,8	46,7	50,6	60,3	61,8	54,5	51,6	46,5
Показник	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Обсяг японської допомоги в млн дол.	1158,2	1226,0	769,2	686,1	828,7	759,7	964,7	1064,3	569,4	435,6
Частка Японії в усій допомозі Китаю, %	66,6	68,4	61,3	64,1	68,4	66,7	60,8	63,8	49,4	32,7

міжнародної безпеки та спільного розвитку світу, не була безконфліктним процесом [2]. Економічна допомога з боку Японії стала одним із важливих компонентів, що формують загальне конфліктне середовище. Адже якщо для Японії ОДР Китаю була інструментом економічного і політичного впливу, то з боку Китаю вона сприймалася як заміна військових репарацій, а отже, з китайської точки зору, Японія, один раз почавши надавати позики і гранти Китаю, не мала права, по-перше, їх припиняти і, по-друге, здійснювати політичний тиск на Китай.

Зазвичай дослідники пов'язують надання японських фінансових субсидій Китаю з двома незалежними підходами: геоекономічним і гуманітарним [3]. Насправді ж існувало навіть не два, а три дискурси. По-перше, в широких колах японського населення підтримка ОДР Китаю реально ґрунтувалася на гуманітарному підході, тобто на моральних зобов'язаннях у ставленні до колишньої жертви агресії. Почуття провини за жорстокість до Китаю в 1930-1940-х роках загострювалося й тим, що з незапам'ятних часів Середина імперія була головним джерелом мистецтва, культури і релігії для

японців. Військові інтервенції в країну, яка фактично породила японську цивілізацію, усвідомлювалися японським етносом як груба несправедливість і вимагала щедрої компенсації. По-друге, фінансове сприяння Китаю розглядалося як інвестиції, до того ж – особливої ваги.

Із економічної точки зору, ОДР була призначена відігравати роль «мастила» при просуванні й захисті власних японських різноманітних інтересів (маститий американський японознавець Д. Хелман висловлюється ще пряміше, занадто неpolitкоректно називаючи японську допомогу «міжнародними хабарами»). Головним завданням японського ділового співтовариства стало «нове відкриття» Китаю, а щедрі трансфери у Китай міг стати основою для перетворення його на провідну економічну базу за кордоном, як це і було тривалий час до кінця Другої світової війни. Крім прямого доступу до китайських товарних та інвестиційних ринків, інтереси японських корпорацій були пов'язані з тим, що, по-перше, фінансові ін'єкції допоможуть модернізувати архаїчну інфраструктуру Китаю до рівня, прийняттого для великомасштабних приватних інвестицій японських

ТНК [4]. По-друге, японські компанії отримають великі замовлення на реалізацію інфраструктурних проектів у Китаї. По-третє, була ще одна низка аргументів на користь допомоги Китаю, які можна умовно назвати політико-стратегічними. З політичного боку очікувалося (як в Японії, так і на Заході), що потужна японська підтримка реформістського Китаю забезпечить перетворення його на «нормального» члена глобальної економічної системи, який проводив би мирну і передбачувану зовнішню політику. У цьому зв'язку японські політики розуміли, що найближчим часом Китай перетвориться на головного конкурента в Тихоокеанській Азії, унаслідок чого підтримання збалансованих відносин із ним ставало найважливішим пріоритетом. У літературі за цим дискурсом закріпився термін «інгейджмент» (engagement) (приблизно відповідає російському слову «вовлечение», українському – «залучення» і передбачає задовбрювання партнерів, аби уникнути неприємних «сюрпризів»).

Отже, ці мотиви надання допомоги Китаю зумовили його перетворення на нового фаворита з точки зору ОДР. Це було вигідно і Китаю, і Японії, зокрема,

першому неможливо було опертися на яку-небудь іншу державу, оскільки, наприклад, у США надання допомоги комуністичним країнам було заборонено спеціальним актом Конгресу, а фінансово-технічне сприяння з боку на той час ворожого Радянського Союзу унеможливлювалося з політико-ідеологічних причин. Тому Японія не мала ґрунтовної міжнародної конкуренції за майбутні дивіденди від її «особливих відносин» із Китаєм.

Список використаних джерел:

1. Japan's ODA White Paper 2010. Tokyo: Ministry of Foreign Affairs, 2011. URL: <http://www.mofa.go.jp/policy/oda/white/index.html>
2. Мухеев В.В. Кумаї і Японія на фоні глобальних тенденцій // Мировая экономика и международные отношения. – 2007. – № 4. – С. 50.
3. Katada S. Japan's two-track approach: The forces behind competing trends // Asian Survey. 2002. Vol. 42. № 2. P. 320–342.
4. Streltsov D.V. Official development assistance – a key factor in Japan's foreign policy. Внешняя политика Японии: история и современность – Japan's Foreign Policy: Past and Present, edited by E.V. Molodnyakova. Moscow, 2008. P. 319

Денис БАШЛИК,
аспірант Дипломатичної
академії України при МЗС

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано феномен надання Японією офіційної грошової допомоги КНР після Другої світової війни. З'ясовано кількість, умови та підстави її надання. Визначено, як цей чинник вплинув на двосторонні відносини між країнами.

Ключові слова: Японія, Китай, репарації, інвестиції, грант, Азія, ОДР, економіка, дипломатія, зовнішня політика.

АННОТАЦІЯ

В статье проанализирован феномен предоставления Японией официальной денежной помощи КНР после Второй мировой войны. Выяснено количество, условия и основания ее предоставления. Определено, как этот фактор повлиял на двусторонние отношения между странами.

Ключевые слова: Япония, Китай, репарации, инвестиции, грант, Азия, ОПР, экономика, дипломатия, внешняя политика.

State regional policy in the age of globalisation

УДК: 94:327

Regionalisation and globalisation — the two dimensions of macro-transformations

Regions, as marked-out trans-regional units of territorial division of a country, are subjects of influence of the state realised in the framework of regional policy implemented by the central government. The regional policy in broad sense includes not only allocation decisions of central authorities and their subordinated administrative structures, but also a system solution defining conditions for operation of regions considered as socio-economic entities (Gorzela 1989: 11).

The essence of regional policy understood as a systematised set of region-oriented actions, can be encompassed in at least two different ways (cf. Pyszkowski 2000: 73–74). In the classical approach, it is perceived as a tool of state interventionism, used for successive leveling interregional differences considered as excessive. Support for handicapped regions with funds remaining in disposal of the state can take different forms, but its essence and objective are always the same — they consist in taking away from most reach and effective regions in credit of those poorer and less effective. Regional policy reduced to simple redistribution of public funds can be an element of execution of authority

based on the privilege to divide scarce goods.

In the second approach to the regional policy, which could be described as an „effectiveness-oriented” one, its wider context is emphasised by situating rules, objectives and direction of activities within the framework of region’s policy development considered as a dynamic (i.e. entering into interactions with the environment) territorial arrangement. As opposed to the equalisation model of regional policy, its effectiveness-oriented pattern consists in winning, and not removing, interregional differences. The essence of regional development policy in that sense and its contribution to development of the country as a whole consists in proper use of differentiated features, resources and opportunities of regional socio-economic structures and in taking into account even more differentiated development conditions and limitations in the processes of resources allocation. Development diversification can be diagnosed and assessed most accurately on the regional level, with only insignificant „support” provided in that area by central (government) structures.

Regional policy — no matter whether aimed at improvement of situation of a defined region or at achievement of better situation in the scale of the

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізована проблема керівництва регіональною політикою з боку держави в умовах сучасних трансформаційних і прогресуючих у соціальному й економічному вимірах глобалізаційних процесів. Основні акценти сфокусовані на завданнях, формах і моделях державної регіональної політики, з особливим ухилом на практичне взаємопроникнення і доповнення регіональних і глобальних розмірів сучасних трансформацій і тенденцій розвитку.

Охарактеризована також ініціатива щодо створення та реалізації регіональних стратегій інноваційного розвитку, зокрема на прикладі реалізації регіональної політики Європейського Союзу в умовах посилення конкуренції і глобального суперництва в сфері економіки.

Ключові слова: регіональна політика, глобалізація, держава, регіональна інноваційна стратегія.

whole country — gains a new dimension in the context of progressing integration and globalisation. Its international character becomes significantly reinforced. Global arrangements, systems and macrostructures enter into complex interactions with regional, local and particular micro-arrangements. Global and local factors interpenetrate creating new configurations which incorporate elements of both levels (cf. Krzysztofek, Szczepański 2002: 251).

Range of phenomena making up globalisation is very wide. As a consequence, globalisation itself is being defined in many different ways. The fundamental concepts characterising globalisation are: width (scope) and depth (intensity) of changes; multitude of links and conjugations between countries and societies as well as between states and societies; unity; economical interdependence; cultural homogeneity of the world; transnational corporations creating global financial and industrial networks. The essence of globalisation consists

therefore in increase of intensity of international economic links, including the accompanying social, political, and cultural transformations, and in increase of importance of international institutions. Globalisation occurs together with other civilisation phenomena such as post-industrialism, formation of the information society, or transformation of world economy into knowledge-based one (Hryniewicz 2004: 264).

Complex globalisation processes include several dynamically interrelated phenomena occurring in parallel: uncontrolled flow of capital and information; internationalisation of labour market making labour force an internationally available resource; development of transnational corporations making their decisions (including, among other things, those related to localisation of manufacturing facilities) according to their own strategy, frequently with passing over interests of countries in which they are localised and registered (cf. Jaowiecki 2002: 76–77).

According to Anthony

Giddens, „globalisation can be understood as a dialectic phenomenon, in the framework of which occurrences on one pole of the down-aside relation result frequently in occurrence of different or even opposite phenomena on the other pole” (2001: 31). Such understanding of globalisation focuses attention on diversity, complexity and range of its effects. Decisions, actions and events distant in space and apparently not interrelated, still influence each other resulting in significant consequences for nations and economies of many countries.

Influence of globalisation processes is also clearly seen in local and regional arrangements. Effects of great significance for local communities are frequently caused by e.g. relocation of manufacturing facilities performed by companies looking for cheaper labour force and new sources of profit. Phenomena occurring in macro scale, in remote countries, or in abstract space of economical and financial transfer, effect socio-economic situation of people living in a specific location. Therefore, it becomes necessary, by means of appropriate measures carried out on the level of both the state and individual self-government communities (regional and local), to elaborate optimum methods of reaction to events and situations resulting from transformations occurring in global scale.

Enlargement of the European Union with new countries changed significantly European political

relations and influenced the arrangement of global interests. The above requires from Poland and other new member states to face up to global competition and implement further necessary reforms. Their main target should consist in involvement in making Europe one of the centres of world's development. Taking high rank in worldwide economic race and using all development opportunities of Eastern Europe is possible, among other things, by means of active participation in undertakings and programmes proposed in the framework of the European Union's regional policy.

EU's regional policy has three main objectives. The first (spatial) objective consists in reduction of development differences of respective regions by means of providing them with basic measures which are lacking in area under consideration and supporting investments in enterprises to enable them starting their economic development. Several dozens regions of the European Union are covered with the first objective – these are regions in which GBP per capita does not exceed 75% of the average for the European Union and the regions which are underpopulated. The support and equalisation measures in the framework of the first objective eat up almost $\frac{3}{4}$ of funds assigned for support of local development.

The second objective (spatial) consists in economical and social restructuring of regions in structural troubles, no matter if they are indus-

trial, agricultural, urban, or fishery-dependent. Assistance covers the regions in which four kinds of difficulties occur: transformation of industry or services, decline of traditional types of activity in rural areas, crisis in rural environment, and difficulties in fishery sector.

The third objective (topical) consists in support provided to education and creation of jobs. That objective covers the whole of the Union, except for regions eligible for assistance in the framework of the first objective, where funds for education and job creation are provided within the programme aimed at reduction of development lagging. Activities of the third objective are in particular directed at jobless youth, the permanently jobless and people of social margin. The objective covers also people who are subject to discrimination on the labour market because of their sex, sexual orientation, racial or ethnic origin, religion or belief, and physical or mental disability.

Apart from objectives defined above and realised by means of structural funds (Objectives 1 and 2) and the socio-economic fund (Objective 3), the Union has carried out four community initiatives in order to solve specific problems existing on its territory. These initiatives (funds) include:

– INTERREG III: encouraging for cross-border, international and interregional cooperation by means of undertaking common

enterprises aimed at balanced development of neighbouring regions;

- URBAN II: supporting innovative reconstruction strategies of troubled towns and urban quarters;
- LEADER+: oriented at assistance for institutions operating in rural areas in order to create new strategies for sustainable local development;
- EQUAL: supporting initiatives aimed at reduction of factors resulting in unequal access to jobs.

In the framework of funds established by the Union, preference is given to undertakings which are of innovative character and allow for improvement of quality of development strategies. They are expected also to encourage regions of individual countries to carry out modernisation and pro-development activities which are necessary for them to be able to respond to global challenges in the area of creation of the information society and increase of competitiveness of their economies.

Role of Regional Innovation Strategies in stimulation of development

In the age of globalisation, competition receives a new dimension. Nowadays, the competition struggle engages not only individual companies, but also whole territorial systems such as countries, regions, towns, and districts (gminas). One can distinguish two main planes of competitiveness

(Gorzela, Jałowicki 2000: 8–9):

- competition of firms localised in given territorial system in the open world economy;

- competition of territorial arrangements themselves for new capital, especially innovative one, generating important multiplication effects, creating modern jobs for well-qualified people able to create innovations and use new technologies.

The two above presented ways of approach to the concept of competitiveness are closely interrelated. Conditions for running business activity created by territorial arrangements represent an important factor influencing competitiveness of companies. Unfavourable conditions can result in bankruptcies or moving businesses to regions offering

better conditions. In both cases, socio-economic condition of given territorial arrangement (e.g. a region) is severely endangered.

Modern and innovative firms have a lot of freedom in the area of their localisation decisions and settle where the conditions for their development are the best. Territorial arrangements, especially the regions, should therefore create favourable climate for business and enterprise. Regional authorities, within a definite scope, generate conditions for business operating in a given area and carry out self-contained promotion and advertising activity representing a form of competitive struggle for the capital. Homogeneity of the region considered as strong links between companies operating within its

area is also in favour of gaining advantage in the competition rivalry.

In conditions of globalisation of the economy, competitiveness of regions depends mainly on possibility to use existing resources of knowledge, skills and enterprise. Regional authorities play key role in that process by means of mobilisation and development of these resources, especially in the area of development of businesses. They support network links between local firms, their links with regional research powerbase and business environment institutions, and create interregional ties. Regional authorities have the best knowledge as for strengths and weaknesses of local industries and are able to identify most urgent needs which require intervention and

involvement of funds coming from public sector.

One of conditions of modern and sustainable socio-economic development is continuous improvement of knowledge and ability to create and utilise new organisational and technological solutions on the regional level. There is no doubt that at present times these are regions which represent the main driving force of the economic development based on research, technology and innovations.

The fundamental instrument of regional policy realisation, according to global development trends, become Regional Innovation Strategies (RIS). They serve regional authorities to assess needs and possibilities in area of utilisation of knowledge and new technologies in

the region and to design and implement schemes aimed at increase of competitiveness of the region by means of increase of innovativeness among enterprises.

Many regions of Europe elaborate and implement their own innovation development policies. No ready-to-use solutions are available in that area. Any region, on the grounds of honest analysis (performed mainly on the basis of research carried out for purpose of RIS), must recognise available resources determining its development potential and define clear strategic vision of targets, before selection and implementation of detailed action schemes will be possible. To this end, regional authorities have to carry out an open and broad discussion on these topics with businessmen, scientists, representatives of commercial chambers, financial institutions, regional development agencies and public organisations.

At present, Regional Innovation Strategies have been elaborated in majority of most active regions of Europe. The countries accessing the European Union on 1st of May 2004 have been also included in the process of RIS preparation. Such strategies have been elaborated in 16 regions of Poland. In EU regions, not only consistent standards for carrying out specific practical activities aimed at increase of innovation were established. Elaboration of the strategy contributed also to significant increase of innovations in political dimension and establishment of

sustainable partnership between businesses and key regional institutions acting for innovations.

Regional Innovation Strategies are economical development strategies based on knowledge and new technologies. Effective implementation of such strategies is aimed at creation of effective innovation systems based on partnership and co-operation between companies, scientific and research institutes, business environment institutions and public administration.

These strategies do not concentrate exclusively on the technology transfer issue, but also deal with the issue of the regional innovation development program in an integrated way, taking into account its dependence on character and effectiveness of interactions between multiple participants of innovation process: enterprises, public administration, universities, research institutes, chambers of commerce, regional development agencies, business supporting institutions and other public and commercial organisations.

The process of strategy elaboration is based on open dialogue between representatives of various groups and must involve an integrated analyse of actual economical and social situation of the region and perspective vision of its future development. Such process leads to elaboration of the regional strategy which, first of all, would respond to needs of business circles – in particular small and medium-sized enterprises. The strategies contribute to creation and optimisa-

tion of the regional system of services supporting innovation by means of identification and launching activities aimed at their supplement.

Activity schemes elaborated in the framework of strategies include, among other things, establishment of technology incubators, virtual high-tech incubators, creation of initial capital funds financing small and medium-sized on early stages of their development, as well as putting into operation mechanism of development and reinforcement of co-operation between research units and businesses.

Those regions which recognised innovation as one of most important elements of regional policy and implemented their innovation strategies, experience positive effects of such decisions consisting in increase of their competitiveness, establishment of innovation system, creation of a friendly environment for creation and development of businesses; and increase of willingness among enterprises to carry out innovation activities.

Innovation strategies implemented in regions mobilise differentiated and dissipated regional resources in order to achieve consensus and co-operation leading to increase of competitiveness of the region by means of integrated and consistently designed instruments and mechanism serving stimulation of modern development processes. Carrying out activities aimed at achieving sustainable effects poses a serious challenge

for regional authorities. Effective implementation of strategy documents is usually a difficult task. It requires provision of proper sources of financing and putting into operation effective management structures, as well as carrying out monitoring and assessment of effectiveness of implemented measures.

The main financing source for activities leading to implementation of Regional Innovation Strategies are structural funds of the European Union. The European Research and Development Fund was established in order to finance or co-finance such areas as:

- regional economy based on knowledge and innovative technologies;
- e-Europe Regio: information society serving the development;
- regional identity and sustainable development: promotion of regional cohesion and competitiveness in the course of integrated approach to economy, environment, culture and society.

It should be emphasised that proposals, submitted in the European Union at the beginning of the nineties and concerning realisation of projects aimed at creation of foundations for regional innovation systems, were a reaction to processes and phenomena occurring in global scale. Indeed, implementation of innovation strategies is expected to stop downward trends in technological competitiveness with respect to economies of USA and Japan. The Lisbon Strategy assumed, as

its strategic objective, that the European Union before the year 2010 will become the world's most competitive and dynamic economy, based on knowledge, capable of sustainable development, creating new jobs, and increasing social cohesion. Actions aimed at fulfilment of declarations presented in Lisbon include, among other things:

- facilitation of access to new technologies, promotion of innovation and research;
- necessity to reduce costs of running business activity and elimination of redundant bureaucracy hindering operation of small and medium-sized enterprises;
- improvement of access for small and medium enterprises to financial instruments, in particular to initial capital and micro loans.

Hopes and expectations related to implementation of Regional Innovation Strategies are considerable and oriented at increase of effectiveness of long-term, sustainable development processes. In particular, there is a need to initiate a system of incentives and behaviours, which would be able to dynamise innovation processes in fossilised economic structure of the European Union.

Conclusion

Modern development processes gain more and more complex, multi-aspect, and territorial dimension. Present transformations become typically characterised by localisation of global pro-

cesses consisting in the fact that innovations in area of products, processes and organisation, which pertain to the whole of world economy, are developed in relatively small number of communities existing in rather closed local arrangements. Relations of co-operation and competition are being created between these arrangements, and such mutual relations are sometimes stronger than their links with their own regional environment.

Highly economically and technologically advanced regions and big metropolises are those territorial units which join the global competition struggle determinedly and dynamically. Regions between these poles of global competitiveness are much less saturated with economic activity of innovative character. For that reason, further spatial segmentation of development processes occurs, where relatively small spatial arrangements play role of innovation producers. Another types of business activity, which only absorb and utilise innovations created elsewhere, are then located in remaining areas. Those less development-oriented and „technologically passive” sectors of economy also participate in competitive rivalry, which however takes place on rather different planes. Dimensions of regions competitiveness are therefore different, depending on adopted option of regional policy and, first of all, on the place in global economic order which is occupied by companies located in the area of given region.

In conditions of globalisation, regional development depends mainly on ability to utilise in full any available regional resources of knowledge, creativity and enterprise for development of new products and services as well as new organisational and management systems. In that context, very important becomes the supportive role of the state which realises properly adopted model of regional policy in order to face up to development trends prevailing in global scale. Regional and global development processes are interrelated, therefore they influence each other through a system of differentiated interactions, thus giving modern socio-economic transformations a “glocal” character.

References:

- BECK, U. (2002): *Spółczesność ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.

DEMBIŃSKI, P.H. (2001): *Globalizacja – wyzwanie i szansa*. In: J. Klich (ed.): *Globalizacja*. Kraków: Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu.

DZIEMIANOWICZ, W. (2001): *Globalizacja a regionalizacja*. In: J. Klich (ed.): *Globalizacja*, Kraków, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu.

GIDDENS, A. (2001): *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

GORZELAK, G. (1989): *Rozwój regionalny Polski w warunkach kryzysu i reformy*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Instytut Gospodarki Przestrzennej.

GORZELAK, G., JAŁOWIECKI, B. (2000): *Konkurencyjność regionów*. *Studia Regionalne i Lokalne*. No. 1, 7–24

Arkadiusz TUZIAK,
profesor Instytutu
sociologii na fakultecie
historii i sociologii
Жешувського
університету (м. Жешув,
Республіка Польща)

SUMMARY

This paper presents the issue of regional policy managed by the state in complex determinants of transformation processes occurring in macro scale, main sign (indication) of which is progressing globalisation in both economic and socio-economic dimension. Analyses and characteristic included herein are focused on objectives, forms, and models of state regional policy with special stress put on practical interpenetration and complement of regional and global dimensions of modern transformations and development trends. In this paper we characterise also the initiative for creation and implementation of Regional Innovation Strategies representing one of most important instruments of realisation of the European Union's pro-development regional policy in conditions of tightening competition and global rivalry in area of economy.

Key words: regional policy, globalisation, state, regional innovation strategy.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализирована проблема руководства региональной политикой со стороны государства в условиях современных трансформационных и прогрессирующих в социальном и экономическом измерениях глобализационных процессов. Основные аспекты сфокусированы на задачах, формах и моделях государственной региональной политики, с особым упором на практическое взаимопроникновение и дополнения региональных и глобальных размеров современных трансформаций и тенденций развития. Охарактеризована также инициатива по созданию и реализации региональных стратегий инновационного развития, в частности на примере реализации региональной политики Европейского Союза в условиях усиления конкуренции и глобального соперничества в сфере экономики.

Ключевые слова: региональная политика, глобализация, государство, региональная инновационная стратегия.

Кібербезпека і безпека інформаційно-комунікаційної діяльності держави

УДК: 336.7:340.5:347.7

У жовтні перевантажене проблемами цивілізаційного зростання людство гучними промовами своїх лідерів відзначило 70-річчя діяльності Організації Об'єднаних Націй. Ми сприймаємо їхні виступи як імпульс для серйозного аналізу минулого досвіду, помилок і спроб пошуку шляхів вирішення загальносвітових проблем гуманістичного розвитку людства. На жаль, і нині наукові знання щодо міжнародної співпраці є достатньо невизначеними. Зокрема, триває пошук сталої парадигми розвитку міжнародного права. Значна кількість поглядів сама по собі є ознакою кризи міжнародно-правової науки про організацію співпраці за відсутності панівної парадигми, на ґрунті якої теорія і практика міжнародних відносин змогли б набутися необхідної цілісності. У її основі був би синтез сучасних наук. Природа і людство, інтегруючись у різні політичні, геополітичні та цивілізаційні утворення, розвиваються неупорядкованими наукою і практикою шляхами. Синтез простих структур, що еволюціонують у складну структуру, відбувається не простим шляхом встановлення лише певного темпу еволюції надорганізованих форм взаємодії в людському суспільстві.

Протягом останніх п'ятдесяти років це віддзеркалюється, зокрема, у процесах розвитку людської комунікації, де осо-

бливо важливого значення набули технічні характеристики інформаційно-комунікаційної сфери. Вони за ці роки стали, по-перше, головним конкурентним фактором суспільно-політичного розвитку всіх країн світу. По-друге, сприяли концентрації дій світових інформаційно-аналітичних центрів у цифровому та інформаційному просторі.

Динаміка зростання можливостей інформаційно-комунікаційних процесів, їхня швидкість і спрямованість до новизни й креативності рішень, що приймаються, вражає. Це обумовлено тим, що в останні десятиріччя людство входить в епоху «екса» – комп'ютер досягає історичної межі працездатності – квінтильйон (10¹⁸) операцій на секунду. Це наближає нас до можливості відстежувати процеси функціонування людського мозку у вимірі реального часу і, як наслідок, вивчати й реалізовувати складні та надзвичайно важливі для розуміння природи процеси управління свідомістю.

Комп'ютерна техніка обумовлює, у свою чергу, постійне зростання функціональних можливостей інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). За їхньою допомогою людство долає численні фізичні й технологічні перепони, виходить на сприйняття ідей ноосфери та нанотехнологічної революції, коли вимір реальних явищ усюди починає здійснюва-

тися одиницею нанометр – 10⁻⁹ м.

Узагалі, дивовижні розміри – мілі (10⁻³), мікро (10⁻⁶), нано (10⁻⁹), піко (10⁻¹²), фемто (10⁻¹⁵), – дольові приставки (префікси) метричної системи, – уособлюють символи науково-технічного прогресу ХХ сторіччя. Вони стали ознакою довершеності промислових технологій, якими оволоділо людство, обумовили інформаційно-комунікаційний розвиток соціуму через активну мікромініатюризацію технічних засобів комп'ютерної техніки і комунікації, якими поширюється інформація. Завдяки цьому сучасний етап цивілізації взагалі характеризується збільшенням ролі інформації як провідної сили розвитку суспільства. Воно навіть отримало назву «інформаційного», оскільки інтенсивне використання інформаційно-комп'ютерних технологій набуло в сучасному світі характеру пандемії. Воно ж формує принципово нові контури свідомості людини, інформаційно-комунікаційної функції владних структур національних держав і міжнародних організацій. Сам процес розбудови нового

Summary

Informization of the society has caused a set of fundamentally new problems haven't been met by the mankind throughout its historic development. We are talking about the information security problems for man, society, state and the biosphere of our planet. The study of these problems began almost only in the last decades of the XX century. However, already obtained results research in this field suggest that we are dealing with a new multidimensional phenomenon of the social development, which, of course, will have a significant effects.

Keywords: information, computer, informatization, information-communication environment, information-communication activities.

інформаційно-комунікаційного середовища планети як ніколи потребує на сьогодні системних і узгоджених дій світової громади, кардинальної перебудови всієї системи міжнародного співробітництва в інформаційно-комунікаційній сфері при прийнятті глобальних і регіональних рішень.

Проблеми ефективного управління інформаційно-комунікаційною сферою існували завжди. З античних часів філософія – як любов до мудрості, а згодом і спеціалізовані науки шукають формулу влади, яка була б здатна забезпечити стабільність розвитку міжнародних суспільно-політичних систем. Створення у повоєнні часи ООН вирішило тут багато питань. Однак виникає чимало нових проблем, і тому світ постійно переживає численні реформи. Вони відображають глибокі процеси невдоволення громадян своїми правами на життя, свободу слова, можливістю контролювати державні інституції тощо. Не завжди вдаються спроби мирним шляхом віднайти оптимальні для нових історичних часів умови і форми реформування державного устрою, суспільно-полі-

тичного життя, економіки тощо. Часто вони є невдалими. У СРСР, скажімо, подібний пошук завершився крахом радянської імперії. А «шокова економічна терапія», яку було потім застосовано до утворених на його теренах незалежних держав і в країнах соціалістичного табору, досі не дала позитивних результатів в організації ефективних економік та усталених інституцій життя суспільств.

Тим не менш, у сучасному соціумі під впливом інформатизації постійно відбуваються зміни, що віддзеркалюються в усіх процесах інтеграційного розвитку народів світу.

Вибух інформаційно-комунікаційної революції в Україні в часі збігся з появою персонального комп'ютера і набуттям незалежності, спонукав нас майже миттєво переступити встановлені великими ЕОМ традиції інформатизації й віднаходити нові погляди на світ. Світ людських цінностей під впливом бурхливих змін став для нас дуже мінливим і суперечливим. Відбулася навіть значна криза системи цінностей і тотальне знищення деяких із них, що вже спричинило незворотні зміни у структурі внутрішніх компонентів держави. Цінності культури не загинули, однак стали іншими за своїм виміром і рангом.

В інформаційно-комунікаційному середовищі українського суспільства почали швидко зростати деструктивні сили супротиву владним ініціативам і тенденції до мережевої організації громадян. Скажімо, протистояння застарілим методам пропаганди обумовило постійну (пер-

манентну) кризу в державному управлінні та новий вимір проблем людської гідності й національної безпеки. Усе це змушує сьогодні владні структури терміново переглядати засади виконання державою інформаційно-комунікаційної функції. Складності додає й парадокс ситуації, яка полягає в тому, що в процесі суспільно-політичних трансформацій і технологічного розвитку останніх десятиріч уся інформаційно-комунікаційна структура держави змінила свій вигляд – інформація як ресурс розвитку нації та всі технічні засоби її поширення змінили власників і стали належати здебільшого приватним структурам, тобто склалася нова і виключно складна конфігурація інформаційно-комунікаційної системи. Зрозуміло, що в межах звичних уявлень змінилася також її керованість – відомо, що кому належать інформаційні ресурси, той подає імпульси впливу та керує суспільством.

Законодавець і владні структури намагаються змінити ситуацію, однак ми відчуваємо, що безсистемний розвиток технічних засобів і технологій, некероване суспільством поширення інформації змушує нас поки що потопати в безмежному масмедійному морі спамових і викривлених повідомлень, образів і голосів, які, до того ж, часто підпорядковано меті деструктивного впливу на розвиток суспільства. Людство вже вперлося тут в межу своїх природних можливостей (або підійшло до цього впритул) і відчуває – якщо потоки деструктивної та спамової інформації

будуть зростати такими ж темпами, то вже найближчими роками кількість інформаційно-комунікаційних проблем і навіть хвороб накриє людство.

У липні 2015 р. провідні кібердержави світу (США, Китай, Росія, Франція, Велика Британія, Німеччина, Японія, Ізраїль, Іспанія та інші) вперше погодилися на обмеження своїх дій в інформаційному просторі. Це було подано в «Доповіді групи урядових експертів ООН з досягнень у сфері інформатизації та телекомунікацій у контексті міжнародної інформаційної безпеки», відповідно до якої країни-учасниці зобов'язалися використовувати кібертехнології виключно з мирною метою, запобігати використанню ІКТ у військово-політичних цілях, не атакувати об'єкти критично важливих інфраструктур (АЕС, банки, системи управління транспортом або водопостачанням), не вставляти шкідливі «закладки» в ІТ-продукцію, не звинувачувати безпідставно один одного в кібератаках («звинувачення держав в організації і здійсненні протиправних діянь мають бути доведені»), боротися зі спробами хакерів здійснювати диверсії зі своїх територій. Поки що ці норми не є примусовими та юридично обов'язковими. Прописане в доповіді може означати кодифікування вже прийнятої в суспільстві стійкої моделі поведінки, або бажану модель поведінки, до якої слід прагнути.

Усе це актуалізує проблему раціонального вирішення в межах інформаційно-комунікаційної функції держави інформа-

ційної та комунікаційної безпеки і, зокрема, подолання так званого третього інформаційного бар'єру, про що попереджав В.М. Глушков¹. Наявність бар'єру обумовлено появою ЕОМ, які дали можливість безперервно накопичувати і організувати зберігання величезних масивів інформації. Як ресурс розвитку вони стали цікавими для практично всіх сфер діяльності людини на глобальному і національному рівнях. Однак це не просто розуміння сенсу збирання великих масивів даних, яка отримала алегоричну назву Big Data² і донедавна вважалася, здавалось би, філософською проблемою. Зі зростанням обчислювальних можливостей комп'ютерів і функцій ІКТ проблема особливо гостро постає в нових ракурсах. Навіть термін «інформаційна діяльність» з'явився

¹ Концепція «інформаційних бар'єрів» була розроблена академіком В. М. Глушковим. Вона символізує протиріччя між інформаційними запитами суспільства і технічними можливостями їх забезпечення. Існує три інформаційні бар'єри.

² Сам термін Big Data «великі дані» ввів Кліффорд Лінч, редактор журналу «Nature». У статті «Як можуть вплинути на майбутнє науки технології, що відкривають можливості роботи з великими обсягами даних?» 3 вересня 2008 р. він представив матеріали про феномен вибухового росту обсягів і різноманіття інформації, яка обробляється технічними засобами, і технологічні перспективи в парадигмі ймовірного стрибка «від кількості до якості». Термін був запропонований за аналогією з поширеними в діловому англомовному середовищі метафорами «велика нафта», «велика руда», а з 2009 р. з'явився в діловій англомовній пресі.

завдяки усвідомленню суспільством суттєвої ролі інформації та інформаційно-комунікаційних процесів у всіх сферах людської діяльності – на виробництві, в науці, економіці, культурі, управлінні тощо. Відповіді на запитання, наскільки людська природа у ХХІ ст. зможе пристосуватися до раціонального використання інформації як ресурсу розвитку, у яких формах і з якою метою, немає, і це потребує великих зусиль суспільства.

Усі, хто займаються обробкою великих масивів інформації, вже давно на інтуїтивному рівні розуміють, що великі дані це:

- по-перше, величезні масиви різноманітної інформації про процеси, явища, події, найрізноманітніші об'єкти тощо, вони поповнюються постійно в режимі он-лайн (згідно зі статистикою, 60% цієї інформації має неструктурований, в основному текстовий характер, але 40% – структурований, або табличний);

- по-друге, вони вже мають спеціально спроектовані програмні платформи, за допомогою яких великі дані будь-якого обсягу зберігаються в зручному для використання вигляді;

- по-третє, для їх опра-

цювання існують різного роду математичні методи, перш за все, статистичний інструментарій (для обробки і одержання результатів у зрозумілому для людини вигляді).

Осягнути і зрозуміти феномен Big Data нам сьогодні ще важко з багатьох причин, зокрема, тому, що інформація і знання в різних сферах формують бази даних дещо по-різному. Як наслідок, часто ми не можемо навіть пояснити, чому нам важко отримати доступ до найбільш цікавих даних.

Пошук технологій для швидкого пошуку потрібної інформації ведеться всюди і виключно активно, однак, збільшення обсягів інформації (даних), навіть за умов активного зростання швидкодії ЕОМ, його постійно обмежує. Результат пошуку залишається незадовільним і низьким і для подолання технологічних вад і бар'єрів потребує, з одного боку, нових технічних засобів зберігання й обробки інформації, з іншого – нових прикладних програм для розширення можливості користувачів і змістовної інтерпретації фактів і подій, у тому числі, для захисту людини від шкідливої та надлишкової інформації.

Проблеми створення засобів обчислювальної

техніки і підвищення їх швидкодії являють собою, мабуть, головний виклик людству в ХХІ столітті. Технології мікромініатюризації надають нового забарвлення всім процесам розвитку науки і промисловості, повертають нас до сприйняття світу як єдиного цілого, надають нових рис і можливостей предметно діяти у процесі вивчення природи, користуючись її «технологічними прийомами». Людина, взявши їх на озброєння, через новітні комп'ютерні та нанотехнології, починає діяти подібно до сил природи – не тільки моделює, а й намагається по-своєму конструювати і створювати, наприклад, матеріали із заданими функціональними властивостями, штучний інтелект тощо.

Таким чином, ми поступово і послідовно переміщуємось у віртуальний інформаційно-комунікаційний простір нового комп'ютеризованого світу. Віртуального не тому, що це «ірреальний», а тому, що він спеціально штучно сконструйований – із мінімальною кількістю перешкод для поширення та циркуляції інформації.

Процеси формування нашого віртуального національного інформаційно-комунікаційного простору як органічної частини глобального, безумовно, вимагають публічності, оскільки їх розуміння конче потрібно загалові, а не тільки тим, хто зайнятий розробкою новітніх комп'ютерних та інформаційних технологій, заміщуючи технології четвертого рівня розвитку п'ятим, мережевими системами управління суспільством і економікою тощо. Навіть спроби самостійно

усвідомити тут обсяг проблем і технологічних можливостей нових ІКТ приводять до розуміння, що в основу змін, які ми спостерігаємо, покладено більш глибокі процеси, аніж просто технологічні новації. Змін зазнали патерни, що є в основі формування фундаментальних засад соціальних інститутів: сім'я, країна, світова політична система. За таких умов, щоб розпочати організацію якісного нового інформаційно-комунікаційного простору і інформаційно-комунікаційної функції держави, нам належить визначити сенс самого поняття «інформаційні права людини».

Долаючи безліч інформаційних бар'єрів, на наших очах виникають численні віртуальні співтовариства, які являють собою якісно новий і виключно вразливий з точки зору безпеки інформаційно-комунікаційний феномен. Ідеться про глибинні процеси, для визначення яких навіть застосовують терміни «епоха», «ера», однак це є достатньо умовним, оскільки те, що формується в суспільстві під впливом інформатизації та мікромініатюризації, є незвичним для людини і суспільства глобальним викликом, а не інтегральною частиною нашого попереднього досвіду.

Війни завжди супроводжувалися використанням інформації та передбачали дві компоненти – активну і пасивну. Під пасивною розумілося постійне наві'язування супротивнику своїх цінностей та ідей. Найпростішим прикладом можна назвати рекламу. Маніпуляція суспільною свідомістю стала використовуватися не лише в еко-

номічний, а й у політичній боротьбі. За законами ринкової економіки було підготовлено безліч працівників, які професійно володіють такими технологіями, що зробили їх невід'ємною складовою технології влади. З появою мережі Інтернет маніпуляції стали всеосяжними. Це вже призвело багато в чому до створення гранично атомізованого населення, яким легко маніпулювати і втягувати в активну фазу інформаційних воєн. Вона на сьогодні включає в себе, як мінімум, два етапи – вивчення інтернет-простору суспільства держави-мішені, виявлення в ньому суперечностей і розроблення стратегії перетворення суперечностей на контрольований хаос. Власне, це інформаційний удар, що сьогодні проводиться, скажімо, через соціальні мережі (особливо такі, як Facebook, Twitter, Instagram). У них виділяються пости і зображення з конфліктогенною інформацією, потім створюється привід (провокація) для демонстрації та суспільного висловлювання масового невдоволення... Усе це, а ще постійна присутність в інформаційно-комунікаційному просторі України Росії, Польщі, Німеччини змушують нас більш відповідально і прискіпливо аналізувати всю сукупність проблем і приділяти особливу увагу забезпеченню інформаційної та комунікаційної безпеки.

Вважається, що інформаційна безпека – це, по-перше, забезпечення захисту відомостей, що становлять державну або інші таємниці. Під інформаційною безпекою зазвичай розуміють організацій-

но-режимні заходи в роботі з інформацією в усіх її формах, протидію технічним розвідкам, повний комплекс питань безпеки комп'ютерів і комп'ютерних мереж.

Щодо комунікаційної безпеки, то це система дещо інших заходів, використання яких підпорядковано меті захисту людини, суспільства і країни від негативних інформаційних впливів, зокрема, дослідження ризиків і проблем в інформаційно-комунікаційних процесах, їх системний контроль і нейтралізація ворожих маніпуляцій із інформацією та організація інформаційно-комунікаційного захисту органів влади і цільових груп у суспільстві, контроль над розповсюдженням чуток у неформальних комунікаціях.

В умовах розвитку інформаційного суспільства майже неможливо займатися ані заборонаю, ані обмеженням доступу до книг. Це вочевидь неефективно в епоху Інтернету. На жаль, у нас ще не вистачає досвіду і наукового підґрунтя, щоб системно вивчити цю проблему. Існує безліч інших проблемних питань у структурі формування заходів, спрямованих на забезпе-

чення інформаційно-комунікаційної сфери.

Не тільки Україна – усі держави світу по-новому підходять до розуміння свобод та інформаційних прав людини. Усі опинились у павутинні проблем безпеки, що спонукає критично оцінювати витoki і мотиви перетворень, зумовлених появою комп'ютерів. Для позитивного і сталого розвитку Україні теж необхідне проведення деліберативної політики – широкого і публічного обговорення питань інформаційно-комунікаційної відкритості та інформаційної безпеки.

Факторний аналіз дає змогу створювати моделі для моніторингу ситуації. Як складова національної безпеки, інформаційно-комунікаційна безпека, як це не дивно, розпочинається з розуміння природно-кліматичних умов, ресурсів, у тому числі демографічних, наявності міграції, дієвості системи державної влади, механізмів правового і адміністративного регулювання, етнічного представництва в органах влади тощо.

У сфері національної безпеки платою за помилки стає, як відомо, наростання суспільно-політичних криз, що особливо відчутні на тлі процесів інте-

грації України в європейський простір.

Розуміння інформації як ресурсу розвитку і ресурсу ведення інформаційних воєн сьогодні як ніколи потрібне суспільству. Кардинальні зміни у нас протягом останнього десятиріччя в цій сфері відсутні, однак достатньо серйозно змінюється інформаційна зброя – технології і технічні засоби – у бік перепрограмування людини. Раніше, скажімо, були певні складнощі з розумінням нашими громадянами багатьох текстів іноземною мовою – треба було вивчати мови, щоб якимось відстежувати події, а сьогодні – через браузер – у мережі ми легко долаємо такі перешкоди.

Бурхливий і часто не контрольований суспільством розвиток ІКТ призвів до того, що проблема екології інформаційної сфери виглядає більш зловісно, аніж екологія біологічного середовища існування людини. Ми погано адаптуємося до нових умов, які формують віртуальний світ, зокрема до часу, що постійно «стискається». Людина починає неадекватно реагувати на величезну кількість інформації, змін і загроз, які вона вже несе і з якими зустрічається у віртуальному кібернетичному просторі вперше, а психіка людини, її ментальність формуються протягом достатньо тривалого часу в певному соціокультурному середовищі визнаною в суспільстві системою освіти, передавання знань, світогляду, релігійних уподобань, стандартів поведінки і моральних критеріїв організації соціальних відносин. Унаслідок бурхливих змін руйнується

нервова система людей – результат тривалої еволюції, соціальний і культурний цикли постійного відтворення традиції, культури в людському суспільстві. Ми відчуваємо, що в потоці інформації та суспільно-культурних змін і людське суспільство втрачає підґрунтя для розвитку майбутніх поколінь на традиціях національної науково-технічної та культурної спадщини.

Глобалізація в нинішньому її розумінні як загальний і багатогранний процес культурної, ідеологічної та економічної інтеграції держав, державних об'єднань, національних і етнічних єдностей розпочалася в 50-ті роки XX століття. Попередні епохи були сходинками, етапами підготовки цього процесу, оскільки не мали головного свого «інструменту» – комп'ютера і систем телекомунікації, який «виготовила» кібернетична революція.

Наразі ми є свідками кризи індустріальної парадигми управління. Завершення її розвитку співпало з початком глобалізації та інформатизації, коли рівень розподілу праці в постіндустріальному світі досяг максимуму за існуючого масштабу інтеграції світового ринку. Ми стоїмо на порозі її зміни, як і багатьох технологічних уявлень про засоби виробництва. Можна констатувати, що у сфері ІКТ вже відбулися якісні перетворення. Розвиток систем глобального інформаційного обміну та соціальні трансформації, що корелюють з ними, знаходять своє відображення в діяльності практично всіх елементів соціальної структури суспільства.

Хвилі цифрового століт-

тя повільно, однак невпинно впливають на економіку, політику, етносоціальні структури і дедалі більше формують загрози й виклики, що стосуються організації та облаштування життя суспільства в нових умовах. Наукове обговорення проблем трансформації інститутів управління сучасним суспільством активно відбувається вже давно і торкається буквально всіх сторін життя суспільства, невідворотно загострюючи протиріччя в боротьбі управлінських еліт за вплив, на жаль, за мальтузіанською моделлю³. Ми бачимо, як доволі непрості і проблематично взаємодіють ідеї розбудови деліберативних засад інформаційного, громадянського і соціального суспільства, процесів демократизації та перебудови суто адміністративного управління країною на публічне. Як наслідок, порушується зв'язок поколінь у часі, що негативно позначається на суспільній свідомості, веде до деморалізації націй і зростання злочинності.

Зрозуміло, що досягнути ситуацію і точно визначити коло проблем, які треба знати і вирішувати законодавцям та реформаторам, залученим до роботи, складно. Потрібна постійна і відверта публічна дискусія фахівців національних наукових і освітніх

³ *Мальтузіанська пастка (англ. Malthusian trap) – формальна похідна з теорії англійського економіста Т. Р. Мальтуса, за якою зростання населення випереджає зростання виробництва, оскільки динаміка зростання населення відбувається в геометричній, а виробництва – в арифметичній прогресії, тому людство опинилося в пастці та буде приречене на безробіття, голод, зубожіння, якщо не врегулює народжуваність.*

установ із поверненням до витоків самої проблеми гуманістичного розвитку України. Конче необхідно справу розбудови інформаційно-комунікаційного простору країни вивести з емпіричної сфери знань політиків – вона потребує пильної уваги суспільства.

Безумовно, до нормалізації суспільно-політичних, інформаційно-комунікаційних і економічних відносин із ЄС ми маємо пройти довгий шлях. Для подолання негативних наслідків у збалансованому розвитку країни необхідно провести реформи, а для цього потрібні час і патріотично налаштоване суспільство. Наразі саме патріотичність і здатність фахівців вільно спілкуватися зі світом визначатиме, без перебільшення, долю нашого подальшого розвитку – довгий шлях у хаосі й конфліктах або усвідомлений рух до нового облаштування суспільства. Це обумовлює необхідність створення умов для органічного об'єднання інформаційно-комунікаційних ресурсних можливостей України з креативним

потенціалом Європи, нагальну потребу консолідувати енергетику державних і правових інститутів з усіма інституціями соціуму і створити умови для росту його синергетики й реальних форм самоорганізації, визначати сенс, зміст, методи формування суспільства як соціального, демократичного й правового.

Олександр СОСНІН,
завідувач кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету, доктор політичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент Української академії політичних наук

Марія КОНОНЕЦЬ,
заступник завідувача кафедри психології і педагогіки з наукової роботи Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», кандидат психологічних наук, доцент, член Асоціації організаційної психології й психології праці, член українського відділення Європейської мережі етики бізнесу

АНОТАЦІЯ

Інформатизація суспільства породила комплекс принципово нових проблем, з якими протягом історії свого розвитку людство не зустрічалося. Зокрема йдеться про проблеми забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави й усієї біосфери нашої планети. Вивчення цих проблем розпочалося практично лише в останні десятиріччя XX століття. Однак результати досліджень дають змогу говорити про те, що ми зіткнулися з новим багатовимірним феноменом розвитку суспільства, який, безумовно, буде мати значні наслідки.

Ключові слова: інформація, комп'ютер, інформатизація, інформаційно-комунікаційне середовище, інформаційно-комунікаційна діяльність.

АННОТАЦІЯ

Інформатизація общества породила комплекс принципиально новых проблем, с которыми на протяжении истории своего развития человечество не встречалось. Речь идет о проблемах обеспечения информационной безопасности человека, общества, государства и всей биосферы нашей планеты. Изучение этих проблем практически началось лишь в последние десятилетия XX века. Однако результаты исследований позволяют говорить о том, что мы столкнулись с новым многоаспектным феноменом развития общества, который, безусловно, будет иметь довольно существенные последствия.

Ключевые слова: информация, компьютер, информатизация, информационно-коммуникационная среда, информационно-коммуникационная деятельность.

«Дипломатична історія України» Євгена Слабченка

Продовження публікації. Початок з передмовою – у «З.С.» №№ 2,3 та №8 за 2015 р.

Стилістичні, орфографічні, пунктуаційні особливості рукопису збережено.

Фортецю Кодак збудував для поляків французький будівник Guillaume Le Vasseur de Beauplan, запрошений королем польським Сигизмундом III і надісланий на Поділля в Бар. Де Боплан перебував на Україні 17 років, пізнав і полюбив нашу країну. Повернувшись до Франції, він видав французькою мовою свій твір «Опис України» і мапу України, яку опрацьовував 8 років. Книга де Боплана мала величезний розголос, була видана англійською мовою (A description of Ukraine), німецькою (Beischreibung der Ukraine) і латинською, знаходилась у книгозбірнях видатних осіб: Вольтера, наполеона, Верженна, де Соссю, Меріме, Мадам де Помпадур, Мадам де Севіньє, Елізе Реклю. Мапа України де Боплана репродуковувалась в найкращих світових атласах.

З талановитого «Опису України» я подам лише маленьке зауваження, що чудово передає почуття француза до України: коли де Боплану пощастило переплисти через дніпровські пороги, він писав:

«У козаків не може стати козаком той, хто не перепливе усі пороги, отже я можу тепер бути козаком, – є це слава, яку я здобув у моїй подорожі...»

Козацькі морські походи та виступи козаків проти

поляків звернули увагу Західної Європи на Україну. Австрійці робили численні спроби установити дипломатичні зносини, надсилали послів на Запорожжя з метою мати козацькі частини зі своїм військом.

На початку 1632 року французький дипломат Жак Руссель (Jacques Roussel) прибув на Запорожжя як амбасадор Густава-Августа щоби укласти альянс з козаками проти польського короля. La Gazette de France в кореспонденції з Данціга датованої 4 квітнем 1632 року писала про українську місію Русселя.

Перший міністр Франції кардинал Мазаріні надіслав 1645 року на схід Європи дипломатичного агента Пієра Шевальє. Між 1645 і 1648 р.р. Шевальє був на Україні і провадив переговори відносно надіслання до Франції козацького корпусу. На чолі корпусу що складався з 2. 400 кінних козаків, був молодий полковник Богдан Хмельницький. Козаки здобули від іспанців для принца де Конде Дункертські форти-

фікації.(...)

Французька гвардія не вітала Дике Поле, але за свою побідоносну участь козаки Хмельницького дістали велику кількість французької зброї, яку привезли на Україну. [...].

Король польський Володислав IV, задумуючи 1646 року великий європейський похід проти турків, надіслав до Запорожжя посла Оссолинського який передав козакам грамоту короля про визнання прав Запорозького козацтва та пропанував спільний похід проти турок. Запорожці пам'ятаючи зламання поляками колишньої умови з гетьманом Сагайдачним поставились неприхильно до польського посла, який начебто перед від'їздом як це подають польські історики, лишив запорожцям гроші на будову для нападу на турок – 600 чайок. Підтвердження цієї занадто як для поляків щедрої помочі ніде в українській історії нема.

Уважно слідкували за подіями в Україні представники західних держав, що перебували в Стамбулі. Голландський посол, Корнеліс

Гага, разом із патріархом Кирилом Лукарісом і семигородськими послами обговорював справу, «чи нарід запорожців, доведений до крайнього одчаю переслідуваннями, може добутися з-під влади і панування поляків, визнати протекцію сусідів і прийняти форму республіки». Західні дипломати передбачали вже можливість створення козацької держави. У довголітній українській боротьбі за волю витворився цінний державницький матерьял, що чекав провідника, який ужив би його для завершення відбудови. Цим провідником став гетьман Богдан Хмельницький.

Дипломатична діяльність гетьмана Хмельницького 1648 рік

Гетьман Богдан Хмельницький майстерно провадив українську дипломатичну акцію. Генеральний писар Виговський, українець з Галичини. Що знав чужі мови, був йому в цьому добрим помішником. Вважаючи, що для скріплення своєї державности Україна потребує дипломатичних

зв'язків з іншими великим державами, він надіслав своїх послів до чужоземних урядів з пропозицією дипломатичного обміну посольствами.

«Так зараз по всіх землях слава Козацькая й Хмельницького пійшла, же Монархи різні отзивалися з приязню і послове од потентатів начали приходити...» – писав самовидець.

Про дипломатичні стосунки Хмельницького Monumenta Hungariae historica. Diplomataria t. XXIII сповіщала: «ad exteros Principes, ut pote ad Moschoviae Ducem, ad Transylvaniae Principem, ad Hanum Tartarorum, ad Palatinum Moldaviae, ad Svecos Legatos subinde mittit».

Вже з табору під Пилявцями в серпні 1648 року Хмельницький надіслав до турецького султана до Стамбулу кропив енського полковника Филона Джалалія, знавшого східні мови. Місія Джалалія мала успіх, було досягнуто порозуміння й укладено раце поп aggression між Туреччиною й Україною:

Турецький уряд більше не вважав потрібним тримати постійних гарнізонів у «двох опущених управліннях на кордоні з Україною у Тягині і Аслан-городку, дозволяв «наповнити ці твердині войовничими козаками» і не противитися щоби козаки побудували українську лінію «із більше як 20 укріплень».

Туреччина згодилась на ці 20 укріплень в наслідок перемог Хмельницького над поляками, – укріплення творили загрозу для Польщі.

Пакт не-нападу мав два артикули дотично кримського хана:

1) йому не дозволялось

іти походом проти українських територій;

2) він був повинний випустити на волю українських невільників.

По прибутті Хмельницького до Переяслава повернув туди посланник гетьмана до Туреччини Джалалій, з ним приїхав Ага Осман, посланник турецького султана до гетьмана України.

Ага Осман підтвердив визнання Турецьким урядом Богдана Хмельницького гетьманом суверенної України на згоду Туреччини перетворити пакт не-нападу в альянс між двома країнами. Султан згодився допомогти Хмельницькому, – вже був надісланий наказ хану виступити з ордою на підтримку козакам, сілїстрійський паша мав теж вислати Хмельницькому один турецький загін. За це Хмельницький признавав право Туреччини на польські землі від Дунаю до Кракова.

Султан дозволяв козакам вільне плавання Чорним морем, босфором й Архипелагом, дава на сто років право безмитної торгівлі й прохав гетьмана надіслати до Стамбулу постійного козацького посланника, якому будуть надані найбільші дипломатичні привілеї.

Запорожці зобов'я-

зувались захищати турецькі міста на чорноробському побережжі й допомагати туркам оборонятись від розбійництва киргизьких загонів які надходили з понад Волги.

Надіслали до Хмельницького послів і господарі Молдовії та Валахії, ці країни прагнули національної незалежності й з огляду на своє становище хитались між Турцією й Польщею. Незалежність їх в значній мірі залежала від становища козаків. Гетьман прийняв заяви цих послів про визнання незалежності України і ствердив визнання козацтвом незалежності Молдовії й Валахії.

Молдавським господарем у цей час був Василь Липула, – він прохав гетьмана допомоги для Молдовії. Хмельницький ласкаво прийняв послів, надіслав до Молдовії козацький загін під командою свого сина Тимоша. У Молдавського господаря було дві дочки, старша була видана за князя Радивиля, молодша була невиданою, вважалась великою красунею. Хмельницький висловив послу бажання посватати для сина молдавську принцесу.

Альянсу з козаками шукав теж і трансільванський князь Ракочий. Подібно як українські гетьмани боролись за свою незалежність з Польщею і з Московщиною. Трансільванія мусила боротись з Австрією за свою незалежність. Посол Ракочого пропанував Хмельницькому укласти з ним альянс і розпочати весною похід козаків на Варшаву і угорців на Краків.

Ракочий бажав мати для себе польську корону, і за це обіцяв Хмельницькому визнання його повним господарем усієї України й незалежним власником Києва.

Хмельницький як великий дипломат не від чого не відмовлявся, заявляючи: що «час вирішить справу».

На московсько-українському кордоні почали збиратись царські ратні люди. Хмельницький запитав царського посла в тодішній українській столиці що це визначає.

«Кримці хотять на Вас напасти, отже це зроблено щоби Вас обороняти!» – була московська відповідь. Хмельницький заявляє що поки що кримські татари є його співниками й нападали на Україну не збираються, – краще було би царю зібрати військо проти Польщі яка захопила Сіверщину й Смоленщину, що здавна належали царю.

Рішучий виступ Гетьмана мав наслідок: – цар Олексій надіслав йому «прелесного листа» – вітальну грамоту з побажанням козакам найбільшого успіху й подарунком який Москва робила лише керівника суверенних держав: соболю хутра та парадний кобеняк.

Тон розмови Хмельницького дивував і викликав пошану у чуженецьких дипломатів, надісланих до Переяслава. Гетьман не визнавав жадного протоколу, прийнятого в інших столицях, вітаючи послів він сам наливав їм в золоті келешки звичайну українську горілку, часто сам набивав дипломатам люльки. На дипломатичних засіданнях кожний присутній полковник міг зробити послу своє завваження.

Посол Трансільванії, старий угорський аристократ, називав це «степовою вдачею козаків».

Але Хмельницький не дотримувався протоколу лише тоді коли вважав це непотрібним, виявляв він справжній український

світлий сприт коли належно було показати чуженецькому послу оту «степову козацьку силу».

Бурхливу юнацьку запальність, холонокровну дію розважливого діда, суворість, милосердя він умів виявити тоді, коли це було потрібно і з усіх його рухів ніхто не міг пізнати що є в нього на душі, – так характеризував його польський історик Каховський.

Посол Німеччини що відвідав Україну на початку гетьманування Хмельницького пише в своєму «Журналі» (1650 рік):

Козаки на перший погляд роблять вражіння людей простих і звичайних але швидко можна відмити їх сприт. Їхня адміністрація й їхня розмова є доказом цьому. Вони не багаті, багатство нічого для них не значить, вони зневажають гроші, понад усе для них є воля.

Хмельницький є середній на зріст, має гарну поставу. Його мова і його спосіб керувати державними справами є подиву гідні, – є це надзвичайна людина. Він є щирий і зичливий, його люблять козаки не дивлячись на гостру дисципліну яку він провадить. Він стискає руку звичайним козакам і прохає їх сідати коли вони приходять до нього. Він є гостинний і їжа яку він пропанує є добра.

Посли Короля Польського в Переяславі на початку 1649 року

В грудні 1648 року король польський Ян Казимир надсилав з Варшави до гетьмана Хмельницького комісарів щоб укласти договір з козаками. Очолювати «комісію» був призначений сенатор Кисіль, його заступником був князь Четвертин-

ський. Численний почет супроводив королівських комісарів. Прибувши до річки Случи, поляки не відважились їхати далі й попрохали у гетьмана козацьку охорону. Хмельницький надіслав полковника Тишу з наказом: – проводити комісарів бойовищами щоб бачили вони руїни вчинені їхньою війною.

9 лютого 1649 року комісари прибули до Переяслава. Гетьман виїхав їм на зустріч з почтом полковників і сотників. Перед ним несли бунчуки й червоний прапор Запорозького Війська, підкреслюючи цю повну незалежність гетьмана. При виїзді гетьмана й польських представників до міста, почесна сальва з двадцяти гармат привітала їх.

Негайно по приїзді поляки були запрошені на обід до Гетьманського замку. Всі чуженецькі послы що належали до дипломатичного корпусу були присутні, сиділи вони довкола Хмельницького, поляків, які не мали титулу послів а лише комісарів посадили далі від гетьмана.

Розселили поляків по будинкам на різних вулицях міста, щоб не могли вони сходитись без відома Хмельницького.

На слідуючий день поляки запитали де буде йому бажано призначити місце для урочистої аудієнції на якій комісари передадуть йому відзнаки гетьманської гідності – подарунок короля.

«На майдану, бо тут немає такого будинку де б могли вміститись мої полковники і козаки» – була відповідь гетьмана, яка вразила поляків і дала зрозуміти що Хмельницький не надає ваги ні королівській грамоті на булаві прикрашеній сапфірами.

Переговори почалися, збентежені комісари ще раз зробили спробу переконати гетьмана й полковників і признати над собою владу короля: «Його величність прощає Вас і відпускає назавжди усі Ваші попередні вчинки, обіцяє Вам стародавню вільність віри, збільшення козацького реєстрового війська, відновлення прав і привілеїв запорозького війська й Вам надає керівництво козацьким військом».

Хмельницький подякував комісарам за подарунки й «за прощення всіх його вчинків», заявив що «тепер тяжко рішати, -- не має всіх моїх полковників і козацької старшини, а без них не

можу й не смію нічого робити».

Хмельницький затягав переговори, все відкладаючи на пізніше: «маємо ще час на справи й розправи!». Що вечера бенкетували і на одному такому бенкеті Хмельницький звернувся до Кисіля й Четвертинського: «Відрікайтесь в, добра православні пани, від ляхів і лишайтесь з нами козаками, бо згине ляцька земля, згине, а Україна буде ще в тому році панувати!»

Збентеження поляків перейшло в розпач. Кисіль плачучи звертався до гетьмана, закликав його припинити війну з поляками, відректись від бунтуючого народу – «нехай хлопці обробляють землю, а коли козаки хотять воювати, то хай Хмельницький їде битись закордон»

На це гетьман, звичайно зовнішнє спокійний, відповідає з «такою фурією що ми слухаючи його, подеревеніли» – звітували до Варшави комісари.

«Шкода говорити!» – казав Хмельницький. – «Був час трахтовати з мною, коли мене Потоцькі ганяли за Дніпром, і на Дніпрі був час, і після жовтоводської, і після корсунської іграшки, і після Пилявця, і під Константиновим, і на остаток під Замостям, і коли я з Замостя ішов шість неділь до Київ, а тепер уже часу не маю: тепер уже я доканав те, об чім і не мислив – докажу ще і те, що умислив. Вибью з ляцької неволі весь український народ. Спершу я воював за свою шкоду та кривду, тепер воюватиму за віру православну нашу. Допоможе мені уся чернь по Люблін і по Краков, а я од неї не отступлю, бо то перва порука наша, бисте хлопців не знесли, та у коза-

ків невдалими. Двісті, триста тисяч своїх матиму; орда уся стоїть на Югабі, ногайці на Саврані, близький мені Тугай-Бей, брат мій, душа моя, єдиний сокі на світі, готов все учинити що я схочу; вища наша козацька приязнь, котрої світ не розірве. За границю войною не піду; на турки і татари шаблі не підніму, буде з мене і України, Подолі, Волині – досить достатку в князівстві нашім по Холм, по Львів і Галич. А ставши над Вислою, повідаю дальнішим ляхам: сидіть ляхи! Мовчіть ляхи! Дуків, князів туди жажену, а будуть за Вислою кричати, я їх певне і там знайду; не позостанеться ні одного князя, ні шлях тюка на Україні, а хочеть ли котрий з нами хліба їсти, нехай же війську Запорозьському послухний буде, а на короля не брика».

«Ні рації ні персвазії» – каже самовидець – «ніщо не помагало». «Шкода говорити» – відповів ще раз Хмельницький і відмовився приймати поляків. Комисари почали боятись за своє життя, вони чулись як у полоні, ночами під вікнами будинків, де мешкали, лунали козацькі погрози: «Треба було б сих панів облупити та під Кудакон втопити!»

Поляки звернулися до Генеральної Канцелярії за порадою що мають робити. «Хочете мати привілеї, годі бути комісарами, будте послами» -- відповів генеральний писар Виговський. Поляки порадились і заявили Виговському що «посли короля просять аудієнції у Гетьмана України».

Того ж дня поляків запросили до Гетьмана. Мовчки Гетьман подивився на них і дістав з під ки Лима яким був вкритий стіл, папір з умовами. Головні артикули були:

Військо запорозьке по всій Україні при своїх вольностях давніх та буде;

Гетьман Козацький до самого маєстату королівського нехай належить.

Посли вислухали умови. Переглядались, не знали що робити. Нарешті відважився радник Мястковський: «Не все тут означено, король не буде знати скільки бажаєте мати війська, напишіть реєстрових козаків». «Нащо їх писати?» -- відповів Гетьман Хмельницький – «буде їх стільки, скільки їх схочу!»

Контр-пропозиції польські Хмельницький відмовився прийняти. Посли відїхали з Переяслава, але кількість почту зменшилась, декілька осіб українського походження «передались до козаків».

Альберто Віміна посол Венеції до Гетьмана Хмельницького

La Gasette de France повідомила 18 вересня 1650 року, що Венеція надіслала свого амбасадора Альберта Віміна до Гетьмана України. Венеція була у війні з терками, венеціанська дипломатія бажала мати військову поміч козаків проти Туреччини. Амбасадор Венеції у Відні Нікола Саграда радив своєму уряду надіслати повновадного посла до Богдана Хмельницького і папський нунцій Коррес пропанував цю місію Віміні. В травні венеціанський дипломат виїхав на Україну і прибув туди в кінці вересня. Хмельницький прийняв амбасадора Венеціанської Республіки у Чигирині з великою бучністю.

Повернувшись до Венеції Віміна написав кілька справоздань, одне з яких Relazione dell'origine e dei costume dei Cosacchi було опубліковано Г. Ферреро

1656 року й перевидано теж у Венеції 1890 року, друге Relazione di Venesia coll'Ukraina було перекладено французькою мовою графінею де Рабійон.

В своїх Релационе Віміна пише що українська запорозька земля є така плодюча що навіть не може бути порівняна з найбільш родючими теренами Європи і мусить задовольнити вимоги найбільш вибагливих фермерів.

Відносно життя Козаків він подає: «Своїм виглядом і поведженням Козаки видаються простими, але фактом є що вони не є такі прості, коли їх добре обсервувати. Їхні розмови та їхній спосіб управління підтверджують це.

Найвищою козацькою державною інституцією є Рада на якій Гетьман є завжди присутній.

На цих Радах козаки обговорюють різні справи, без упередження вислухують вислови різних поглядів, прагнуть завжди улпшення суспільного добробуту. Коли вони визнають, що погляди когось іншого є кращі, вони не соромляться це признати, без жадного приниження відмовитись і прийняти найкраще. Цим я хочу сказати що їхня республіка може бути порівняна з Спартанською і що Козаки своєю стриманістю стоять

зі Спартанцями нарівні.

Богдан Хмельницький зробив на Віміні як найкраще вражіння: «спосіб трактування людей викликає до гетьмана симпатію, він швидко все розуміє, приймає обдумані рішення».

Смаковита українська їжа була дуже до вподоби венеційському дипломатові, українська горілка полишила довготривалий спогад. Особливо підкреслює Віміна добрий настрій який панував на пишних гетьманських бенкетах.

В архівах Ватикану зберігається в офісі королеви шведської Христини (ч. 523) манускрипт Віміні, що має назву: Istorico racconto delle sollevationi de Cosachi nel Regno di Polonia contro quella Republica (1648-1652).

Твір є присвячений королеві Христині і датований – листопад 1653. Він має численні виправлення і додатки, які не фігурують у виданні 1671 року.

Копія манускрипта Relazione dell'origine e dei costumi dei Cosacchi є в Паризькій Національній Бібліотеці (італійська збірка Ч.1494). Але хтось поспував цю копію так, що користатись для студії нею неможливо. Оригінал Relazione знаходиться в доброму стані в Бібліотеці Феррари.

Зборівський договір гетьмана Хмельницького з коро- лем польським Яном Казимиром 1649 року

Польський сойм відкинув умови Хмельницького, особливо лють викликала заява гетьмана про козацьке військо. Хмельницький чекав весни й після Зелених Свят розіслав по всій Україні заклик підніматись на захист козацької землі. Чигирин став гетьманською столицею, великі юрби надходили туди й розподілялись по полкам. Весь український нарід: - селяне, міщане, райці, войти, священники, купці стригли бороди й ставали козаками.

Прийшли до війська Хмельницького донці, якіх вітали як братів і далекі пятигорські черкеси й румелійці й навіть цигане з Бесарабії та Молдавії.

В червні військо Хмельницького вийшло з Чигирини й на Чорному Шляху під Животовим зєдналось з ордою хана Іслама Гірея. Маючи відомості що поляки зміцнюють місто Збораж, - роблять довкола міста шанці, - з'єднані війська рушили туди.

Бої почались 1 липня (11-го липня). Командував і казаками й татарами Хмельницький, наступ він почав коло ставка де не було польсько-німецьких шанців (серед польських вояків було багато найманців прусаків і саксонців).

2 липня Гадячський полк атакував поляків праворуч ставка, там де перебував обоз. Полком командував Бурлай капітан чайкістів, який відзначився чорноморськими діями: він здобув Синоп, бився коло Стамбулу.

Бурлай впав від ворожої кулі. Полковник Морозенко з корсунським полком

кинувся на підмогу гадячанам, кінь Морозенка був підбитий, він ледві що не попав у полон. Січа була запекла. Козаки лізли на поляків з усіх боків «як смола».

Татари з луками й стрілами були мало придатні до такої битви. Під вечір козаки вибили ворога з аванпостів, поляки відійшли до шанців зроблених довкола міста. Почалась облога Збоража.

Присутність татар вимагала від гетьмана як найбільшої обачности, - він як лише міг ощаднив козаків: наказ був «уживати козацького хисту». Козаки під захистом подиву гідних «гуляй-городин» - возів вкритих, як бронею, дубовими колодами, наближались до мурів фортеці й насипали вали вищі польських стін і з верхів цих валів вистрілювали поляків «як перепелиць». Поляки рили підземні ходи під вадю щоб висаджувати їх у повітря, козаки ставили на землю миски з водою й клали бубни, - при вдарах лопатами в місцях підкопів вода хвилювалась і бубни гуділи.

Поляки тягли з міста все що могло перешкодити козацькому наступу: тини, хури, столи шафи, фаетони, - козаки робили з дишел і війів великі гаки «кїтвиці» й растягали ці перешкоди.

Швидко козаки величезними валами оточили поляків з усіх боків; на поляків летіли вогневі вінці порошу кули примушували поляків не виходити з землянків, звідки козаки витягали їх котвицями поза вали як рибу на вудках з

води. Харчів не вистачало, польські пани й наймити їли конину.

Самовидець пише що даремно люде шукають пекла un centro terrae він був тоді на Україні, - і зробили його поляки, які ніколи не задовольнялись своєю власною територією й завжди прагнули загарбати чужі землі.

Нарешті й до Варшави дійшли вістки про жахливий стан поляків у Зборажі. Король був змушений зібрати рештки свого війська і під командою шведа Гавальда рушити рятувати поляків що ще лишились в Зборажі.

Гірей хан, незадоволений неможливістю зза зупинки коло Збоража грабувати населення, вимагає припинити облогу та йти на Польщу де б татаре могли мати добру здобич. Хмельницький був обережним з ханом, знав несталу вдачу татарин і відмовлявся віддалити козаків з України, боячись зради Іслама Гірея. Війська у гетьмана було більше ніж у польського короля і намір Хмельницького кого був тримати козацьку армію в повній силі, зтягти короля на українську територію і тут примусити поляків зробити армістїціум.

Хан вже шукав можли-

вості змовитись з королем щоби разом з поляками розпочати грабунок Волині й Поділля. Він досилав гонців до короля, - один з них бачив короля недалеко від Золочева й передав, що Гірей хан не бажає боротись з татарськими луками й саблями проти польських рушниць і списів. Король на повірив у щїрїсть посланця, але видав у Золочеві наказ яким не визнавав влади Хмельницького і призначав на його місце якогось пана Забуського. Це королівське трактування викликало у козаків обурення й злість.

Король зупиняється у Зборові й поширює чутки що йде звільняти Збораж. Численні прихильники-українці Зборова подають гетьману найменшї дрібниці що до поступу Яна Казимира. Хмельницький довідується що поляки скріпили мости в напрямку Зборів-Львів, осередкує найкращі козацькі полки в лісах довкола мостів на вузькому шляху що веде на Львів.

Поляки дійсно пішли зі Зборова на Львів, ростягнулись на вузькому шляху і зробили зупинку щоби попоїсти в затишку ліса.

Козацька атака була страшною. 5.000 шляхтичів було забито. Королівські

гусари й драгуни втікли, їх гнали й добили татари. Армія короля більш не існувала. Полковник Гладкий на чолі миргородського полку вірвався до міста. Міщане звонили у дзвони, бігли на допомогу козакам, супроводили їх. Козаки зайняли церкву на горі міста, витягли туди гармати й «нагрівають ляхів», обстрілюючи обоз.

Козацькі хоругви з'явилися на валах Зборова.

Охорона короля: німецька піхота й рейтари зробили останню спробу пробитися через козацьке оточення й втікти туди де стояли татари

...І раптом гетьман Хмельницький підняв на шаблі свою шапку, кричить «Згода!» - наказ зупинити бій. «Згода!» залунало на бойовищі. Січа втихла...

«Хмельницький не хотів щоби монарх християнський дістався до басурманської неволі» - каже самовидець.

Увечері у наметі короля відбулась таємна нарада на якій канцлер Оссолинський пропонував: «Одиноким порятунком для нас це роз'єднати козаків і татарів. Треба негайно послати нашого від поручника до Іслама Гірея й запевнити його в нашій дружбі».

Відповідь від «щасливого й милосердного» хана «милому брату найяснішому королю» прибула негайно. Хан приймав дружбу короля й чекав прибуття польського канцлера або іншого вірного чоловіка який не «стидався би своїх слів».

Пропозиція була з радістю прийнята поляками – на слідуючий день 17 серпня 1649 року відбулась зустріч канцлера, якого супроводило вісім панів з татарськими представниками визиром Шеффером Казі й Сулимазом Агу та, на привелике здивування й справжню прикрість поляків, - з гетьманом Хмельницьким, якого супроводив, краще сказати, охороняв, численних козацький почет.

Переговори з татарами були короткі: - татари погодились встановити з поляками вічну дружбу, за яку поляки мусіли татарам

негайно заплатити 200.000 злотих і щороку під час цієї вічної дружби 90.000 злотих. Контрибуція офіційно мала назву: «подарунки».

Татаре зобов'язались забрати своє військо з під Збоража й відійти на Крим «з найменшою шкодою для населення земель, якими мають переходити».

Після татар виступив Хмельницький. Його умови були: визнання Польщею незалежності козацьких земель з межами які ці землі мали перед Зборазькою битвою й звільнення цих земель від польського війська. Канцлер дав згоду на ці умови, - гетьман урочисто признав короля Яна Казимира єдиною польською владою.

Перед Зборазькою кампанією Україна мала такі землі, на яких «була лише гетьманська влада і був лише козацький устрій «Київщину, частину Минщини, Волинь до Горині, Полісся, Поділля (одна лише фортеця Кам'янецька була в польському володінні), частину Галичини з Галичем і Надвірною (у війську гетьмана було два полки: Могилівський, і Брацлавський з сотнями Станиславського й Чернівецькою, складені з мешканців Галичини). На півдні козацтво займало бессарабські степи й білгородські кочовища. На Лівобережжі українська козацька державність охоплювала Полтавщину, Чернігівщину, частину Могилівщини з Гомелем і Дроновим.

Відповідь польського короля що стала підставою Зборівського договору була:

Повернення Війську Запорозькому всіх його стародавніх волностей, ще негайно підтверджується окремою королівською привілеєю;

Король зволить мати війську запорозькому 40.000 козаків;

(це «зволання мати» не було обмеженням української козацької державності, був це gentlemen agreement що до обмеження кількості, Польща в той час мала лише 30.000 чоловік регулярної армії й кількість 40.000 козаків було великою поступкою короля Хмельницькому. Гетьман погодився на цей джентлмен агрімент і зробив докладний реєстр, бо це не перешкоджало його наміру мати кількосоттисячну козацьку армію. Ось пояснення цьому: Кожний реєстровий козак вступав до козацького звання з усією родиною й мав одного кінного підпомішника, одного пішого й одного робітника; крім того, Хмельницький сформував 20-тисячний резервний корпус яким командував його син Тимош. Таким чином загальна кількість козацької армії доходила до 300.000 чоловік. Не записаним до реєстрів гетьман казав: «А нащо ж у нас охочекомонство? Туди кожному дорога – своя воля». Українська літопись подає: - «скільки на Україні людей, стільки й козаків»).

Чигирин має назавжди лишитись під булавою шляхотногетьмана Богдана Хмельницького;

Взаємна амністія – полякам що служили в козацькому війську, українцям що служили в польському війську;

В містах де житимуть козаки, польські війська перебуватимуть можуть;

Посади на Київщині, Чернігівщині й Брацлавщині матимуть тільки місцеві шляхтичі грецької віри;

Сойм має підтвердити ці умови.

Славний український історик Бантиш-Каменський пише що умови Зборівського договору, який Ян казимир був змушений зробити з Хмельницьким, були підставою всіх козацьких вимог.

Коли договір був укладений польські представники виявили бажання короля побачити Хмельницького. На це козацька старшина заявила: « Не пустимо нашого батька, щоб ви його не забили. Хай найбільший з ваших панів лишиться у нас у закладі, а без того гетьман не поїде до вашого короля!»

Любомирський лишився у козаків у закладі і 10-го серпня вранці гетьман Хмельницький з почтом одної сотні «сивоусих» козаків прибув до польського табору. Пани запевняли короля що він приїде склавши руки на грудях, принижений й застрашений. Пани помилились.

«Хмельницький війшов до королівського намету бадьоро з повагою до особи короля але з почуттям власної гідності» -0 пише Костомаров.

На слідуючий день Хмельницький зняв облогу Зборажу. З 10.000 поляків лишилися в живих лише 3.000, з 60.000 коней лишилось три тисячі.

Забили бубни, заграли сурми, козацька кавалерія відійшла в напрямку української столиці – Чигирин.

Публікацію підготували
Ірина МАТЯШ,
доктор історичних наук,
професор Дипломатичної
академії України при МЗС

Ірина КОНСТАНТЮК,
викладач кафедри
славістики та германістики
Університету Манітоби
(Вінніпег, Канада)

Подорож у гетьманську столицю

Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв докладає значних зусиль для утвердження позитивного іміджу України серед представників іноземних держав. За час своєї діяльності дирекція налагодила системне ознайомлення дипломатів з Україною, аби їм жилося в нашій державі не тільки комфортно, а й змістовно. Для багатьох із них подорожі країною стали чимось більшим, ніж звичні екскурсії чи прогулянки. Більшість ретельно готується до чергової поїздки й навіть одягає з цієї нагоди національне українське вбрання в очікуванні нових вражень і відкриттів.

Третього жовтня було проведено змістовну та цікаву поїздку на Чернігівщину, під час якої відбулося ознайомлення з історико-культурними особливостями регіону. Екскурсія мала символічний зміст: зі столиці України Києва, який був столицею давньої Київської Русі, до

колишньої гетьманської столиці – Батурина.

Водночас представники дипломатичного корпусу мали нагоду побачити унікальний собор Різдва Богородиці в Козельці. Неймовірне враження від величі та неповторної краси собору доповнює його внутрішнє оздоблення. Особливо вразив гостей дерев'яний різьблений іконостас, автор якого досі не відомий.

Потім екскурсанти відвідали палац останнього

гетьмана Лівобережної України – Кирила Розумовського. Ця триповерхова споруда була зведена у стилі класицизму. Палац і досі височіє над парком двома флігелями, викликаючи подив і захоплення.

Легендарний Батурин став для дипломатів фінальним акордом подорожі. Він справляє враження затишного, гостинного місця. Тут посли й інші учасники екскурсії отримали яскраві враження та поглибили свої знання щодо побуту козаків.

ненним досвідом. Мене вразило все: і собор, і палац, і цитадель у Батурині. Усе було організовано на найвищому рівні. Українські страви особливо смачні. Чекатимемо на наступні заходи, які проводитиме ГДІП».

Залишилося додати, що в поїзді «Подорож у гетьманську столицю» брали участь Надзвичайні і Повноважні Посли В'єтнаму, Індії, Індонезії, Кувейту, Лівану, Малайзії, Марокко, Мексики, Португалії, Румунії, Таджикистану; а також представники посольств Греції, Литви, Молдови, Палестини, Туреччини, Японії та міжнародних організацій: Міжнародного комітету Червоного Хреста, Представництва міжнародної федерації Червоного Хреста та Червоного Півмісяця й ОБСЄ в Україні.

За інформацією ГДІП

І знову-таки були в захваті від маленького архітектурного дива — дерев'яної церкви. Усі із задоволенням помилувалися краєвидами, що відкриваються з найвищої вежі цитаделі Батуринської фортеці.

Загалом враження від мандрівки в минуле залишилися цілком позитивними. Мабуть, загальну думку висловила Надзвичайний і Повноважний Посол Марокко в Україні Міна Тунсі: «Те, що ми сьогодні побачили, є неоці-

Польський консул – на ювілеї села Ставки

На святі з нагоди 600-річчя першої документальної згадки про село Ставки Радомишльського району Житомирської області та 120-річчя ставецької загальноосвітньої школи побував Генеральний консул Республіки Польща в Києві Рафал Вольський. Він уже не вперше приїздить до цих місць, адже по-справжньому переймається значенням благородної справи, яку роблять тут, відбудовуючи історичну садибу-музей «Мистецький маєток Ставки», співробітники Київського музею Шереметьєвих. Пан консул віддає належне натхненникові процесу, колекціонерові й меценату Олексію Шереметьєву. Багато років цей будинок, пам'ятник архітектури XVIII ст., який належав родині польських графів Дуніних-Вонсовичів, простояв у напівзруйнованому стані, переживши війни та революції (про історію цієї польської родини йдеться в №5 «З.С.» за цей рік). Нині пан консул

сприяє відродженню безцінного історичного спадку. Адже кожен його приїзд у Ставки надає певного емоційного поштову відбудові, а загалом – міжнародного звучання. На думку pana Рафала Вольського, проведення робіт із відтворення втрачених сторінок біографії краю, які

грунтуються на науково-історичних дослідженнях, дасть змогу віднайти ще чимало цікавого та зміцнити символічну нитку, що крізь віки засвідчує давні зв'язки двох наших сусідніх народів.

Одна з найстаріших українських сільських

ського діяча Дмитра Піхна). Матеріали про це входять до музейної експозиції маєтку.

На історичній будівлі школи Ользі Вангенгейм як її засновниці відкрили меморіальну дошку (автор – скульптор Влад Волосенко). На цьому заході пан Рафал Вольський звернувся до місцевих мешканців з короткою промовою.

Як зазначають фахівці, що розшукали історичні документи, пов'язані з минулим Ставків, і продовжують відтворювати літопис життя людей, які тут мешкали й увійшли в історію краю, прізвище у цієї жінки голландське, а

серед тих, хто входив до її кола, було чимало ідеалістів – просвітніх європейців, прихильників розвитку місцевої освіти та самоврядування.

Сонячна осіння днина сприяла піднесеному настроєві, підкреслюючи красу старовинного парку, дерева якого можуть багато про що розповісти, адже вони є свідками подій сивої давнини. Отже, є пам'ять, яка поступово проростає та набирає реальних обрисів.

На завершення урочистостей селянам і гостям було запропоновано святкове частвування.

В. СЕМЕНОВ
Фото
В. ХАРЧЕНКА

шкіл також опосередковано пов'язана із садибою. Цю будівлю в 1895 р. у Ставках власним коштом, а точніше на гроші, які дісталися у придане від батька, побудувала «ставецька подвижниця» демократка-народниця Ольга Вангенгейм. Вона була своячкою нового на той час власника маєтку Василя Піхна (рідного брата професора політичної економії Київського університету, видавця й громад-

